

НОВАЕ СТАГОДДЗЕ

„Новае стагоддзе” — гэта спецыяльная сэрія артыкулаў, напісаная ў асноўным (з рэдкім выключэннем) у 2001 годзе, у першы год новага XXI-га стагоддзя.

Пры напісанні ставілася акрэсленая мэта: пазнаёміць чытача з пэўнымі ведамі, фактамі, праблемамі і ідэямі, якія ўзьніклі ў кантэксце нашага беларускага нацыянальнага жыцця на працягу апошняга стагоддзя і перакročылі (разам з намі) у новы храналогічны час. Мяжа стагоддзяў — гэта, вядома, фармальнасць. Але яна дае нагоду задумацца над існаваннем.

У XX-м стагоддзі Беларусь вытрымала неверагодны разбуральны ўдар з Усходу і з Захаду. Удар бязбожніцтва і чалавеканянавісці. Нашыя народныя страты — велізарныя, мераюцца касмічным маштабам.

І ўсё ж такі мы жывём і змагаемся пад нашым найсвяцейшым *Бел-Чырвона-Белым Сьцягам* за будучыню.

У XXI-м стагоддзі нас чакаюць новыя выпрабаванні,

новая навала з Усходу і з Захаду. Навала хцівасці, бездухоўнасці і граху.

Мы мусім абараніць беларускую цывілізацыю.

Адпор і сіла — у нас самых, у абароне каштоўнасцяў, якія мы стварылі і на якіх стаім у нашым яднанні і ў нашай веры.

Гэтыя артыкулы спецыяльна разлічаны на шырокага чытача, на людзей, якія любяць Бацькаўшчыну, і пададзеныя як разважанні на падставе існуючых здабыткаў і фактаў, прапушчаных праз досвед і перажыванні ўласнага вопыту.

Пісалася, галоўным чынам, для тых беларусаў, якія (у выніку агульных абставінаў) ня мелі магчымасці атрымаць беларускую адукацыю і карысталіся чужой сістэмай ведаў.

То няхай жа гэтая кніжка прыдасца беларусам дзеля ўгрунтавання іхных ведаў пра Беларусь.

Зянон Пазыняк

МІНУЛА XX-е СТАГОДДЗЕ

Мінула XX-е стагоддзе, скончылася 2-е тысячагоддзе і пачалося трэцяе. І мінула яно, і пачалося нежк незаўважна, без належнай увагі людзей, без падсумоўкі і раздумленняў, без пакаянняў і без надзей. Як быццам усе занятыя сваімі клопатамі, больш важнымі, чым задуменне над вечнасцю і сэнсам гісторыі.

У навагодні пераход стагоддзяў, глядзячы эўрапейскі тэлевізійны эфір, назіраючы калейдаскоп больш паўсотні нацыянальных праграмаў, нельга звабіцца ад уражання, што бачыш адну вялікую

У сфэры грамадзкіх дачыненняў XX-е стагоддзе запомнілася ў гісторыі як час крывавых сусветных войнаў, масавага знішчэння людзей, таталітарных ідэалёгіяў і аснсаванай, знарочыстай, фантастычнай хлусыні.

Для нас, беларусаў, гэтыя сто гадоў былі драматычным выпрабаваннем, поўным сьмерцю і пакутаў. Тым ня менш, мінулае стагоддзе стала для нас больш выніковым, чым XIX-е, калі ўсе нашае паўстанні і войны з Расеяй не далі выніку.

Курпацкі крыж. Беларускі помнік XX-га стагоддзя.

забаўляльную праграму шумнай духоўнай пустэчы, робленай весельсці і агрэсіўнай бессаромнасці. Моляцца ў Ватыкане, а вакол — мітусіцца Вальпургіева ноч Эўропы.

Гэта ў эфіры. І гэта адбітак часу, адлюстраванне ўзроўню тых людзей, тых пластоў, што ўсплылі на паверхню культуры.

Чаму гэтак адбываецца — варта задумацца разам. Чалавек жывы ня можа ня думаць пра сэнс існавання. Але цяпер, на пераломе стагоддзяў, трэба азірнуцца ў глыбіню, каб убачыць, што было.

XX-е стагоддзе было стагоддзем тэхнічнага разьвіцця. Кардынальна змянілася хуткасць і ўзровень камунікацыяў між людзьмі і адпаведна — уяўленне пра прастору. Чалавек, сьведама ці нясьведама, стаў адчуваць сябе істотай не ў бясконцым нязьведаным свеце, як раней, а жыхаром на круглай Зямлі ў замкнутай прасторы. Разьвіццё хуткасці камунікацыяў пашырыла гарызонты, але абмежавала сьвет. Хуткасць не дала эканоміі ў часе, але паскорыла рытм. Людзі сталі больш ведаць пра сьвет, але ці сталі яны лепшымі?

У XX-м стагоддзі была сьцьверджана Беларуская Нацыянальная Дзя, адроджана Беларуская Дзяржава і аб'яўлена яе Незалежнасць.

Сэнс гістарычнага існавання кожнага народу — у стварэнні нацыянальнай дзяржавы і разьвіцці нацыянальнай культуры. Вось чаму для беларусаў найважнейшымі былі падзеі пачатку і канца XX-га стагоддзя. А менавіта: 1918 год, калі была створаная і аб'яўленая незалежнай Беларуская Народная Рэспубліка (БНР), і 1991 год, калі была зьліквідаваная маскоўская ўлада КПСС і адноўленая незалежнасць Беларусі.

Гэтыя падзеі ёсьць для нас найважнейшым вынікам XX-га стагоддзя, які ўдалося дасягнуць велізарнымі высілкамі, ахвярнасцю, працай і ахвярамі прадстаўнікоў Беларускага нацыянальнага Адраджэння.

Азіраючыся ўслед стагоддзю, задалімся пытаннем: чаго нам, беларусам, не хапіла, каб давесці ўсё да канца? Шмат чаго нестала, але найперш — не хапіла нам **нацыянальнай салідарнасці**.

Беларусы, асабліва перад абліччам чужых нашаму народу сілаў, павінны падтрымліваць адзін аднаго. Беларус беларусу мусіць спрыяць і шанаваць усё беларускае. Гэта абавязковая ўмова беларускай свабоды. Інакш нават геніяльныя справы вялікіх беларусаў будуць змарнаваныя, стануць ня чынымікам перамогі, а толькі чарговай ахвярай на алтар нацыянальнага вызвалення.

Вядома, што нельга здабыць свабоду без ахвяраў. Але свабода не дасягаецца толькі ахвярамі.

Дзень у дзень кроцьчы ўжо па нашай зямлі XXI-е стагоддзе. Мы перайшлі ў яго з усімі нашымі турботамі, трыбогамі і хваляваннямі за наш лёс. Нашым людзям існуецца цяпер так цяжка, гэтак бедна і неспрытульна, што беларусы ня могуць не задумацца: а што чакае іх у будучыні. Шмат хто па звычцы спадзяецца, што нешта здарыцца, што нехта дапаможа, што неж жа ж будзе. Але гэта памылковыя ўяўленьні. Бо ўсё залежыць не ад некага, а толькі ад нас, беларусаў, і толькі мы можам самы сабе дапамагчы, і толькі так будзе, як мы зробім.

Самае вялікае выпрабаванне, якое ўжо нясе нам XXI-е стагоддзе, — і ня толькі нам, але і ўсёй Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропе, — гэта разбурэнне маралі і маральных рэгрэс. Д'ябальская атака брыдоты і паскудства ідзе на Беларусь з двух бакоў: з кагэбоўскай Расеі і з лібэральнай Эўропы.

Гэта комплексная атака, але калі вылучыць галоўнае, то самай страшнай заганай, што ідзе з Усходу, гэта ёсць алькагалізм, п'янства, інспіраванае ў нацыянальным маштабе.

На Беларусі п'янства рэзка пашырылася за апошнія 5-6 гадоў. У канцы XX-га стагоддзя на Беларусі, амаль у паўтары разы перавышаны дапушчальны парог спажывання алькаголю на кожнага жыхара краіны, пасля чаго пачынаецца незваротны працэс выраджэння этнасу.

Для параўнання: у Беларусі спажываецца больш за 11 літраў алькаголю ў год на аднаго жыхара. У Расеі — 14 літраў, на Ўкраіне — 4,5 літра. Навуковая і міжнародна прынятая норма алькагольнага парогу, пасля якога пачынаецца дэградацыя этнічнай супольнасці, складае 8 літраў.

Абсалютным чэмпіёнам па алькагольным спойванні і выраджэнні заўсёды была Расея. Цяпер Беларусь набліжаецца да Расеі. Тое, што здарылася з Беларуссю ў канцы XX-га стагоддзя і набірае моцы далей — гэта ёсць этнічная і народная алькагольная катастрофа. Патрэбныя вельмі хуткія, радыкальныя і эфектыўныя захады, разлічаныя на доўгі час (адно-два пакаленьні), каб гэты працэс затармазіць.

Самай небяспечнай заганай, што шчэміцца да нас з брусэльскай Эўропы, — гэта ўзаконьванне чалавечай брыдоты на падставе фальшыва ўспрыятай лібэральнай канцэпцыі правоў чалавека. Ня можа быць свабоды граху. Чалавек ня мае права на разбэшчанысь, на самазынішчэньне (хоць і здольны гэта рабіць). Грамадства не павінна такое цяргець.

Дзе ж кампас, дзе ж той справядлівы шлях, дзе зорка, якая павінна сьвятліць беларусам у XXI-м стагоддзі над дарогай, што вядзе ў Беларускі Храм?

Я мяркую, што **Беларусь павінна вярнуцца да Хрысьціянства**. Беларусь у XXI-м стагоддзі мусіць адраджыцца як Хрысьціянская краіна. Беларуская ідэя, абапёртая на традыцыі беларускага Хрысьціянства — гэта шлях для нас найбольш унівэрсальны і правільны, бо толькі такая сьветлая і магутная ідэя магла б дапамагчы беларусам вылезьці з глыбокай ямы, у якую ўпільнулі наш народ ворагі беларушчыны.

У нашай гісторыі ёсць шмат дзівоснага і містычнага. Дзівосным было нашае ўстаньне з попелу ў канцы 80-х гадоў. Дзівосным было вяртаньне незалежнасьці ў 1991-м годзе вельмі малымі адраджэнцкімі сіламі ў Вярхоўным Саавеце. Дзіўнымі здаюцца цяпер рабскія пакуты народа, структура інтэлектуальных магчымасьцяў якога ў чатыры

разы перавышае сярэднеэўрапейскі ўзровень. Дзіўным здаецца паніжэнне нашчадкаў тых, якія ніколі не прыгніталі іншыя народы і нават палонным іншавярцам давалі волю, зямлю і шляхецтва. Дзіўным ёсць зьневажэньне народа, які трымае ў руках незвычайны сымвал — **Бел-Чырвоная-Белы Сьцяг Ісуса Хрыста**. Гэты сьцяг у рэальнасьці

(Фота В. Філісена)

Сьцягі над Сьвіслаччу

(і ў тым, што ён сымвалізуе) зьяўляецца галоўнай мэтай варажэга перасьледу беларусаў і галоўным сэнсам беларускага змаганьня.

Магчыма, што Беларусь і яе народ чакае незвычайная будучыня і сьветлая доля. Магчыма, беларускім пракокам у XXI-м стагоддзі адкрыецца яе сэнс. Сёньня ж ужо відэаочна і ўсім зразумела: ніколі беларускія рыцары Сьцяга ня выпусьцяць з рук наш сьвяты **Бел-Чырвоная-Белы**, наш адвечны беларускі сымвал — **Сьцяг Беларускай Нацыі**.

4 студзеня 2001 г., Варшава.

(„Беларускія Ведамасці”, — 2001, №1(31); „Пагоня”, — 2001, 11 студзеня; „Народная Воля”, — 2001, 12 студзеня).

БЕЛАРУСКІ СЬЦЯГ

Давайце пагаворым пра нацыянальны сьцяг. Гэта значыць, пра рэчы відэаочныя і таемныя, рэальныя і містычныя.

Нацыянальны сьцяг — гэта каляровае палатно, як правіла, прастанутага памеру, якое зьяўляецца сымвалам нацыі. Бываюць людзі, якіх сьцяг нічым ня ўзрушвае: палатно як палатно. Іншыя — дзеля сьцяга ахвораюцца жыцьцём, адносіцца да яго з п'ётэтам і з найвялікшай павагай.

Адносіны да сьцяга паказваюць на ўзровень нацыянальнай кансалідацыі і нацыянальнай сьведомасьці народа. І што важна: тут існуе ўзаемаабарачальная сувязь. Народ падтрымлівае сьцяг, а сузіраньне сьцяга — кансалідуе народ.

Успомнім нядаўняе мінулае, як адносіліся да беларускага нацыянальнага сьцяга на Беларусі функцыянеры КПСС. Калі ўжо перад канцом Савецкага Саюзу камуністы ня мелі моцы, яны стараліся ўсімі сіламі прынізіць, зьменшыць значэньне сьцяга. «Ім бы толькі флажкі!», — крычалі яны ў Вархоўным Савеце на Народны Фронт. Маўляў, ёсьць больш важныя рэчы, чым сьцяг.

Але як толькі расейскаму КГБ удалося прывесці на прэзыдэнцкі пасад Лукашэнку, першае, з чаго яны пачалі — гэта зь ліквідацыі беларускага дзяржаўнага сьцяга. Пры гэтым, не лічыліся ні зь якімі выдаткамі.

У барацьбе за беларускі сьцяг цяперашняя рэчаіснасьць нарадзіла сапраўдных герояў. Паглядзім на подзьвігі няўлоўнага МІРОНА, які ўжо некалькі гадоў вывешвае Бел-Чырвона-Белы Сьцяг на самых высокіх і недаступных месцах, і заўсёды пакідае пры гэтым запіскі патрыятычнага зьместу.

Апошні подзьвіг Мірона, які ён ажыццявіў на другі Дзень Нараджэньня Хрыстовага 26 снежня мінулага году ў Віцебску, уражае сваёй сьмеласьцю. Мірон сярод белага дня вывешаў беларускі сьцяг над горадам на 110-мэтровай вышыні (на коміне гарадзкага цэпалцэнтралі). Убраны ў барвовы плашч, гэты рыцар беларускага сьцяга працаваў на вышыні, на марозным ветры амаль пяць гадзінаў, дзёрзка, навідавоку ўсяго горада. Унізе яго ўжо чакала міліцэйская пастка, але Мірон, дзякуючы беларускай кмільвасьці, спусьціўся з гары і здолеў не патрапіць у рукі ахоўнікаў. Ён зноў няўлоўна зьнік, не адкрыўшы свой твар.

Я мяркую, што неўзабаве, пасля таго, як будзе ськінуты ў Беларусі прамаскоўскі рэжым, — урачыста ўздманьне беларускага сьцягу над парламентам і Домам ураду пад велічныя гукі беларускага духоўнага гімну будзе даручана герою беларускага сьцяга — Мірону, які ў гэты момант адкрые сваё аблічча.

Прыгледзім да нашага сьцяга.

Ён заўсёды відаць здалёку як самая яркая зьява ў прасторы, якія б фарбы і аб'ёмы вакол ні былі. Гэта настолькі відэаочна, што ўражае.

Калі глядзець на наш сьцяг зблізку і асабліва, калі сьцягоў шмат і разьвіваюцца пад сонцам, — відэаочна вельмі велічнае. Зьяўляецца ілюзія, што над сьцягамі і ў гушчы сьцягоў узнікае канцэнтрацыя сьвятла. Гэтае месца ня проста самае сьветлае ў прасторы; уражаньне, што яно вылучае сьвятло. Прытым ілюзія вельмі моцная. Нікія іншыя сьцягі зь іншымі прапорцыямі і спалучэньнямі колераў не набліжаюцца ў гэтым да эфэкту беларускага сьцяга.

Вельмі яркае таксама псіхалогічнае адчуваньне ад сузіраньня беларускіх сьцягоў. Гэта адчуваньне прыўзнятай радасьці і

надвычайнай чыстасьці. Прытым ізноў жа — гэтае адчуваньне вельмі моцнае і аб'ектыўнае. Яго сьведма і падсьведма перажываюць усе людзі (прынамсі, пераважная большасьць).

Адразу скажу, што тут няма ніякай містыкі. Тут спрацоўваюць аб'ектыўныя законы ўспрыняцьця колераў, іхных прапорцаў і камбінацыяў. У беларускім сьцягу ідэальна збалансаваныя белы і чырвоны колеры. Знойдзена мера раўнавагі. Беларускі сьцяг візуальна гарманічны, бо чырвонае і беласе ўраўнаважаны. Для раўнавагі гэтых колераў патрэбная якраз прапорцыя: адзін да двух.

Як прапорцыя колераў уплывае на гармонію цэласьці можна пераканацца, калі сузіраць сьцягі Інданэзіі і Польшчы, якія аднолькавыя — бела-чырвоныя (толькі іншы колерны парадак верху і нізу палатна). Тут уражаньне несміотрычнай распалавіненасьці плончы, ілюзія дысанансу, бо чырвонага шмат, і гэты колер выглядае цяжкім. У прапорцыі ж 1 : 2, як у беларускім сьцягу, чырвоны колер лёгкі, ён плыве, уецца, палымее на белым, не цягне на дол, а нібы лунае ў белае прасторы. Тэя ж колеры, але ў розных прапорцыях, выклікаюць розныя візуальныя і псіхалогічныя эфэкты.

Немалаважны і сутнасны выбар колераў. Самы яркі колер ёсьць белы, але ў рэальнасьці самым яркім колерам на Зямлі лічыцца жоўты (тут псіхалогічны эфэкты жоўтага сонца). Тым часам ніякі жоўты сьцяг і ніякая камбінацыя жоўтага з белым, ці жоўтага з чырвоным ня будзе ярчэйшай і сьвятлейшай за беларускі Бел-Чырвона-Белы Сьцяг (я ўжо не кажу пра псіхалёгію ўспрыняцьця). Ня дасьць лепшага эфэкту таксама толькі белы, ці тым больш — толькі чырвоны сьцяг.

Мастацтвазнаўцы і мастакі-калярысты ведаюць, што ёсьць колеры, якія сумяшчаюцца і гарманізуюцца, і колеры, якія не сумяшчаюцца і не гарманізуюцца. Напрыклад, зялёны і чырвоны колеры — несумяшчальныя, згарманізаваць іх разам практычна немагчыма. Тым часам зь белым можна сумясьціць і згарманізаваць любы колер.

На беларускім сьцягу згарманізаваны самы «гарачы» колер чырвонага, ці, як яшчэ кажуць, «дэплага» краю спэктара. Кожны колер, які бачны ў прыродзе, нясе аб'ектыўную псіхалогічную нагрукку і фактычна аднолькава псіхалогічна ўспрымаецца большасьцю людзей. Гэтая ж аб'ектыўная аснова псіхалогічнага ўспрыняцьця выяўляецца і ў камбінацыі колераў, якія мастак сумяшчае па законах эстэтыкі.

Гарманізацыя белага з чырвоным у прапорцыі 1 : 2 аблягчае цяжкую псіхалогічную актыўнасьць чырвані і на балансе кантрасту актывізуе (высьвятляе) белы фон, ад чаго ўзнікае ілюзія сьвятла і палыменьня ўсёй бел-чырвона-белае карціны.

Калі прааналізаваць гэтак усё да канца, то прыходзім да высновы, што *Бел-Чырвона-Белы Сьцяг ёсьць ідэальным візуальным выяўленьнем гармоніі самых актыўных колераў — чырвонага і белага — і найвыразнейшым выяўленьнем псіхалогічнага вобразу чыстасьці і радаснага ўздому. Гэта оптымум ідзі радасьці і сьвятла і оптымум візуальнай яркасьці.*

Далей я буду гаварыць пра рэчы, набліжаны да містыкі, над якімі нельга не задумацца.

Беларускі Бел-Чырвона-Белы Сьцяг вядомы яшчэ з сярэднявечча. У XV і XVI стагоддзях ён ужо лунае на піках беларускіх рыцараў.

Канцэпцыя гармоніі белага з чырвоным вядома на Беларусі з

(Фота З. Пеліка)

Беларускія сьцягі ў Нью-Ёрку каля гмаху ААН.

глыбокай старажытнасьці, яшчэ з дапісьмовых часоў, і матэрыялізавалася ў адзеньні. Сутнасьць яе ў тым, што дзейнікамі выступалі толькі чырвоны і белы колеры, і спалучэньне іх не перакрочвала прапорцыі 1 : 2. Чырвоны колер быў акцэнтам, але не дамінаваў удзельна (гэта значыць, па плошчы запаўненьня). Нашыя старажытныя прадкі адчувалі законы гармоніі.

У хрысьціянскай старажытнасьці склалася традыцыя сымвалізацыі прыходу Месіі. Гэта чырвоны крыж ці чырвоная паласа на белым фоне. Тут сымвалізацыя дарогі Боскага Духу, духоўнага шляху на чыстасьці стварэньня. Тут чырвоны, гарачы шлях Хрыстовай Веры і Любаві праз вечнасьць сьветабудовы да вечнага Бога.

У сярэднявеччы шмат дзе на карцінах мастакоў можна было бачыць выяву Ісуса Хрыста зь Бел-Чырвона-Белаю харугвай крыжа ці зь Бел-Чырвона-Белым Сьцягам у руцэ. Бел-Чырвона-Белы Сьцяг з чырвоным крыжам ці чырвонай паласой на карцінах сярэднявечча выступае як аtryбуt Ісуса, як яго Боскі знак і Боскі Сьцяг (П'ера дэла Франчэска, Тржбоньскі Майстар, ангельскія мініятуры 12-13 стагоддзяў і інш.)

З першага погляду відаць, што беларускі сьцяг вельмі просты. Шмат якія дзяржаўныя сьцягі на сьвеце у агульным супаданьні, паўтараюцца ў вобразе ці мадыфікуюць адзін аднаго. Нідзе і блізка не паўтараецца толькі беларускі сьцяг. Няма нават мадыфікацыяў. Некаторых беларусаў гэта здумляе. А можа,

невывадкова, што нацыя, якая стагоддзямі ўвакрасае ў пакутах і муках, мае сьцяг Ісуса Хрыста?

Але, пэўна ж, містыка тут ні пры чым: ці мала ёсьць пакутнікаў на сьвеце. І ўсё ж такі, і ўсё ж... Нічога не бывае бяз сэнсу.

Які сэнс вынікае з гісторыі нашага сьцяга?

Я задаваў гэтае пытаньне беларусам. Кожны нешта тлумачыў, і ніхто не адмаўляў эзатэрычнага зместу. Адзін беларускі сьвятар у Амэрыцы сказаў мне: „*Беларускі народ ёсьць выбраным народам на Другое Прышэсьце. Толькі пра гэта ніхто ня будзе ведаць*”.

Такі вась апокрыф. Але калі так, то пра гэта ня мусіў бы ведаць таксама і сьвятар.

Відаць, нічога не парадзім мы з містыкай сьцяга. Але неабходна радзіць з рэчаіснасьцю. А рэчаіснасьць такая: *пакуль ёсьць, луняе й жыве наш беларускі сьцяг — жыве і Беларусь. Шануйма ж яго і ўздымайма высока. Ён, найпрыгажэйшы на сьвеце, ёсьць увавасьленьне нашай краіны, нашай народнай моцы і нашай веры. Ён сымвал нашай беларускай народнай вечнасьці*.

8 лютага 2001 г., Варшава.

(„Беларускія Ведамасьці”, — 2001, №3(33); „Новы горад”, — 2001, сакавік, №1; „Народная Воля”, — 2001, 5 красавіка).

ЭЛІТА

Задумваючыся над нашым беларускім цяперашнім існаваннем, мы часта гаворым пра грамадзкія ды людзкія дачыненні, пра плюсы і мінусы нашага нацыянальнага характару і заўважаем, што ёсць у ім шмат тыпалягічнага, як у праявах высакароднага, так і адмоўнага кішталту. Тут вельмі істотна дайсьці да прычыны.

Мяне заўсёды ўзрушвала высакароднасць беларускага характару ў спалучэнні са сьціпласцю. Потым — велікадушнасць. Гэтае рыцарства душы ёсць спагада да чалавека, разуменне яго патрэбаў, перажываньне несвайго болю. Рыцарствам напоўненая ўся наша гісторыя. Успомнім кап’ё Альгерда пад маскоўскай сцяной. На пакаяньне — была літасць, палонных вызвалілі, людзей не прадавалі. У беларусаў няма ксэнафобіі. Беларус унутрана паважае чужое жыццё і права чалавека бачыць іншым, непадобным на яго.

Адначасна мяне не перастаюць бянтэжыць якасьці іншага кішталту, якія, здавалася б, нельга вытлумачыць разумным абгрунтаваннем. Гэта найперш — нейкае ірацыянальнае, але сьведмае адмаўленьне ад барацьбы. Калі беларус хоча нейкага агульнага добра, у яго нестае рашучасьці змагацца з перашкодамі. Ён кажа, што трэба, каб было так і гэтак. Але калі яму прапанаваць: „давай зробім”, ён адказвае: „Дык жа ж не дадуць”, альбо: „Дык жа ж ня выбяруць”, „Дык жа ж заб’юць”, ці: „Нічога не атрымаецца”, „Нічога ня будзе” і г.д.

Гэтае нявер’е ў свае сілы, нявер’е ў грамадства, гэтае ўцяканьне ад барацьбы, гэтае анярыцарства (бо рыцар мусіць змагацца са злом) характэрнае цяпер паўсюдна і, як ні дзіўна, найбольш у інтэлігентных, адукаваных вярхах грамадства. У ніжэйшых

сацыяльных пластах гэтая пазыцыя даведзена да лягічнага завяршэньня і да абсурду і гучыць так: „Абы войны не было”. Альтэрнатыва паўстае сама сабой — цяпець. Цяпець зьдэкі, паскудства, прыгнёт, жаліцца — і зноў цяпець, пакуль не памром. Ужо ходзяць анекдоты пра беларускае цяпеньне.

У чым жа прычына, што рыцарства суіснуе з пакарай злу, а псіхалёгія свабоды — з ідэалёгіяй нявольніцтва?

Справа ў тым, што, ў выніку акупацыяў і гістарычных прычын, быў знішчаны беларускі наблітэт і разбураная нацыянальная эліта грамадства. Паўнаважнае нацыянальнае грамадства існуе ў суладдзі і дачыненні сацыяльных структураў, якія твораць адзінае цэлае. *У грамадзкім сістэме нацыі найважнейшымі ёсць дачыненні паміж масай і элітай, паміж народным стэрэатыпам і культурным аўтарытэтам. Эліта і аўтарытэт ёсць важнейшымі дзейнікамі нацыянальнай культуры.* Калі мы кажам, што для нармальнага разьвіцця нацыі неабходная нацыянальная літаратура, гэзт ды школьніцтва, то не забывайма, што гэтыя найважнейшыя катэгорыі ёсць вытворныя ад існаваньня і дзейнасьці нацыянальнай эліты. Эліта першасная. Спачатку мусяць быць людзі, якія народзяць ідэю і стануць яе ажыццяўляць.

Нявыпадкова, што ўсе антыцывілізацыйныя і антычалавечыя агрэсіўныя сілы напярэтку ўсёй чалавечай гісторыі першым чынам стараліся вынішчыць эліту чужога ім народу. Пры гэтым людзей неабавязкова знішчалі фізічна, як гэта рабілі манголы ці расейцы-бальшавікі. Нацыянальных кіраўнікоў, асобаў заможных, разумных, таленавітых, здольных ды ўмелых, і нават проста

(Фота Г. Рацкевіча)

Сьвяж Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне”.

працавітых, стараліся запалохаць, падкупіць, навязаць фальшывыя ўяўленьні, завесці ў тупік, на збочную дарогу дзейнасці, ці проста забараніць тварыць і працаваць.

Народ рэалізуецца ў лепшых сваіх прадстаўніках. Таму страціўшы эліту — грамадства сьлепне і няме.

Самым разбуральным вынікам рускай акупацыі (побач з паленнем беларускіх кніг, бурэннем беларускай архітэктуры, забаронай беларускай мовы і рэлігіі) сталася фізічнае і сацыяльнае знішчэнне беларускіх паноў і верхніх пластоў грамадства. **На Беларусі была гвалтоўна перапынена элітарная традыцыя**

(Фота: А. Пазновка)

Магіла Алеся Гаруна на Ракавецкіх могілках у Кракаве.

беларускай культуры. Спынілася яе сацыяльная рэпрадукцыя. Адыблася культурная катастрофа. Вялікі беларускі народ апусьцілі да ўзроўню этнічнага існавання, ператварылі ў мужыцкую нацыю.

Новая беларуская эліта магла адрадіцца толькі з сялянаў. Гэта разумелі ўсе нешматлікія шляхецкія рыцары духу, ад Дуніна-Марцінкевіча ды Багушэвіча да Янкі Купалы. Яны зьявляліся да мужыка, узвышалі яго, падбадзёрвалі, маліліся на яго, спадзяваліся і марылі, што паўстане нацыянальны геній з сялянскага народу.

Што з гэтага атрымалася — вядома. Новая беларуская эліта сапраўды адраділася з сялянаў і тут жа была выразаная, выстраляная ў 30-х, згноеная ў сталінскіх лягерах разам з сялянамі.

Пасляваенныя інтэлектуальныя і сацыяльныя беларускія вярхі ўтвараліся ўжо пераважна з калгаснікаў. І толькі нязначная іх частка (дакладней — доля працэнта) сфармавала новую нацыянальную эліту Беларусі.

Пасляваенная беларуская эліта ўзьнікала ў вакууме разбураных традыцыяў. Яе цяперашнія прадстаўнікі валодаюць ведамі, навуковымі ступенямі ды пасадамі, яны любяць Беларусь, але нават будучы неардынарнымі спэцыялістамі, нясуць у сабе вяскую мэнталнасць шэрага чалавека, яго неактыўнасць, яго задаволенасць мінімумам, яго інфантаільныя спадзяванні на некага. Адсюль — гэтае нярышарскае: „Дык жа не дазваляць” і „Нічога ня будзе”, — адмаўленьне ад барацьбы.

Гістарычная практыка балгараў, краінаў Балтыі ды іншых народаў, якія фармавалі новыя эліты нават на пустым месцы, даказала, што становішча паляпшаецца пры нармальных варунках ва ўмовах незалежнай нацыянальнай дзяржавы напрыцягу аднаго-двух пакаленняў. Лёс Беларусі горшы. Таму нашае змаганне доўжыцца ўжо 200 гадоў, і цяпер яно найцяжэйшае, бо ў адзіночку імкнемся пазбавіцца з магільных абдымкаў паміраючай імперыі.

Заканчваючы развагі пра беларускае грамадства, хачу спаслацца на каштоўны вопыт гісторыі і думкі вялікіх беларусаў.

Максім Багдановіч, абагульняючы ўяўленьні народнікаў, пісаў, што інтэлігенцыя гэта ёсць тыя людзі, якія валодаюць ведамі і выкарыстоўваюць іх дзеля добра народу на карысць грамадства. Інтэлектуальная эліта народу павінна спрыяць народнаму дабру і служыць яго памнажэнню.

Раней прадстаўнікі эліты адасаблялі сябе ад народа і называлі народам толькі ніжнія, працоўныя пласты грамадства, масы простых людзей. Гэтае архаічнае разуменне можна напактаць яшчэ і цяпер, калі новая эліта, што выйшла з калгаснай вёскі, у роспачы шукае вінаватых, абзывае беларускіх людзей дурнымі, дэбільнымі, здраднікамі ды халуямі за тое, што яны быццам бы не разумеюць яе сьветлых апазыцыйных памкненняў.

Гэта вялікая памылка. **Народ нельга абзываць.** Ад гэтага ён не палешае. І за абзывальшчыкамі — ня пойдзе. **Народ — гэта ўсе мы, усе беларусы.**

Стагодзямі простыя людзі назіралі нацыянальную здраду ў вярхах. Ня ўнізе выракаліся беларускае мовы, а наверх. І калі знізу беларус прабіваўся ў гару, то найчасцей там, уверх, ён выракаўся ўсяго свайго, а часам нават краю і родных бацькоў.

Ці ж мог проты народ, сьведама і падсьведама, тым давяраць, што ўгары?

Так пад стагодзямі няволі і прыгнёту ўтварылася заломнае кола здрады, якое можна разарваць толькі любоўю, добром, працай на карысць усіх беларусаў, і толькі ў свабодзе, толькі ў вольнай незалежнай краіне. Бо не разьвіваюцца людзі ў няволі.

18 студзеня 2001 г., Варшава.
(„Народная Воля”, — 2001, 24 студзеня).

СВАБОДА

Воля, свабода... Слова амаль магічныя. Яны неяк па-аслабіваю ўспрымаюцца. У мяне слова „свабода” выклікае ўяўленне шырокага святлага прастору, дзе вее цёплы лагодны вецер. Несвабода асацыюецца з нечым замкнутым, прыгнечаным і абмежаваным, без далягягдаў і пераменаў.

Праўня несвабоды я назіраў з самага раньняга дзяцінства, тады, калі пачалася савецкая калектывізацыя. Пад акупацыйнай воляй не існуе. Беларус быў бяспраўны. Расейцы здзекваліся з нашых сялянцаў, як хаселі. Гэтыя карціны здзеку большавікоў над людзьмі мне і цяпер стаіць у вачах. Сам жа я непасрэдна сутыкнуўся з несвабодай ужо тады, калі асэнсоўваў свабоду як сваё і наша агульнае беларускае права (а не як нейкае маё хасеньне).

Памятаю, калі я яшчэ вучыўся ў 9-м класе ў школе, прыйшоў да нас у кэрзавых ботах дырэктар-расейца і казаў, што з наступнага дня ён будзе выкладаць у нас гісторыю па-руску, дык каб мы яму і адказвалі па-руску.

Тады мы цэлым класам пастанавілі, што па-руску яму адказваць ня будзем. Кірзач ставіў нам усім за гэта „калы” і „двойкі”. Праз нейкі час я ад імя класа запатрабаваў, каб ён спыніў свой эксперымэнт і стаў нам чытаць лекцыі на нармальнай мове. Дырэктар спасылаўся на Леніна, маўляў, Ленін гаварыў па-руску. „Але вы ня Ленін, — сказалі мы дырэктару, — вось калі да нас прыйдзе Ленін, тады мы зь ім і пагаворым.”

Праз нейкі час у нас зьявіўся новы настаўнік гісторыі і, як ні ў чым ні была, пачаў вясці заняткі па-беларуску.

Гэта была наша школьная перамога, бяз крыку і шпурляньня чарнілак у непрыяцеля. Мяне гэта ўмацавала тады ў думцы, што толькі *той несвабодны, хто не змагаецца за свабоду*. Свабода сама не зьяўляецца. За яе трэба змагацца, а потым — абараняць.

Дэфініцыя свабоды ўмяшчаецца ў тры словы. Свабода гэта ёсьць *магчымасьць тварыць дабро*.

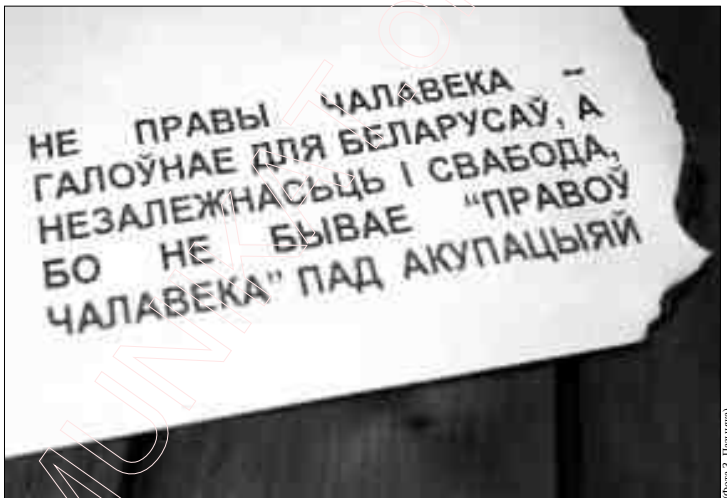
Пра свабоду мы гаворым толькі тады, калі *існуе* такая магчымасьць. Калі такой магчымасьці няма — мы кажам, што *няма* свабоды.

Калі ж свабода выкарыстоўваецца на зло — яна ператвараецца ў несвабоду. Тады чалавек альбо робіцца нявольнікам сваіх страханняў, злых думак і паводзінаў, альбо, ў выпадку антысацыяльных дзеянняў, трапляе ў турму і траціць свабоду ў літаральным, фізічным сэнсе. Прытым нікому не прыходзіць у галаву змагацца за свабоду крываўнікаў, гвалтаўнікоў ды забойцаў. Наадварот, патрабуюць абмежаваць іхнюю свабоду.

Істотна значыць, што свабода ёсьць *маральная катэгорыя*. Яе адлюстраваньне ў канкрэтных каштоўнасьнях залежыць ад маралі і ўзроўню культуры грамадства. Тым часам гэта ёсьць катэгорыя *аб’ектыўная*. Рэлятывісцкі падыход тут памылковы і прыводзіць

да знішчэньня свабоды. Дадам яшчэ, што ў філясофскім сэнсе, свабода — гэта *магчымасьць вечнага разьвіцьця да ідэалу*.

Свабода звязана з сьветапогляднай і маральнай арыентацыяй чалавека. Таму дэклараваньне барацьбы за свабоду і сама барацьба за свабоду яшчэ мала што тлумачаць і вымагаюць канкрэтызацыі — у чым справа. Часта выяўляецца, што некаторыя людзі, якія змагаюцца за свабоду, на справе маюць на ўвазе толькі свае інтарэсы, прытым даволі эгаістычныя, суб’ектыўныя і заганныя. Цяпер, у час усеагульнага крызісу дэмакратыі, мы бачым, як нарастае агрэсіўнасьць сацыяльнай цэмы ў грамадстве. *Зло змагаецца за свабоду*. Масы цёмных суб’ектаў у розных краінах патрабуюць легалізацыі наркотыкаў, свабоды прастытуцыі, распусных палавых дачыненяў, ліквідацыі інстытуту сям’і, свабоды аборту і г.д.

(Фота 3. Панаковіч)

Шматаблічная катэгорыя свабоды патрабуе, перш за ўсё, дакладнай кваліфікацыі ў праве і выразнай вызначальнасьці ў сістэме маральных каштоўнасьцяў грамадства. Агульнасьць і распаўсютасьць праўных фармулёвак свабоды можа стаць прычынай апраўданьня абсурду і несвабоды чалавека.

Рэкардсман такога абсурду зьяўляецца якраз „свабодная” Амэрыка. Тыповы прыклад. У Нью-Ёрку ўдарыў мороз. Гэта вялікая пагроза для бяздомных, апушчаных людзей і наркаманаў, якія начуюць на вуліцах. Паліцэйскі разбудзіў бяздомную жанчыну-наркаманку, што ляжала пад сьцяной, і, ня глядзячы на яе супраціў, завёў у цёплую станцыю мэтро, каб яна там пераначавала і не замерзла. Праз нейкі час паліцэйскага пацягнулі ў суд і паліцэйскае ўпраўленьне было аштрафавана на 500 тысячаў далараў за парушэньне правоў наркаманкі ляжаць на вуліцы і дзе яна хоча. Паліцэйскі, згодна азначэньня суда, парушыў фундаментальнае права асобы — яе свабоду.

Некаторыя амэрыканцы нават з гонарам расказвалі мне пра гэта — во якая ў нас свабода. На самай справе тут звычайны (а ў нашым разуменьні — шарлатанскі) амэрыканскі бізнэс. Знайшоўся нікому не вядомы адвакат, які падгаварыў бадзяжку зьявіцца ў суд і, карыстаючыся агульнасьцю вызначэньня заканадаўства і

фармалізацыі мыслення судзіяў (такое магчыма толькі ў Амэрыцы), выйграў працэс „абароны свабоды”.

Адвакат такім чынам зрабіў сабе бясплатную рэкламу (бо абсурдальнасць падзеі прыцягнула ўвагу друку) і ў дадатак яшчэ зарабіў грошы (звычайна, ад 25 да 50 адсоткаў ад сумы „судовага выйгрышу”, гэта значыць, штраф).

Гэта вельмі тыповы для Амэрыкі прыклад, дзе бог — даяр, а свабода — сродак бізнэсу. Ні адваката, ні судзіяў, ні журналістаў, ні разьзявакаў, што цікавіліся зьявай, не абходзіла жыццё бадзяжкі. Яны не асноувалі нават фальшывасці сваёй пазыцыі. Адзіным чалавекам у гэтай гісторыі, які меў жаласць у сэрцы і цаніў жыццё іншага чалавека як найвялікшую каштоўнасць, быў амэрыканскі палітык, якога пакаралі.

Свабода — гэта ўнівэрсальны прынцып Сусвету як Боскага творэння, часткай якога ёсць свабодная воля чалавека.

У сацыяльным грамадстве абсалютны, ўнівэрсальны сусветны прынцып свабоды ўзаемазвязаны з маральнымі калізіямі духоўнага развіцця чалавецтва. Гэтым абумоўлена тое, што свабода ў цывілізаваным сацыяльным грамадстве ёсць катэгорыяй выбару і не зьяўляецца найвышэйшай і абсалютнай каштоўнасцю. Найвялікшымі каштоўнасцямі ёсць Бог, жыццё чалавека і жыццё народа. Там, дзе свабода ўступае ў канфлікт з гэтымі каштоўнасцямі — там робіцца выбар. Ён можа быць розным. Гледзячы якія сілы, якія ўзроўні залезнічанья ў супроцьстаянні.

Глыбінная сутнасць канфлікту змаганьня за свабоду выяўляецца ў пытанні: ці можа існаваць *свабода ўсяго*? (А гэта значыць — і свабода зла.) У метафізічным сэнсе, які агрыруе *вечнаснымі катэгорыямі*, такое становіцца прызнацця. (Бог даў свабоду Сатане. Але на пўны час. Пакуль колькасць упалых анёлаў не замяніцца апаведнай колькасцю справядлівых людзей. У гэтым — сэнс духоўнай гісторыі чалавецтва і змест барацьбы добра са злом на Зямлі.)

Але сацыяльная практыка *дачаснага свету* (і дачаснага жыцця) паказвае, што ў сацыюме не павінна быць свабоды злу, бо спыняецца духоўнае развіццё. „Не”, — гавораць злу свабодныя людзі. „Так”, — кажуць тыя, што хочуць іншай свабоды. „Так”, — кажуць лібэральнае зананадаўцы, якія лічаць, што прынцып свабоды павінен быць роўным для ўсіх: і для мільярдэра, які лётэа зь Нью-Ёрка на Канкордзе паабедвае ў парызжкі рэстаран (тры гадзіны лёту, 18 тысяччаў даярляў туды й назад), і для бадзяжкі, што мае права замерзнуць на вуліцы, і для верных хрысціянаў, што жывуць па запаведзях, і для дэградаванага збачэнца, што ўступае ў палавыя акты з жывёлай ці з сабе падобным (і, дарэчы, знаходзіцца ў Амэрыцы пад асобай аховы закону; гэта тут называецца „экс-меншасць”).

Лібэральны гледзяць на свабоду, як той рускі Іван на агурковае поле, які садзіў агуркі, але ніколі іх не палоў. У выніку — замест агуркоў вырасталі чартапалох ды пустанельце. Затое — свабода: расьце, што хоча. Хоць вядома, што культура пачынаецца з абмежаваньня прыроднай свабоды (стыхіі), з абмежаваньня несвабоды (г.зн. разбуральнай сілы).

Праклямацца ў дэмакратычным грамадстве свабоды без берагоў, „свабоды ўсяго” заўсёды ёсць маніфэстацыяй заганнай цэмы, патрабаваньнем свабоды злу, імкненьнем да легалізацыі чалавечай нізасці.

Часта прыходзіцца чытаць, як у Нью-Ёрку злавілі тую ці іншую банду маладзёнаў у час напад на краму. Калі паліцыя іх хапае, яны, звычайна, абураюцца, што парушаюць іхныя чалавечыя правы і што гэта дыскрымінацыя, таму што яны чорныя. Такая рэакцыя сярэд злчынцаў вельмі распаўсюджаная. Яны шчыра

думаюць, што іх заціскаюць, бо ў Гарлеме яны вырасьлі „абсалютна свабоднымі”.

У цэлым, аднак, свабода ў Амэрыцы добра рэгімантаваная і ўлічвае інтарсы чалавека, бадай, як нідзе. Выдаткі, кур’ёзы, наступ зла для абсурд, які пашыраецца, звязаны, перш за ўсё, з актывізацыяй левых ва ўсім свеце і лібэралаў на Захадзе, пасля распаду сістэмы савецкага таталітарызму.

У заходнім грамадстве знік страх перад камуністычным варварствам, і людзі раслабіліся, страцілі пільнасць, сталі больш спакойна глядзець на сваіх левых сацыяльных і маральных экстрэмістаў, якія тут жа перайшлі ў наступ і ўжо шмат чаго дамагліся, і нават шмат дзе захапілі ўладу.

Выглядае парадаксальным, што маральны крызіс заходняй дэмакратыі і крызіс свабоды супаў на часе з крахам савецкага камунізму і таталітарнай сістэмы сацыялізму ў Цэнтральнай і ўсходняй Эўропе. Заход, магчыма, з цягам часу пераадоле гэты крызіс. Але для нас, для беларусаў, якія змагаюцца за тэрыторыю днём — з рускім каліяніялізмам у кагэбўскай упакоўцы, — для нас важна зразумець, што каштоўнасці дэмакратыі і свабоды, якія вьзюць да нас з Захаду, гэта ў значнай ступені — *лібэральны сугаг у дэмакратычнай абгорцы*. Ім, дэмакратычным лібэралам, важней узгадаваць тут, у нас, на Беларусі, сваіх гамасексуалістаў ды фэмініістаў, ды экспартаваць на Беларусь адкілы сваёй культуры, чым спраўды дапамагчы нам, беларусам, збавіцца ад расейскай каліяніяльнай агрэсіі, абараніць беларускую мову ад зьдзеку і вынішчэння, вярнуць беларускія школы і беларускую асвету, умацаваць беларускую незалежнасць і г.д. Іх не цікавяць праблемы нашага нацыянальнага выжываньня. Ім абходзяць, перш за ўсё, мае лібэральныя інтарсы.

Пад гэтыя свае абмежаваныя паняцці яны даюць невялікія грошы ды гранты бедным беларусам і плодзяць апазыцыйны пустаньвет, балбатуноў да дэмакратыі без свабоды.

Менавіта гэтакія заходняя лібэральнае „публіка” прычынілася да спробы знішчыць *Беларускі Народны Фронт* і расфармаваць яго ў „дэмакратычную апазыцыю” (у „балота”). З гэтага, аднак, нічога не атрымалася, бо мы ўжо ведаем іхныя норавы і іхныя справы.

Для нас, беларусаў, свабода сёньня абазначае сыціла канкрэтную і практычную задачу. Мы павінны, перш за ўсё, *збавіцца ад каліяніяльнага прамакоўскага рэжыму ўлады, ствініць агрэсію расейскай каліяніяльнай палітыкі і гарантаваць бяспеку і незнішчальнасць дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі*.

Дзеця гэтага мы павінны стварыць нацыянальнае кіраўніцтва краінай. Беларусі павінны кіраваць: Беларускі нацыянальны ўрад, Беларускі нацыянальны парламент і Беларускі нацыянальны прэзыдэнт. Беларусі павінны кіраваць беларусы, а не расейцы, не расейскія генэралы і не расейская каліяніяльная адміністрацыя.

Пра свабоду можна казаць толькі тады, калі мы будзем гаспадарамі ў сваім доме. Толькі тады — калі мы, беларусы, самы, як мы таго хочам, — будзем кіраваць і гаспадарыць у нашай Беларускай дзяржаве. І ўжо маючы такую свабоду, мы ніколі не скарыстаем яе за зло. *Наша свабода стане для нашага народа Боскім ствареньнем ішчасця нашых людзей*. І тут ужо нам трэба будзе пастарацца, каб не рабіць так, як заходнія лібэральны, і ня ўкінуць Святую Свабоду ў грэз.

5 траўня 2001 г., Варшава.

(„Беларускія Ведамасці”, — 2001, №6(36); „Народная Воля”, — 2001, 1 чэрвеня).

ТЭЛЕВІЗАР

Наш свет кардынальна перамяніўся за апошнія 40 гадоў. Нельга сказаць, каб зьявіліся іншыя грамадзкія і духоўныя каштоўнасці, але ўзнікла шмат чаго новага. Змяніліся магчымасці чалавека і вельмі рэзка. Кардынальныя перамены зьвязаныя, перш за ўсё, з інфармацыяй і камунікацыяй. Перамены настолькі радыкальныя, што яны паўплывалі на ўсё грамадства, на традыцыйныя дачыненні паміж людзьмі, паставілі пад сумненне адстойныя паняцці.

У 50-х гадах шырока зьявілася тэлебачанне. Праз кароткі час яго пранікла ў кожны дом. Суседзі абмежавалі непасрэдныя кантакты, перасталі хадзіць адна на адна на размовы, бо кожны меў ілюзію субседніка (тэлевізар) у сваім памяшканні.

Ніколі яшчэ людзі не валодалі такім масавым і эфектыўным *сродкам ўздзеяння* на сьвядомасць, розум і пачуцці чалавека. Інфармацыя ў сістэме ТБ, сьведэца ці нясведэца, была падпарадкаваная якраз прынцыпу *ўздзеяння*, незалежна ад таго, у чьіх руках знаходзілася надыайная функцыя.

Уплыў на павядомасць ёсць галоўная адметнасць тэлебачання, чаго ня мае ў такой ступені ні радыё, ні друк, ні нават кіно, пра якое У.Ленін (які, па яго ўласным прызнанні, нічога не разумее ў мастацтве) казаў, што для іх (для бальшавікоў) „з усіх мастацтваў галоўным зьяўляецца кіно”.

У Савецкім Саюзе ўздзеянне тэлебачання абмяжоўвалася ў асноўным ідэалогічнай сфэрай і прасеянай інфармацыяй. Гэта было даволі нуднае тэлебачанне, і саветскі чалавек глядзеў у ім у асноўным „апошнія паведмленні”, кінафілмы, спартыўныя ды забаўляльныя перадачы. Тым часам, дзякуючы якраз паслядоўнаму дзяржаўна-партыйнаму кантролю, на экраны не пранікала брыдота, паказ гвалту, збачністваў, крывавых жорсткасцяў, распусты і паскудства творчасці разбэшчаных людзей. (Зрэшты, у СССР не існавала індустрыі такога „мастацтва”). Савецкае тэлебачанне мела значна меншы разбуральны ўплыў на маральнасць асобы, чым цяперашняе тэлебачанне ў Расеі, і асабліва на Захадзе — у Эўропе і ЗША.

Узрастанне разбуральнага ўздзеяння тэлебачання ў сьвечце спалучана з агульным маральным крызісам дэмакратыі, які пачаўся, на маю думку, з сярэдзіны 90-х гадоў мінулага стагоддзя і зьвязаны з паўсюдным прыходам да ўлады левых сілаў у заходніх краінах (дэмакратаў, сацыял-дэмакратаў, сацыялістаў, камуністаў, зялёных і т.п.). Палітычна рэгімантаваны дэмакратычны прынцып свабоды асобы быў пераведзены ім і „права чалавека” на ўсё, што не пярэчыць закону. А пачынаў законам вельмі цяжка (і фактычна, немагчыма) рэгімантаваць мараль (бо маральныя дачыненні вышэй за закон), то „права на ўсё” стала правам на грэх.

Спробы амэрыканскіх дэмакратаў рэгімантаваць гэтую падмену (свабоды правам на грэх) у галіне заканадаўства прывялі да кур’ёзаў, да пачварных вынікаў, што супярэчаць лёгціцы і здароваму сэнсу, прыніжаюць годнасць чалавека, разбураюць сям’ю, разьядноўваюць людзей.

На працягу вельмі кароткага часу на паверхню грамадства выплыла такая чалавечая гразь, пра існаванне якой рэані не магло нават прышчыцца ў кашмарным сьне. Распаўсюджаньне яе адбываецца агрэсіўна і хутка, запалаяецца адна грамадзкая галіна за другой. Асноўная барацьба йдзе за ўладу, заканадаўства і сродкі масавай інфармацыі. У значнай ступені ў антымаральным балансе патоплена мастацтва і найбольш — так званая „мас-культура”

Нешта падобнае назіралася ў XV-XVI стагоддзях у Эўропе ў

пару так званага „рэнесансу” (гэта значыць, адраджэньня паганскіх традыцыяў, свабоды людзей ад рэлігійных дачыненняў — сьвөөасаблівых „правоў чалавека” ў дахрысьціянскім разуменьні). Тады вельмі нізка апусьцілася мараль. Дзеці ні ведалі сваіх бацькоў, а манастыры ператварыліся ў прыстанішчы блуду і садомскай распусты. У гэты ж час ішла адкрытая разгерметызаваная вэдзіму і таемных ведаў (Дж. Бруна). Прапагандзавалася шалёная нявясьць да Бога і чалавека (Т. Кампанэла). Эўропа літаральна захлыналася нашэсьцем цёмных сілаў, чараўнікоў, „калдуноў”, магаў, хірантамаў, астролігаў, прадказальнікаў, гадальнікаў, чарнакніжнікаў і т.п. „экстрэсэнаў” (у цяперашняй тэрміналогіі). Усё гэта раптам павывызіла з усіх шчылінаў на паверхню жыцця.

Але тады, вобразна кажучы, другога ўпадку Рыму не адбылося. Хрысьціянская грамадзкая знайшло ў сабе сілы знутры, стварыўшы і сьвятую інквізіцыю (Дамініканцы), і моцную апалегытку, і узяўшы ў свае рукі выхаваньне эліты (Езуіты). Стабілізацыя дасягнула праз сто гадоў.

За ўсю 2000-гадовую гісторыю эўрапейскай цывілізацыі гэта было самае небясьпечнае і самае крытычнае яе выпрабаваньне. Тут справа ішла не за ўладу, і нават не за рэлігійную дактрыну, як магло здавацца на першы погляд. *Вырашаўся лёс чалавечай індывідуальнасці*. Як трактаваць чалавека, як да яго адносіцца, якая яго роля на Зямлі і ў Сусьвеце. Гэта была барацьба з антычным (паганскім) рэгрэсам у межах Хрысьціянства.

Новая індывідуальнасць (*індывідуальнасць душы, якую заклаў Хрыстос*) зь яе крытэрыямі ўнутранага сьвету асобы і вечнага існаваньня ўступіла ў канфлікт з старой індывідуальнасцю — індывідуальнасцю цела і прыроднага права на задавальненьне яго вымог.

Менавіта тады вырашалася будучыня эўрапейскай цывілізацыі, бо *эне Хрысьціянства мог рэалізавацца толькі ў новым чалавеку*. Без стварэньня гэтага новага чалавека Хрысьціянства засталася б рэлігійнай дактрынай, ня больш.

Антыхрысьціянскія сілы зноў ідэалогічна і палітычна арганізаваліся ў Эўропе толькі праз 200 гадоў (масоны; пазьней — сацыялістычныя партыі). Але змаганьне за асобу было ім праіграана яшчэ ў XVI стагоддзі. Цяпер барацьба вялася ў сфэры ідэалогіі і палітыкі за ўладу і сьвечкою дзяржаву, сацыяльную свабоду і права на бязбожжа.

Не прац асобу, а праз новую дзяржаву і ўладу ў ёй, меркаваўся зварот да „свабоднага”, „натуральнага” чалавека, які павінен быў ськінучь з сабе рэлігійныя і духоўныя абмежаваньні ды сацыяльныя пугі і будаваць свой „новы свет”, на асновах прадэкляраванай масонамі „свабоды, роўнасці і братэрства”.

Барацьба, як звычайна ў такіх сітуацыях, выштурхнула на паверхню краіны сілы, якія зыходзілі з агрэсіўнага бязбожжа і дыктавалі ўмовы паводзінаў ня толькі Эўропе, але ўсяму сьвету на працягу амаль што ўсяго XX-га стагоддзя.

Татальны ўціск і зьдзел над людзьмі вядзе да абмежаванасці і духоўнага зьбядненьня асобы, да дэградцыі магчымасцяў чалавека, але маральная дэградацыя і разбэшчаньне грамадства ў такіх выпадках, як правіла, затармажаныя самым таталітарным рэжымам (які забараняе ўсё). Асоба ў варунах несвабоды і рэпрэсіў „сьціскаецца”, прыстаоўваецца і мізэрнее. Гэта яе сродак абароны, устаноўка на выжываньне. Такая асоба, аднак, у глыбінні душы захоўвае, як правіла, сваю маральную аснову.

Рэааці на ходу размовы. Галеча і беднасць ламаюць людзей.

Але звычайны чалавек часта не вытрымлівае выпрабавання багаццем. Яно часам робіцца горам для яго душы. Такой жа бядой можа стаць для яго і сацыяльная свабода, калі ён не гатовы да яе. **Свабода патрабуе высокай якасці духу.** У хрысціянскім разуменні свабода — гэта **магчымасць тварыць дабро.** Гэта адначасна — маральная катэгорыя, якая характарызуе ўзровень асобы (яе свабоду ад заганаў, ад страсцяў, ад нізкіх і прымітыўных вымог). Ня кожны нявольнік, атрымаўшы сацыяльную свабоду, робіцца вольнай асобай. Але карыстацца сацыяльнай свабодай можа кожны. У гэтай супярэчнасці закладзены вірус маральнага крызісу дэмакратыі.

* * *

Ліквідацыя камуністычнага таталітарызму ў Еўропе паспрыяла рэальнаму яе палівенню. (Бо знікла таталітарная пагроза ад СССР.) Левыя з энтузіязмам узяліся за ажыццяўленне ідэі аб'яднання Еўропы. У канцы гэтай ідэі ўжо праглядаецца новая карпарацыйная імперыя „таталітарнай дэмакратыі“, дзе „правы чалавека“ (і мы ўжо бачым гэтага „чалавека“) будуць перапаняць, па параўнанні з суверэнітэтам краіны. (Гэта нешта нахшталт суратуга новай рэлігіі.)

Аднак не палітычныя дактрыны, і нават не эканамічныя праблемы, вызначаюць цяпер сутнасць напружання ў дэмакратычным свеце. На паверхню выходзіць той самы суб'ект, што і ў XVI стагоддзі — чалавек разбэшчаны. Гэтак жа, як і 500 гадоў таму, ён усведамляе сваю разбэшчанасць як свабоду. Свабоду ўсяго: ад Бога, ад рэлігіі, ад маралі, ад сям'і, ад абавязкаў, ад грамадства, і нават ад сваіх спраў (за якія ён ня хоча адказваць). Ён лічыць, што безадказнасць — гэта ягонае „права чалавека“, і змагаецца за гэтае права ў плыні ўсіх левых сілаў.

Разбэшчаны чалавек у XXI стагоддзі, гэтак жа, як і ў XVI стагоддзі, змагаецца не за сваю нішу, а за сваё разуменне свету. Канфлікт, які нарастае (ад якога, аднак, некаторыя людзі адмахваюцца) і робіць выгляд, быццам яго няма), мае якраз **цывілізацыйны характар** і ў перспектыве (у выпадку, калі б перамог разбэшчаны чалавек), азначае крах, крах еўрапейскай цывілізацыі. (Хаця першай можа ўпасці якраз Амэрыка. І эканоміка тут не дапаможа.)

Менавіта такую цывілізацыйную калізію ўпадку маралі і страты ўсялякіх маральных крытэрыяў перажылі, між іншым, старажытныя Грцыя і Рым, што і прывяло да ўсеагульнага крызісу і знікнення антычнага свету.

Альтэрнатыва Хрысціянству як **свабода ўсяго** — ужо перажытая людзьмі далёка ў мінулым. Зварот да яе — гэта рэгрэс, шлях уніз, да таго, над чым некалі ўзвысіўся чалавек.

* * *

Цяпер вернемся ў пачатак, адкуль пачаліся нашы развагі. Хтосьці з цяперашніх даследчыкаў скажаў, што калі б у Гітлера было сучаснае тэлебачанне, то невядмо, як бы ўсё сталася. Тут ёсць разуменне асаблівага ўздзеяння тэлебачання на чалавека.

Фактам з'яўляецца тое, што да пачатку XXI стагоддзя чалавек разбэшчаны ўжо грунтоўна ўсталяваўся і часткова загаспадарыў тэлебачанне ў Еўропе і Амэрыцы. Пад выглядам свабоды і розных існуючых і неіснуючых правоў адбываецца агрэсіўны наступ нізасці і бессаромнасці, і адначасна значча пазыцыяў прыстойнасці асобай маральнай і чалавекам разумным. Калі працэсы стануць развівацца гэтак і далей, то ў бліжэйшыя 10-15 гадоў хрысціянскі свет будзе мець тэлебачанне-клауку чалавечай мярзоты, збочанасці і нізкіх паняццяў.

Дрэн выстайляецца напак. Дрэн і загана, гвалт і блуд сталі цяпер бізнэсам. Дрэн прадаецца і купляецца, прыносіць прыбыткі

і грошы. Таму змагацца з маральнай дэградацыяй няпроста і малавынікова толькі ў адной краіне. Праблема даўно перакročыла нацыянальныя межы і патрабуе міжнародных захадаў. Для гэтага ў грамадстве павінны быць іншыя каштоўнасці, акрамя грошай.

Што сталася і што можа стацца з тэлебачаннем у бліжэйшы час, добра ілюструе прыклад Галівуда. Сорак гадоў таму Галівуд быў зусім іншым. Хто памятае старыя галівудзкія фільмы, можа ў гэтым пераканацца. На экране тады існаваў чалавек прыстойны. У 80-х, і асабліва ў 90-х гадах, „фабрыка сноў“ ператварылася ў канвэр зла. На экране фактычна няма болей вобразаў жыцця (ня кажучы ўжо пра адлюстраванне жыцця нармальнага). Тут цяпер зусім іншыя людзі. Гэта штучныя вобразы, што прыйшлі з кіна-коміксаў і з рэжымных кліпаў. Забойствы, кроў, блуд, бойкі, пошласць і распушта — усё гэта запоўніла экран Галівуда, праікала на тэлебачанне, ва ўсе куткі свету.

Экспансія паказу распушты, забойстваў і брыдоты з'яўляецца складавой часткай працэсу глабалізацыі, якая ідзе па двух накірунках: фінансава-эканамічным і культурным. Цэнтрам фінансава-эканамічнага інтарэсу з'яўляецца „Ўол-Стрыт“ (Фінансавы Цэнтар амэрыканскага бізнэсу). Цэнтрам культурнай (ці, дакладней, антыкультурнай) агрэсіі ад нядаўняга часу стаў Галівуд.

Захад моцны сваёй фінансавай сістэмай. За Ўол-Стрытам стаіць рэальная сіла і рэальныя каштоўнасці. Тым часам сучасная мастацкая культура Захаду мінэрная па сваім узроўні. Яна перажывае працэс упадку і дэградацыі. Тут даўно ўжо няма ні вялікіх духоўных ідэяў, ні становачых эстэтычных ідэалаў. Яе месца заступіла мас-культура, ці дакладней, — бізнэс-культура.

Фінансы і высокі тэхнічны ўзровень, дамінуючае валоданне глабальнымі сродкамі перадачы інфармацыі (тэлебачанне, інтэрнэт, касмычныя спадарожнікі) забяспечвае экспансію бізнэс-культуры і аднаведна — разбурэнне духоўнай мастацкай культуры чалавецтва.

Існуе сусветная праблема і пагроза знішчэння духоўных традыцый нацыянальнай гісторыі. Ісламскі свет рэагуе на гэты мас-культурны імперыялізм дзімікі, варварскімі мэтадамі барацьбы. Заходні свет трымаецца за свабоду слова і робіць выгляд, што праблема няма.

Але яна ёсць і перакročыла ўжо межы магчымага. Лічбавае тэлебачанне, якое развіваецца ў накірунку злучэння з інтэрнэтам, адкрые яшчэ большыя магчымасці для індустрыі брыдоты, запягаюць якой будзе надзвычай цяжка, ды і па ўсім відаць, ніхто не гатовы гэта рабіць.

* * *

Становачы ўплыў цяперашняга тэлебачання на развіццё асобы (прынамсі на Захадзе, і асабліва ў ЗША) здаецца мне надзвычай малым. Тым часам разбуральныя вынікі яго ўздзеяння — навідавоку.

Асабліва відаць гэта на дзецях і моладзі. Тое, што адбываецца ў апошнія 3-4 гады ў школах Амэрыкі, — гэта поўны абсурд, які нагадвае пра перспектывы канчатковага краху сацыяльнага грамадства ў гэтай краіне.

У кожнай амэрыканскай школе пастаянна знаходзіцца паліцыя. У класы на лекцыі і зь лекцыяў усіх дзяцей прапускаюць праз кантрольныя дэтэктары (як у аэрапорце), выварочваюць кішэні і ранцы, адбіраюць нажы, пісталеты, балёнчыкі з газам, і нават гранаты. І тым ня менш, у школах Амэрыкі амаль кожны дзень грывяць стрэлы. Шасцігадовае дзеці і 16-гадовае падлеткі страляюць па вучнях і па настаўніках за дрэнныя адзінкі, ці за заўвагі аб неспаслушэнстве, ці проста так, з цікавасці, наглядзеўшыся галівудзкай эрацэ-прадукцыі ў тэлевізары.

Ужо дзясяткі забітых дзяцей (не кажам пра раненых). Дзіця не

адрозьнівае таго, што бачыць па тэлебачанні, ад рэальнага жыцця. Яно яшчэ ня здольнае ацаніць і прадбачыць вынікі сваіх дзеянняў, а ў рукі яму ўжо ўклялі пісталет. Гэта зрабіў тэлевізар. Дзецім усё гэта здаецца забойкай, як на экране.

Цяпер амэрыканскія школьнікі страляюць у школах, але праз нейкі час выстралы загучаць у сям'і. І, дарчы, ужо гучаць.

Прычыны розныя. І тое, што ў Амэрыцы манія асабістай зброі, і што яна ўсім даступная. І тое, што ў ЗША цяпер інтэнсіўна разбураецца сям'я, і тое, што многія амэрыканцы ўжо перасталі разумець дзіцячую псіхалёгію, бо большасць жыве для сябе, для свайго задавальнення і сваіх інтарэсаў, а не для сваіх дзяцей (як прынята ў нас). Прычынаў шмат. Але галоўная і агульная прычына — тэлевізар, тое, што дзеці ў ім бачаць. Дзіцячая псіхіка ўжо ня вытрымала.

Калі ж зьяўляюцца энтузіясты, каб абмежаваць паказ забойстваў і паскудства, то ў іх нічога не атрымаваецца. Галоўны аргумент супраць іх — свабода слова. Маўляў, чалавек свабодны і павінен мець права і магчымасьць выбару.

Але дзеці і падлеткі ня ўмеюць рабіць асэнсаваны выбар. Больш таго, клясычная норма права гаворыць аб тым, што **ніхто не павінен нікога змушаць рабіць выбар**. Бандыт, які кажа чалавеку рабіць выбар кшталту „кашалёк або жыццё“ ёсьць проста бандыт, а не прыхільнік свабоды выбару.

Для шмат якіх людзей цяжка выбраць цяпер нават паміж тэлепраграмамі (асабліва ў вечаровы час). Тэндэнцыя так званай „свабоды выбару“ рухаецца да таго, што нармальнаму чалавеку застаецца толькі адзін „выбар“: альбо ўключачь, альбо не ўключачь. Так рэалізуецца права на свабоду выбару інфармацыі па прыпынку: „альбо кашалёк, альбо жыццё“.

У пазнаваўчым сэнсе сітуацыя са свабодай слова ня ёсьць тупікова. Яна патрабуе пэўнага аналізу і прыняцця пэўных рашэньняў, зыходзячы з той нормы (амаль аксіёмы), што **свабода без берагоў ёсьць несвабода**. Бо ня могуць асобныя людзі быць свабоднымі ад грамадства і адзін ад аднаго. Крыміналітэт як паразітычная агрэсіўная форма свабоды ад грамадства прыводзіць да яшчэ большай несвабоды чалавека ў крымінальнай супольнасьці.

Імкненьне да неабмежаванай свабоды ёсьць у аснове сваёй крымінальнае, эгаістычнае і прымітыўнае жаданьне несвабоднага чалавека, які хацеў бы збавіцца ад абавязкаў перад людзьмі, культурай і прыродай.

Грамадства валодае сістэмай абмежавальных мэханізмаў, каб свабода не ператварылася ў несвабоду, але яно не заўсёды здольнае іх ужываць, бо стрымліваньне зла залежыць ад

(Фота 3. Павялоў)

шматлікіх фактараў, дзе найбольшай супрацьдзеючай сілай зьяўляецца інтэрэс бізнэсу і прага нажывы.

Практыка паказвае, што права грошай тут нават ня ставіцца пад сумніў. Ніякая страляніна ў школах, ніякія забойствы і ніякая маральная шкода людзям ня спыняць нажыву, нават калі кананада загучыць па ўсім сьвеце, бо сам **бізнэс на чалавечых засанах, нізкіх інстантках і комплексах ёсьць узаконеным дзеяннем зла**.

Можна ўявіць, як далей будзе разьвівацца легалізацыя разьбіцанага чалавека і якую ролю адыграе ў гэтым тэлебачаньне. Верагодны варыянт: усё будзе ісьці, як і цяпер, — зьяжджаць па нахіленай плоскасьці да цывілізацыйнага распаду эўрапейскай культуры.

Магчыма, аднак, што ў грамадзтве адбудуцца перамены, да ўлады прыйдуць адказныя людзі ды разумныя сілы, і праблема пачне вырашацца на міжнародным узроўні. Будуць уведзеныя паслядоўныя заканадаўчыя абмежаваньні на зло, наладжаны кантроль грамадзтва і **перагледжана лібэральная формула свабоды** (у тым ліку і свабоды слова), якая ня можа быць абсалютнай, ня можа быць адасобленай ад маралі, ад павягі да чалавечай асобы, ад шанаваньня сьвятога і чалавечага. Свабода ня можа быць зброяй рэгрэсу і разбурэньня, хто б ёй ні карыстаўся.

Свабода — гэта вялікая Боская каштоўнасьць. Але ёсьць зьязбожжае разуменьне свабоды (якім пераважае імкнэцца жыць цяперашні сьвет), калі чалавек хоча быць свабодным ад Бога і ад усяго. Бальшавікі таксама змагаліся за свабоду. У іх было сваё разуменьне свабоды. Што атрымалася з бальшавіцкай „свабоды“, мы ведаем.

Мяркую, што ў вольнай справядлівай Беларусі будзе напыняльнае тэлебачаньне высокага ўзроўню. Яно, напэўна, таксама сутыкнецца з агрэсіў распуцці і з тэлевізійнай бізнэс-культурай. Але мы, беларусы, мусім быць падрыхтаванымі да гэтага, каб не дапусьціць ўкараненьня чужароднага.

Беларуская ўлада, якая будзе гэта разумець, павінна памятаць адно: заканадаўчыя і арганізацыйныя захады супраць распаўсюджаньня тэле-бізнэсу на разьбіцанасьці **мусяць прымацца адразу**, без прамаруджаньня, цьвёрда і паслядоўна.

Калі ў гэтай справе час будзе страчаны і на Беларусі ўмацуецца індустрыя дрэні, тады гэта станецца, як з мафіяй — вечная барацьба, якая змарнуе грамадзкія сілы.

Аднак веданьне праблемы — гэта ўжо палова справы. Ёсьць надзея, што беларусы ня стопчунь свой гонар і захавваюць высокі ўзровень людзей.

14 красавіка 2001 г., Нью-Ёрк.
„Беларускія Ведомасьці”,
— 2001, №9(39).

УРБАЊІЗАЦЫЯ

Узровень культуры грамадства залежыць ад пэўных цывілізацыйных фактараў, якія выяўляюцца ў канкрэтных азначэннях таго, чым займаецца грамадства, што і як вытварае, які існуе падзел і якая сувязь (камунікацыя) паміж людзьмі, якія іхныя ўяўленні пра свет і пра энас існавання.

Чыньнікі грамадзкага падзелу і камунікацыі ёсць галоўнымі дзейнікамі паскарэння і развіцця культуры. Грамадства роўных людзей амаль не развіваецца (напрыклад, прымітыўныя супольнасці на нізкай ступені існавання).

* * *

Мы, беларусы, гістарычна малады народ. Прыблізна тысячу гадоў таму ў нас адбыўся культурны выбух. Супала некалькі цывілізацыйных падзеяў. Практычна ў адзін і той жа час узніклі гарады, пісьмовасць, дзяржава і распаўсюдзілася Хрысціянства. За вельмі кароткі час нашыя продкі выйшлі з гістарычнага нябыту і стварылі вялікую цывілізаваную магутную дзяржаву, якая сталася ня толькі геапалітычнай, але і культурнай зьявай Эўропы.

Дынамічным чыньнікам, маторам эўрапейскай культуры былі

Касцёл у Будаве. Здымак 1930-х гг.

Тым часам жорсткі сацыяльны падзел бяз зьявы грамадзкай камунікацыі прыводзіць да застою і марнавання магчымасцяў культуры, да дэградацыі.

Для нармальнага развіцця камунікацыйны дзейнік культуры павінен выступаць чыньнікам грамадзкай лучнасці, стаць спосабам гарманізацыі сувязяў і дачыненняў людзей. Якраз тады праяўляецца паскарэнне як шлях да стабільнасці грамадства. Стабільнасць жа грамадства — гэта ёсць стабільнае развіццё культуры.

Камунікацыйнымі чыньнікамі развіцця (паскарэння) культуры трэба лічыць рэлігію, дзяржаву, пісьмовасць, урбанізацыю, тэхніку і ў апошні час — інфарматыку.

Пацікавімся адной з гэтых істотных зьяваў дынамікі і стабільнасці сацыяльна-культурнага развіцця — урбанізацыяй.

гарады. Беларускія гарады карысталіся Магдэбургскім правам, мелі самакіраванне і вольнае саслоўе, канцэнтравалі гандаль і рамесніцкую вытворчасць, былі цэнтрамі адміністрацыі і рэлігіі, станавіліся часта (што датычыць сталіцаў) духоўнымі і культурнымі цэнтрамі ўсяго народу.

Аднак, каб урухоміць цывілізацыйную ролю гарадоў на ўсё грамадства, патрэбна, каб існавала прадуманая ўрбаністычная сістэма сувязі паміж горадам і вёскай, спалучаная з камунікацыйнымі магчымасцямі людзей.

У сярэднявэковай Беларусі, гэта значыць у Вялікім Княстве Літоўскім, якраз была створана і добра дзейнічала такая сістэма.

Прынцып яе заключаўся ў тым, што паміж сталіцай, вялікімі гарадамі і вёскай існавала мноства маленькіх гарадоў — паселішчаў з сацыяльна-культурным статусам гарадзкага цэнтру. Гэта славутыя беларускія мястэчкі.

Мясцэчка, як правіла, было цэнтрам мясцовай адміністрацыі і парафіі. Тут былі царква і касцёл. У мястэчку, акрамя сялянў, жылі гандляры, мяшчане і рамеснікі, былі крамы, школа, аптэка, часам шпіталь ці пры боку кляштар і замак, будынкі адміністрацыі. У мястэчках існавала галоўная гандлёвая плошча і рынак. Шмат якія мястэчкі мелі самакіраваньне, магдзбургскія гэрбы і свабоднае саслоўе.

Беларускія мястэчкі, як правіла, размяшчаліся на адлегласьці ад 12 да 16 кілямэтраў адно ад другога. Мы можам ядрэнна прасачыць гэтую сістэму на тэрыторыі былой Віленшчыны, дзе яна найлепш захавалася.

Пачнем адвольна, скажам, з Дзявенішак. Праз 14 кілямэтраў на поўдзень ад Дзявенішак — мястэчка Суботнікі; на захад ад Суботнікаў за 12 кілямэтраў — мястэчка Геранёны з замкам і касцёлам; за 16 кілямэтраў на паўднёвы захад — мястэчка Ліпнішкі; за 12 кілямэтраў на паўночны ўсход — мястэчка Трабы з царквой і касцёлам; за 12 км на ўсход — мястэчка Юрацішкі; ад Юрацішак за 14 км на паўднёвы захад — мястэчка Іўе, а за 12 км на поўдзень — Лаздуны; 12 кілямэтраў за Лаздунамі — Бакшты; за 14 км на захад ад Іўя — Ліпнішкі; за 12 км на захад ад Ліпнішак — мястэчка Тралелі, потым Воранава, Бяніюны і г.д. — ва ўсе канцы праз 12-14-16 кілямэтраў ёсьць мястэчкі.

Калі пайсьці на паўночны ўсход ад Суботнікаў праз Трабы, то далей, праз 14 км ад Трабаў — славуае мястэчка Гальшаны з замкам і касцёлам. Збоку — Меднікі з замкам, з другога боку — Багданава, потым — Вішнева з касцёлам і царквой. Ілучы гэтак на паўночны ўсход праз Жупраны, Ашмяны, мы дойдзем, мінаючы шэраг мястэчак, да Астраўца, Гервятаў, Сьвенцянаў, потым да Відзаў, Дрысьвятаў, Опсы, горада Браслава, потым, праз 12 кілямэтраў — да мястэчка Слабодка, праз 14 — да мястэчка Плюсы, далей — да Друйска, Друі, Прыдруйска і так аж да Невеля — паўночнай мякы былога Вялікага Княства.

Гэтак жа, ці то ад Дзявенішак праз Яшуны, Салечнікі, ці то ад Гальшанаў мы праз кожную 12-16 кілямэтраў, мінаючы мястэчкі, дойдзем да Вільні, Лентварова ды Трокаў і потым — на Майшаголу і Няманчыны.

Такая ж сістэма сягае аж да Беластоку і Берасьця. Выразна праглядаецца яна вакол Менска, Магілёва і Віцебска ды Полацка. Рэшткі яе існуюць і ў паўднёвай Беларусі вакол Пінска ды Мазыра.

Рэальнасьць урбаністычнай сістэмы Вялікага Княства відавочная. Кожнае мястэчка, як бачым, мела радыус ахопу тэрыторыі 6-8 кілямэтраў. Гэта псіхалагічная максімальная адлегласьць для пешахода, калі чалавек мог кіравацца ў дарогу пехатой, не спадзеючыся на каня. Тым часам гэта адна гадзіна язды на запражэным кані.

Жыць лобой вёскі ў разе патрэбы мог у лобой час на працягу адной-дзьвюх гадзінаў трапіць у мястэчка. У мястэчку якраз і адбываўся культурны абмен паміж горадам і вёскай. **Мясцэчка было рэальным перадачым зьвязкам культуры.**

Паміж мястэчкам і горадам існавала рэгулярная чаўночная міграцыя і сувязь (гандлёвага, адміністрацыйнага, канфэсійнага і іншага парадку). У мястэчку і ў горадзе быў у прынцыпе аднолькавы характар культуры, толькі ў мястэчку ў меншым маштабе. (Дарэчы, і архіўныя, і архэалагічныя матэрыялы добра гэта пацвярджаюць.)

Вакаліца над Пінскам.

Тым часам селянін часта і рэгулярна наведваў ня горад, а якраз мястэчка, і адтуль чэрпаў свае ўяўленьні пра больш шырокі сьвет і гарадзкі дачыненні.

Урбаністычная сістэма Вялікага Княства дала вельмі шмат для беларускай культуры. Яна забясьпечыла ёй агульнаграмадзкі эўрапейскі ўзровень і засцерагла ад правінцыялізму. Гэта значыць ад культурнага разыходжання, ад бездані паміж горадам і вёскай.

Там, дзе не існавала сістэмы культуратворнай (эўрапейскай) урбанізацыі, там заўсёды прысутнічаў грамадзкі правінцыялізм. (Велічная Бухара ды Самарканд — у атачэньні жывёлагадоўчых плямёнаў з прымітыўнымі заняткамі ды ўяўленьнямі; купецкая Масква, чыноўны Пецярбург і побач, як казалі самы расейцы, — „мерзость российской действительности“.)

У Расіі не было ні вольных гарадоў, ні самакіраваньня, ні Магдзбургскага права, ні мястэчак, ні прадуманай сістэмы ўрбанізацыі. Такі стан вынікаў увогуле з неэўрапейскага характару рускага грамадства. У пачатку XX-га стагоддзя ў Расіі існавала велізарная культурная розніца паміж горадам і вёскай. Бальшавікі паставілі задачу ліквідаваць гэтую бездань. І ліквідавалі па-свойму: разбурылі вёску і знішчылі сялянства. (Набудавалі таксама непатрэбных савецкіх гарадоў, у якіх немагчыма жыць.)

На Беларусі яны першым чынам ліквідавалі саму назву „мястэчка“. Перайменавалі мястэчкі то ў „дзярэвнi“, то ў „гэпi“ („гарадзкія пасёлкі“). Расейцы моцна дэфармавалі функцыі беларускага мястэчка, шмат якія мястэчкі давалі да поўнай дэградацыі, але знішчыць дазваньня ўсё ж не паспелі.

Урбаністычная палітыка расейскіх камуністаў на Беларусі заключалася ва ўкараненьні такой мадэлі, якая б стымулявала працэсы русіфікацыі беларусаў і міграцыі расейцаў у Беларусь. Зыходзячы з гэтай задачы, у пачатку 60-х гадоў, на закрытым паседжанні ЦК КПСС у Маскве было прынятае рашэньне аб разбудове Менска ў вялікі мегаполіс з шматмільённым насельніцтвам.

Потым, у 1964 годзе, узьнік плян ліквідацыі на Беларусі вясковых паселішчаў. Дзеля гэтага быў прыдуманы тэрмін „нэтрэспэктыўная вёска“. 73 адсоткі беларускіх вёсак намерваліся ліквідаваць, сперці з твару зямлі.

Гэты плян ужо ня меў дачынення да ўрбанізацыі. Адкрыта рыхтавалі культурную катастрофу і вынарадаваньне беларускай нацыі.

Мы, беларусы, павінны быць удзячныя Богу, што своечасова распаўся Савецкі Саюз.

Дбаючы пра нашу будучыню і нашу культуру, мы musim будзем шмат што алудаваць, адрадіць, аднавіць; у тым ліку вярнуцца да культуратворнай сістэмы ўрбанізацыі, абумоўленай інтарэсамі

нашага грамадства, добром нашых людзей, эканомікай, экалёгіяй і культурнай прэспэктывай. **Мы павінны будзем адрадіць нашыя мястэчкі.**

Беларуская гісторыя нам штодзённа сьцьвярджае і сьведчыць, што наша нацыянальная будучыня знаходзіцца ў нас самых. Мы, і толькі мы, беларусы, musim яе ажывіць і ўсталяваць на нашай зямлі.

15 лютага 2001 г., Нью-Ёрк.
„Беларускія Ведамасці“,
— 2001, №9(39); „Народная
Воля“, — 2001, 16 траўня.

ЭГАЛІТАРЫЗМ

У 80-х гадах мінулага стагоддзя немінучы распад СССР адчуваўся ў паветры. У Эстоніі, Латвіі, Летуве толькі і размовы было пра вяртанне суверэннасці да незалежнасці.

У Беларусі ўзнікла крыху іншая карціна. Пачынаючы ад гарбачоўскай перабудовы, як толькі збяраўца якія-небудзь палітыкі, то абавязкова будучы гаварыць пра эканоміку ды пра рэформы. Як правіла, нехта скажа (і ўсе пагодзяцца), што эканоміка — гэта галоўнае, што бяз добрай эканомікі нічога ня будзе, што найважнейшае — гэта эканамічныя рэформы і г.д.

Пэўна, што так. Ад эканамічнага ўладкавання грамадства шмат што залежыць. **Толькі ў аснове добрай эканомікі павінны быць добрыя людзі.** Інакш нічога прыстойнага не атрымаешца. Галоўным у эканоміцы ёсць маральны чыннік чалавека — пісаў вялікі эканаміст Адам Сміт. І сапраўды, якія эканамічныя рэформы можна рабіць, напрыклад, у грамадстве, дзе шмат людзей прывыклі ашукваць і красці, дзе існуе павальнае п'янства, дзе людзі ня любяць працаваць, бо праца абясцэнена, дзе ў грамадстве няма духоўных ідэалаў і агульнанацыянальных каштоўнасцяў, а дачыненні паміж людзьмі ўзнікаюць на падставе нянавісці. Калі ў такім грамадстве пачынаюць эканамічныя рэформы, то багатымі людзьмі ў выніку становяцца найбольш злодзеі і нягоднікі, якія, зрабіўшыся заможнымі, да таго ж, захопліваюць уладу. Прыкладу шмат, ад Паўднёвай Амерыкі ды Афрыкі да прастораў Расеі.

У аснове абсалютызаваных разважанняў пра эканоміку як самадстатковую вартасць знаходзяцца ўяўленні, выхаваныя на бязбожніцтве і матэрыялізме, калі асобу чалавека ня толькі не паважаюць, але ўвогуле не прымаюць у разлік. Ад эканамічнага рэфармацтва ў такім грамадстве часта простая дарожка да таталітарнай дыктатуры.

Справа часцей за ўсё зусім ня ў дрэнных эканамічных праграмах. Справа ў людзях. Грамадства можа мець інтэлектуальныя рэсурсы (вэршыты, можа іх купіць у іншым грамадстве), каб класці добрыя эканамічныя праграмы рэформаў. Але пойдучы яны кепска, наперакост, прывядуць да пачобных вынікаў, бо не хапіла патрэбных **маральных людзкіх рэсурсаў.**

Можна глядзець на Захад і на ўсход — усюды гэтыя прыклады ўбачым, толькі на розным узроўні і ў розным выяўленні.

Палітыкаў, якія асновай добрага існавання грамадства і ўсяго чалавечага жыцця лічаць толькі эканоміку, ня трэба й слухаць. Гэта, як правіла, папулісты і абмежаваныя людзі. Ім лепш прафесійна займацца эканомікай і не набліжацца да палітычнай улады. **Бо ўлада і палітыка — гэта перш за ўсё адказнасць за людзей і за іхно нацыю.** Тут трэба ўлічваць ня толькі эканоміку.

У Беларусі, прынамсі на працягу апошніх 200 гадоў існавання пад акупацыяй, бальшыня ўнутраных сацыяльна-псіхічных і маральных змянаў у грамадстве выкліканыя знешнепалітычным чыннікам. Менавіта бесперашкоднасцю палітычна-праўнага, інфармацыйнага і сацыяльнага пранікнення расейскіх стэрэатыпаў у беларускую сацыяльна-культурную супольнасць.

Далучанасць Беларусі да адзінага савецкага грамадства абазначала і далучанасць яе да хваробаў гэтага грамадства, да інфекцыі чужародных заганам.

Часта ў грамадстве (мы разглядаем тых чалавечых грамадзтваў, якія існуюць на ўзроўні дзяржаўных утварэнняў) нейкая заган фармуецца як традыцыйная грамадская зьява (напрыклад, кроўная помста ці п'янства ў некаторых краінах). Тады яна ўхваляецца часткай народа і дзейнічае як тормаз любога нацыянальнага прагрэсу.

Зьяву можна разглядаць як агульную хваробу грамадства, змагацца з якой ня так проста, бо яна заўсёды мае ня толькі маральныя, але і сацыяльныя, і эканамічныя, культурныя, палітычныя і іншыя карані.

У плане эканамічнага развіцця найбольш небяспечнай грамадзкай заганай зьяўляецца, на маю думку, эгалітарызм — грамадская выяўленне зайздасці, якое рэалізуецца як раўненне па ніжнім узроўні. Эгалітарная супольнасць страчвае імкненне да лепшага, да пераймання добрых прыкладаў, да ўдасканалвання. Яна перастае развівацца. Глыбокі застой змяняецца рэгрэсам і адсталасцю.

Эгалітарызм распаўсюджаны ў асноўным сярод бедных пластоў насельніцтва, характэрны таксама для люмпена і люмпенскай псіхалогіі. Гэтая зьява найчасцей спатыкаецца на ўсходзе Эўропы, найбольш у Расеі і далей на ўсход.

Беларусы, якім прыходзілася выезджаць з Беларусі і доўгі час жыць у Расеі, асабліва ў рускай сельскай мясцовасці, добра ведаюць, што такое нянавісць да лепшага.

Беларус ня можа бяз працы. Таму, пасяліўшыся з сям'ёй у рускай вёсцы, ён заводзіў гаспадарку, трымаў карову, свіней, курэй, індуюку ды качак, садзіў сад, упраўляў гарод, шаліваў хату, ставіў гаспадарчыя пабудовы, капаў склеп ды студню, абгароджваў усё добрым плотам, працаваў і ўсё неабходнае меў.

Рускія сельскія жыхары, большасць з якіх (асабліва вакол вялікіх гарадоў) здавён не трымаюць жывёлы, ня маюць ні садоў, ні платоў і кожны дзень п'яныя, ашнэвалі такое жыццё беларуса заўсёды ваража. „Вось куркуль, вось прагны, яму больш за ўсіх трэба, дурны беларус,” — казалі яны пра яго. Кожны стараўся зрабіць яму цішком непрыемнасць: то штанкет адарваць, то гусь колам перасачыць, то цяля атруціць, то сад спляндраваць. Часам даходзіла да адкрытых пагроз: „Ты, — казалі рускія, — тут не старайся, усароўна спалім”.

Тым часам яны заўсёды нечага прасілі ў беларуса. Ведаю гісторыі, што калі прыходзіла пара калоць парсюка, то ў чаргу да беларуса па мяса ды сала выстроілася цэлая руская вёска. І ўсім давалася. Але гэта ніяк не змяняла адносіны да беларуса: „Вішь, куркуль, всё емеет,” — казалі пасля сала.

Ведаю выпадкі, калі такога беларуса ў рускай вёсцы спалывалі, ведаю, калі беларус кідаў усё і зьязджаў, але ніводнага ня ведаю прыкладу, каб нехта з такіх рускіх людзей нечому добраму ў беларуса навучыўся, нешта добрае ў яго пераняў, ці хоць бы паважаў яго за працу і заможнасць.

Тут не кэснафобія. Тут якраз выяўляецца псіхалогія эгалітарызму. Менавіта на эгалітарызм абіраліся бальшавікі, калі стваралі розныя „камбеды”, вынішчалі заможных сялян („кулакоў”) і разбуралі вёску. Нянавісць да багацейшых, да вольнай працы, што стварае багацце, да ўсяго лепшага, чыстага, адукаванага, інтэлігентнага стала афіцыйнай псіхалогіяй у рускай камуністычнай імперыі. Гэтая псіхалогія падтрымлівалася і ўхвалялася, і называлася „клясавай нянавісцю”.

У Расеі эгалітарызм быў глыбока ўкарэнены ў сьвядомасць яшчэ за прыгонным правам. Нідзе прыгоннае права не было такім жорсткім і нідзе не пратывала так доўга, як у Расеі. (Да 1861 года за царом і з 1930 па 1991 — за камуністамі).

У Беларусі правыя эгалітарызму сталі відаць найбольш у пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя, калі самыя актыўныя людзі ў вёсцы на кароткі час здолелі выбіцца на самастойныя таварныя гаспадаркі (так званыя „фермеры”).

Шмат дзе калгасы людзі адносілі ваража да тых гаспадароў,

справы якіх пайшлі ўгару. Зафіксаваныя нават выпадкі атручвання быдла і рабленне немагнутававай шкоды. Маўляў, не высойвайся, ня лепшай, не багацей, жыві дрэнна, як мы, гэта, маўляў, нармальна.

Тое, што правы эгалітарызму ў агрэсіўнай форме ёсць у Беларусі — гэта найбольш вынік камунізму ды калгаснага ладу. Тут выяўленыя псіхалёгіі несвабоднай асобы, а таксама наступствы ўсёй сістэмы камуністычнага выхавання і адносінаў да працы як да працэсу, адасобленага ад канкрэтнага чалавека.

Вольныя і маральна выхаваныя людзі ў вольным грамадстве паводзяць сябе інакш. Калі немец ці амэрыканец бачыць, як побач з ім багацее сусед і шэпта разумнае робіць, што дае яму выгаду, то ацэнка суседскага посьпеху выяўляецца не ў эгалітарнай зайздрасці, не ў жаданні нашкодзіць бліжняму, каб той ня лепшаў ды не багацеў, а ў імкненні папавучыцца ў яго і зрабіць гэтак сама, а то й лепш, каб дасягнуць свайго посьпеху.

У свабодных грамадствах, дзе цэнзіца вольная праца (а не нявольніцкая ды прымусовая), дзе існуюць нацыянальныя традыцыі культуры, дзе ёсць павага да Бога і да чалавека, там заможных, паспяхоўных людзей паважаюць. Там кіруюцца на вышэйшае, на лепшае.

У супольнасці, дзе пануе эгалітарызм, багатых людзей ня любяць, ім зайздросцяць і ненавідзяць. У іх могуць прасіць, але не вучыцца.

У эгалітарнай супольнасці нішчыцца і знікае вольная праца. Тут узасмасуваць і замкнуае кола. І ня так проста зь яго выйсці пры дапамозе адных толькі эканамічных рэформаў. Бо ўзьнікае цэлы ланцуг нездаровых паводзінаў.

Канкурэцыя ў свабодным грамадстве, напрыклад, вырашаецца разумна. Калі нейкі вытворца вытварае такі ж самы тавар, як іншы вытворца, але па танейшай цане, то іншы вытворца пачынае думаць, як скараціць выдаткі на вытворчасць, увесці новыя тэхналогіі, павялічыць гандлёвы абарот і г.д., каб выўраіцца цану.

У супольнасці, дзе пануе эгалітарная псіхалёгія, праблемы канкурэцыі вырашаюцца, як у Расеі. Вытворца пачынае думаць, дзе б гэта наняць кілера, каб застрэліць канкурэнта. (Ці ў лепшым выпадку спаліць альбо нашкодзіць.) Эгалітарная псіхалёгія спараджае крымінальную свядамасць.

Успамінаю выпадкі ў сваёй дупатацкай практыцы. Падыходзіць да мяне ў Менску адзін пэнсіянер-ветэран і кажа, што ўсе гандлёвыя кіёскі-шапікі ў горадзе трэба спаліць і забараніць, бо крывапіўчы-гандляры жывуць на цэле народа.

— А хто вам пэнсію выплочвае? — пытаю.

— Дзяржава.

— А вы ведаеце, што латошнікі і прыватныя сэктары ў Менску спаліць 56 адсоткаў усіх падаткаў па горадзе. Калі іх ня будзе — адкуль грошы ў дзяржаве, адкуль вам пэнсія? — кажу я.

— Вёсё равно нада сжэч. Жыруют на нашы пэнсіі, — быў адказ.

І-га сакавіка гэтага году на рускім тэлеканале НТВ паказалі такі дакументальны сюжэт, зняты ў Тульскай вобласці Расеі.

У вёску прыехала прыстойная адукаваная жанчына сярэдніх гадоў і пачала апекавацца бяздомнымі сабакамі. Яна ўладкавала ў сваім доме і двары 52 сабакі, кармаіла і даглядала іх. Гэта выклікала лютую нянавісьць аднавяскоўцаў. „Людыя кушаць нечэво, а она собака кормит,” — такая была ацэнка.

Неўзабаве яе дом падпалілі. Калі дом гарэў, аднавяскоўцы глядзелі, як ён гарыць, а жанчына аднаго за другім выносіла сабак за агню. Калі яна ўскочыла ў палаючы дом, каб вынесці чарговага сабаку, да абваліўся і жанчына згарэла разам з няшчаснымі жывёламі.

Потым аднавяскоўцы прышлі на пажарышча разам з міліцыянерам і пазабівалі ўсіх 27 сабак, якіх пасьпела вынесці з агню загнуўшай жанчына. Групы сабак так і засталіся ляжаць на зямлі, ніхто іх нават не закапаў.

Неўзабаве ў вёску прыехалі з гораду дачка і зяць згарэўшай кабеты і кажуць пажарніку, што хацелі б пахаваць маці па-хрысціянску і шукаюць яе рэшткі.

— Вот, забірайте — вёсё, што осталося, — кажаў пажарнік на бруднае вядро з абгарэлымі касьцямі і падкніў яго нагой.

Камэнтаваць гэтак дзікуства я ня буду. Тым больш, што ў цывілізаваных людзей такое ня ўкладваецца ў галаве. Адзначу толькі, што гэты выпадак тыповы для псіхалёгіі эгалітарнай супольнасці. Тут нянавісьць да непдабнага, да іншага нязвыклага разумення, да ўзвышаных паняццяў, да стылю паводзінаў, які ўспрамаецца падсвядома ў эгалітарнай супольнасці, як джорк нікчэмнаму і прывычнаму існаваньню. Тут спрацоўвае рэакцыя статакавага інстынкту.

Значу, аднак, што ў маскоўцаў (гэта адзначае і гістарычная этнаграфія) сабака лічыўся нячыстая жывёла. Маскоўцы сабак білі і ня мелі да іх ніякай ласкі і сантымэнтаў. Дачыненыя да сабакі адлюстраваныя і ў рускіх прымаўках ды вясюльях (накшталт, „быць, каб собаку”) і нават у паэзіі. (Напрыклад, рускі паэт Ясенін мастацкім узорам сваёй дабрыві лічыў той факт, што ён сабак ня біў па галаве. Такая вобразная аргументацыя магла нарадзіцца толькі ў свядомасці рускага паэта.)

Аднак выпадак у Тульскай вобласці вынікае не з этнічных, а менавіта з эгалітарных уяўленьняў. Этнічная падсвядомасць магла, магчыма, толькі падтрымліваць эгалітарную матывацыю.

Памятаю, у канцы 60-х гадоў, пасля савецкай інвазіі ў Чэхаславаччыну, задаю пытаньне рускаму інтэлігенту (па адукацыі інжэнер, любіць опэруную музыку, збірае кружалкі з запісамі рускіх хораў, носіць гальштук).

— Чаму вы ўвялі войскі ў Чэхаславаччыну?

— Потому что надо этих чехов проучить.

— За што — гэта ж краіна сацыялізму?

— Неважно! Захрались, трамваи у них бесплатны, — такі быў адказ.

Падобных ацэнак, як гэтая, мне прыходзілася чуць ад расейцаў сотні разоў. Прытым ні адукацыйны, ні сацыяльны цэнз не адыгрываў тут практычна аніякай ролі.

Ня думаю, аднак, што калі прыйдзе час на свабоду ды на эканамічныя рэформы ў Беларусі, то мы будзем мець праблемы з агрэсіўнай псіхалёгіяй грамадзкай зайздрасці ў такім маштабе, як у Расеі. Але паколькі такая псіхалёгія ў нас таксама існуе ў розных пластах грамадства, то можна не сумнявацца, што яна правяціцца нэгатыўна ў эканамічных дачыненнях.

Эканоміка не бывае кампаніітычнай. Эканоміка — гэта заўсёды нацыянальная людская справа, якая датычыць усіх і кожнага пасобку. Толькі асвета, культура і адукацыя на аснове нацыянальных і хрысціянскіх каштоўнасцяў, калі яны будуць улічывацца разам з рэформамі ў эканоміцы, змогуць амартызавань разбураныя праявы эгалітарызму ў грамадзкім жыцці і паскорыць працэс выхалу з савецкай сістэмы ў цывілізацыйнае грамадства нацыянальнай культуры, эканамічнага парадку і забяспечаных добрых людзей.

12 сакавіка 2001 г., Нью-Ёрк.

„Беларускія Вядомасці”,

— 2001, №4(34).

ВЯЛІКІЯ ЛЮДЗІ

„Вялікі чалавек здабывае справядлівасць, малы — выгаду.“

Канфуцый

Паважаныя людзі — гэта тыя, якія валодаюць аўтарытэтам (у калектыве, у супольнасці, у грамадстве, у народзе). Аксіёма, пацверджаная гісторыяй: *без аўтарытэту не разьвіваецца культура.*

Аўтарытэт асобы не ўтвараецца сам сабой. Павінна адбывацца ўзаемадзеянне суб'екта і грамадства. Пазыцыя і паводзіны чалавека мусяць выклікаць прызнанне і павагу. Узровень асобы і справы яе могуць пераганяць узровень грамадства, якое не ўспрымае, альбо не прызнае тое, што кажа ці стварае такая асоба. Але калі яе ўспрымуць і прызнаюць пазней іншыя пакаленні, то для іх яна стане аўтарытэтам.

Вопыт пацвярджае, што гэтак жа, як шмат якія асобныя людзі, імкнуча забяспечыць сабе аўтарытэт у іншых, гэтаксама і грамадства для замацавання і абароны сваіх дасягненняў імкнецца мець свае аўтарытэты, падтрымліваць іх, прапагандаваць і нават ствараць.

Дзейнасць чалавечай супольнасці, пачынаючы ад самых простых формаў яе існавання, ня можа быць абязлічанай, бо вылучэнне чалавека з прыроды — гэта перш за ўсё, зьяўленне яго асабовай індывідуальнасці. Чым вышэйшы ўзровень культуры, тым большая роля і аэнка асобы.

Хрысціянства адкрыла чалавечту каштоўнасці душы, калі якасць і аэнка чалавека перамясціліся ва ўнутраны сьвет асобы. (Высокія якасці душы ставіліся вышэй за ўладу і матэрыяльнае багацце, бо людзі ўспрымалі душу як вечную частку чалавека. Асобу сталі аэньваць па ўнутраных якасцях.) У гісторыі духоўнага разьвіцця чалавека гэта быў найвялікшы прырэд, скачок на верхні ўзровень. Новая індывідуальнасць, якой ня ведаў антычны сьвет, стварыла новае грамадства і новую культуру Эўропы, дзе асобны чалавек стаў нароўні з грамадствам, зрабіўся першаснай каштоўнасцю гэтага грамадства і ўсіх ягоных інстытутаў, ад рэлігіі да дзяржавы.

Калі мы прасочым канцовую мэту духоўнага разьвіцця чалавека так, як яна тлумачыцца ва ўсіх вышэйшых сусветных рэлігіях, і асабліва ў Хрысціянстве, то на духоўным этапе (які дасягаецца праз духоўнае ўдасканаленне і фізічную сьмерць) супольнасць увогуле перастае адгрываць вызначальную ролю. Яе як бы і не існуе. Самаіснымі каштоўнасцямі застаюцца справядліва індывідуальная душа і яе мэта — злучэнне з Богам.

Але спынімся на Зямлю. Відавочны факт, што Хрысціянства прынесла на Зямлю іншыя дачыненні да аўтарытарнасці. Галоўным прынцыпам узаемаадносіннаў стаў ўнутраны вольны выбар. Велізарнае значэнне пачалі адгрываць маральныя аўтарытэты, людзі вялікай адукацыі, ведаў, здольнасцяў і культуры. Сацыяльная аўтарытарнасць, якая раней не аспрэчвалася, таксама пачынае аэньвацца з гледзішча маральных якасцяў і культурынага ўзроўню. Першасным грамадзкім аўтарытэтам робіцца не герой з яго разбуральнымі подзьвігамі, як у старым сьвеще, а чалавек-стваральнік, які сваімі думкамі, дзеяннямі і дасягненнямі спрыяе грамадзкому дабру, які ня толькі зьнішчае перашкоды, але, перш за ўсё, стварае і сьцьвярджа стануючую рэальнасць дзеля лепшага існавання і ўдасканалвання ўсіх.

Менавіта такую асобу найперш стала ўхваляць грамадства. Паважаная актыўная асоба стала эфектыўным чыньнікам разьвіцця культуры. Стваральны ўплыў такой вялікай асобы не абмяжоўваецца прыядам яе жыцця, бо новае нацыянальнае

супольнасць, арганізаваная ў нацыянальнае дзяржава, выступае як калектыўная адметная індывідуальнасць, якая мае свае калектыўныя (нацыянальныя) інтарэсы, галоўныя зь якіх — грамадзка-культурнае разьвіццё і падтрыманьне вечнасці народнага існавання.

Вялікая асоба якраз і выяўляла гэтыя інтарэсы. Аўтарытэт асобы ў нацыянальным грамадстве ёсць мера і чыньнік грамадзкай культуры, фактар нацыянальнага разьвіцця. Яго ўплыў, незалежна ад часу, робіцца пастаянным, становіцца гістарычным здабыткам культуры. Ён (гэты ўплыў) можа большаць ці меншаць, але ўжо не мінае, бо пераходзіць у сфэру нацыянальнага духу.

З разьвіццём нацыі індывідуальная дзейнасць у сфэры літаратуры, тэатра і грамадзкіх ідэй мела рашаючае значэнне для сфармавання нацыянальнай супольнасці і стварэння потым нацыянальных дзяржаваў. Калі не існуе нацыянальнай літаратуры, калі няма вялікіх нацыянальных пісьменьнікаў і паэтаў, то няма і нацыі. Напня не ўтвараецца без нацыянальнай літаратуры і тэатру. Нацыянальны тэатр — гэта ўвогуле мастацкая мадэль нацыі ў мініятуры. Але ўся творчасць нацыянальнага пэрыяда ўжо ня ёсць безымянай, калектыўнай, цохавай, ці вуснай народнай. Гэта ёсць прафэсійная ўсьвядомленая творчасць індывідуальнасцяў, якія імкнуліся ўвасобіць і адлюстравач агульныя ў канкрэтным, народны лёс у чалавечым вобразе.

Творцы і дзеячы нацыянальнага мастацтва, літаратуры, тэатра, навукі, палітыкі, культуры ёсць генератарамі ідэй, стваральнікамі нацыянальнай супольнасці; кожны мае сваё імя і аўтарытэт у пэнтэзо нацыянальнай культуры. **Нацыя моцнай сваямі вялікімі прадстаўнікамі.** Уплыў іх абсалютны, каштоўнасць безумоўная.

Кожнае нацыянальнае грамадства адносіцца з асаблівай увагай да сваіх грамадзкіх аўтарытэтаў. Характар дачыненняў шмат пра што кажа. Тут выяўляецца і ўзровень культуры, і якасць духу, і ступень салідарнасці, і пасіянарнасць, і скрытыя комплексы, і незалежнасць (ці, наадварот, залежнасць) думання, і нацыянальная сьпеласць грамадства.

Стабільная культура Заходняй Эўропы і Паўночнай Амэрыкі даволі арганічна акамулююць нацыянальныя аўтарытэты ў сфэры свайго грамадства. Адносіны да іх разьвіваюцца ў рэчышчы агульнай павягі да чалавека. Павышана інтэрас можа выклікаць элементы перабольшанья альбо недааэнкаі, але ў цэлым, носіць аб'ектыўны і здаровы характар. Дачыненні адэкватныя.

Больш складаныя дачыненні ў аэнциі аўтарытэту асобы ў грамадзтвах Цэнтральнай і ўсходняй Эўропы. Тут аўтарытэт часта надаецца павышаная хваравітая ўвага і вызначэнне; успрыняцце можа быць заведана тэндэцыйным і рэфлексійным, эмацыяйнай крытэрыі могуць пераважаць.

Супраць аўтарытэту адных асобаў і за аўтарытэты іншых тут нярэдка йдзе змаганьне, часта вельмі аднабокае і далёкае ад рэальнасці, аб'ектыўнасць не шануецца, плодзяцца ілюзіі і міфы, на іх, як замкі на пяску, будуюцца цэлыя квазінавуковыя канцэпцыі. На грунце рознасці ўяўленняў узнікаюць дыскусіі і непаразуменьні.

Адной з прычынаў такіх ускладненых дачыненняў ёсць тое, што народы Цэнтральнай і ўсходняй Эўропы ў прыяды позьняга сярэднявечча страцілі сваю незалежнасць, былі падзеленыя паміж чатырма імперыямі і толькі ў пачатку XX стагоддзя дамагліся

незалежнасці, а некаторыя неўзабаве зноў апынуліся ў савецкай імперыі.

У той складанай сітуацыі шмат якія вядомыя людзі дзейнічалі і тварылі на сумежжы культуры, альбо адначасна ў некалькіх культурах, часам змянялі сваю арыентацыю і супрацоўнічалі з акупацыйным рэжымам. Тое ж самае адносіцца да дзеючых сучаснікаў, калі палітычныя крытэрыі ў грамадстве пераважаюць над культурнымі і навуковымі.

У цэлым трэба прызнаць, што гэта ёсць невысокі ўзровень дачыненняў у ацэнцы вялікіх людзей і выкліканы ён, перш за ўсё, палітычнай няўпэўненасцю, страхам (часам, неўсвядомленым) зноў страціць свабоду і незалежнасць. Адсюль імкненне самацвёрдзіцца як найболей.

У скансалідаваных грамадствах Цэнтральна-Усходняй Эўропы адбываецца (часам амаль нябачнае) змаганне за нацыянальныя аўтарытэты на ўзроўні палітычнай аднаколасці. Але, трэба сказаць, практычна ніхто ў гэтых грамадствах не сумняваецца ў вялікім значэнні аўтарытэту асобы для нацыянальнай сучаснасці, гісторыі і культуры. Нігілізм, адмаўленне аўтарытарнасці культуры тут не прыкметаюцца.

Адметны падыход да аўтарытэту як да стваральнага чыньніка развіцця выяўляюць габрэі, для якіх на працягу тысяч гадоў гісторыі ўтрыманне аўтарытарнасці габрэйскай культуры было асноўнай задачай, сродкам духоўнага выжывання і кансалідацыі, сцвярджэння сябе ў не сваім сьвеце.

У дачыненні да аўтарытэтаў габрэі вольныя ад паталёгіяў Цэнтральна-Усходняй Эўропы. Яны ніколі не бяруць чужога і не выдаюць яго за сваё. Яны ніколі не затоптваюць сваё, зыходзячы з рознасці палітычных дачыненняў, бо агульнае (габрэйскае) — вышэй. Тут іншы падыход да аўтарытарнасці і нацыянальнага самазахавання. Лепшую, вядомую, паважаную, здольную, перспектыўную асобу часцей за ўсё ўзмоцнена прапагандаюць, ёй ствараюць аўтарытэт, ставяць нібы на катурны, яе ўзвышаюць, пра яе часта і шмат гавораць, даюць выдатныя ацэнкі, аўтарытэт і значэнне яе распаўсюджаецца, разьдзімаецца і ўсімі падтрымліваецца. Вядомасць часам ствараецца ямалі што на пустым месцы, але настолькі энэргічна і паслядоўна прапагандаецца, што ніхто ўжо не адважаецца сказаць нешта насуперак. А калі і скажа, то яму ж і горай. Бо хто ж можа сумнявацца ў быццам бы звышгеніяльнасці ўсімі прызнанай асобы — толькі той, хто ні ў чым не разьбіраецца. (Хаяі сумніўца якраз можа разьбірацца найлепш.)

Вельмі дрэннымі здаюцца мне дачыненні да вялікіх людзей у беларускім грамадстве. З першага погляду можна падумаць, што наша супольнасць пакутуе на нейкі сацыяльна-псіхалогічны мазахізм і самадзтва. Топчацца і не паважаюцца менавіта сваё.

Беларускі нацыянальны аўтарытэт — гэта фактычна заўсёды трагічная асоба, якую зьневажаюць, абплёваюць і здраджваюць нібыта свае беларусы.

Практычна, аднак, нэгатыўныя дачыненні вызначалі і вызначаюць якраз не беларусы, а калінізатары, акупанты, ворагі беларушчыны. Яны заўсёды былі агрэсіўны і канцэптуальны, а беларускае грамадства — пасіўнае і, як правіла, канфармісцкае.

Гадоўная прычына такога ненармальнага стану ў тым (пра гэта я ўжо пісаў раней), што ў XIX-м стагоддзі была знішчана беларуская сацыяльна-культурная эліта, наблілітэт, засталіся толькі нізы (у асноўным сяляне і часткова мяшчане). Руская каліяніяльная імперыя ўзяла тут сваю сацыяльна-дзяржаўную эліту замест знішчанай беларускай, і беларускія нізы змушаны былі яе прызнаць як неабходную ўладу, бо іншай альтэрнатывы не існавала.

З гэтага часу пачалася нацыянальная сьлепата, якая ня скончылася па сёньняшні дзень.

(Высаворына з фота Ул. Каршалана)

Васіль Быкаў. 1996 г.

Наша грамадства з прычыны даўгіх акупацый, падзелаў і страты элітаў, слаба скансалідаванае. У ім не хапае разумення асноўнага адзінства паміж прыватным, агульнанацыянальным і асабовым. Чалавек сучаснай эўрапейскай цывілізацыі айчынаў успрымае агульнанацыянальныя задачы і прэстыж вялікіх асобаў нацыі гэтак жа, як свой прыватны інтэрас. У пластах беларускага грамадства такога неабходнага разумення адзінства няма. Яно падзеленае. Задачы нацыі, палітыка, ідэі культуры, дзяржава, улада і прыватныя інтарэсы асобных людзей існуюць у сьведомасці шмат якіх беларусаў незьвязана, нібы самы па сабе, а дзейнасць вялікіх аўтарытэтных асобаў народа ацэньваецца як іхняя прыватная справа.

Лёс вялікай нацыянальнай асобы ў гэтакім дэфармаваным нескансалідаваным грамадстве, як правіла, поўны драматызму.

Ворагам беларушчыны лёгка расправіцца з такімі людзьмі, а прапаганда можа вытварыць, што хоча, пры агульнай пасіўнасці і маўчанні нацыі. Праца і творчасць беларускіх адраджэнцаў з гэта прычыны патрабавалі выключнай самаадданасці.

Жыцці вялікіх беларусаў ужо больш-менш апісаныя, больш-менш вядомыя. Менш адчыненымі засталіся грамадзкія абставіны трагедыі, якія якраз высвятляюць яе змест. Гэта, перш за ўсё, абыхавасць у грамадстве да лёсу сваіх прадстаўнікоў.

Калізія паміж ахвярнасцю змагарнай асобы і здрадай ёй (як непрыняццём асобы) адлюстраваная ў найвялікшай паэтычнай драме *Янкi Купалы „Сон на Кургане”*. Нагадаю схему сюжэта. Змагара Сама, які змагаўся за шчасце і волю беларускага народа, беларусы (у дадзеным выпадку, сяляне) услужліва адаюць у рукі царскіх сапрацаў. Схема для Беларусі тыповая і знаёмая, пачынаючы ад здачы інсургентаў *Кастуся Каліноўскага* царскім уладам да даносчыкаў НКВД і прыхільнікаў Лукашэнкі.

Гэтай жа трагічнай калізіі прысвяціў сваю выдатную паэтычную драму *„Пакрыўдзаныя” Леапольд Родзевіч*. Манах змагара за свабоду ад прыгону — старога скульптара Піліпа, адрывутага ў канцы драмы роднай дачкой, — ёсць, бадай, адзін з самых працудных і трагічных у беларускай паэтычнай драматургіі.

Беларуская рэчаіснасць адокуватная такой літаратуры і ня менш выразная.

Міхась Зарэцкі, які і сотні беларускіх інтэлігентаў, пісьменьнікаў і паэтаў, быў знішчаны ў 1930-х гадах рускім НКВД. Сьледчыя-чэкiсты шукалі рукапіс яго рамана *„Крывічы”*, спачатку — каб прад’явіць уліку, а потым, пасля прысуду, каб знішчыць раман. Не знайшлі. А рукапіс быў у вёсцы, і сяляне-дзядзькі, аматары махоркі, скарысталі гэты рукапіс — на ... самакруткі. Раман скурэлі. Рэшта знікла ў НКВД.

Тут справа ня толькі ў адсталасці і неадуканасці. Нешанаванне свайго, выхаванае ў сялянскай сьведомасці чужынцамі, прыводзіць да заганнай ацэнчнай формулы: „Няма прарока ў сваёй айчыне”. Які ўжо там аўтарытэт, якая павага!

Васіля Быкава ведае ўвесь свет. На Беларусі яго называюць сумленнем нацыі. Гэта вялікі пісьменьнік, вялікі чалавек. Сіла ягонага маральнага аўтарытэту такая вялікая, што той чалавек, той чыноўнік, той дзяржаўны дзеяч, які пачаў бы яго зьневажаць ды паліваць брудам ягонае імя, павінен выклікаць усеагульнае абурэнне і шырокае асуджэнне брыдкіх наводзінаў, бо Быкаў — гэта ўжо ня проста вялікі пісьменьнік — ён вялікі гонар і каштоўнасць Беларускай нацыі.

Аж не. У Беларусі, аказваецца, можна зьневажаць і Быкава. І гэта абыходзіцца, сходзіць з рук. І ворагі беларушчыны пра тое ведаюць.

Калі прааналізаваць жыццё беларускіх адраджэнцаў — вялікіх людзей XX-га стагоддзя, уражвае пастаянства іхных ілюзій у

дачыненні да беларускага грамадства і да Расеі. Хоць, здавалася б, хто лепш за іх павінен бы быў усё ведаць.

У канцы 60-х у размове з Паўлінай Мідзёлкай я даведаўся, што калі ў сярэдзіне 20-х на Беларусь вярнуліся з эміграцыі шмат якіх беларускія нацыянальныя дзеячы і атрымалі навуковыя ды дзяржаўныя пасады ў БССР, яны нек за сабраліся разам і тады, здаецца, Язэп Лёскаў сказаў: „Ну, цяпер ужо беларускай справе ніхто і нішто не перашкодзіць”.

Праз нейкі час усе яны былі знішчаныя НКВД.

У 1922 годзе Аляксандр Цывікевіч, выступаючы на пахаванні Алеся Бурбіса і расказаўшы пра ягонае цяжкае жыццё, пакуты, турмы і пераследы, зазначыў, што ён быў беларусам-адраджэнцам, а жыццё адраджэнца — гэта ахвярнасць і служэнне Беларусі. Яно немагчымае без пакутаў.

Падагульняючы думкі пра сітуацыю, якая склалася на Беларусі ў дачыненні да аўтарытэтных людзей нацыі і разуменчы, чаму так ёсць, можна зрабіць дзве галоўныя высновы, якімі, па маім назіраннях, кіраваліся вялікія адраджэнцы, такога ўзроўню, як *Ларыса Геніюш* і *Ксіндз Адам Станкевіч*.

Па-першае. Каб запабегчы расчараваньням, трэба ня мець ілюзій. Беларускі адраджэнец павінен адносіцца да сваёй дзейнасці (у якой бы галіне яна ні адбывалася) як да місіі, як да прызначэння, памятаючы, што народ, людзі ёсць такія, якія яны ёсць, што іншых людзей няма і трэба дапамагаць ім вярнуць свой нацыянальны гонар і стаць вольнымі беларусамі, не чакаючы ад іх ні ўдзячнасці, ні ўзнагароды. Адраджэнец мусіць узвышацца над абставінамі і не кідацца ў пэсымізм.

З іншага боку, кожны беларус, грамадзянін Беларусі, мусіць бы сабе ўсвядоміць, што *найпершае багачце нацыі — гэта яе разумня, таленавітыя, зольныя, адукаваныя вялікія асобы*. Ім павінна быць найпершая павага, шанаваньне і абарона.

Другая выснова. У абставінах грамадзкага асьпячэння *нельга абвінавачваць усю нацыю*, крывіўдзіцца на народ і, тым больш, зьневажаць яго (як часам цяпер бывае). Гэта было б цалкам няправільна і абсалютна беспэрспектыўна.

Калі я азіраюся на XX-е стагоддзе, мяне ўражвае маральная веліч беларускіх адраджэнцаў. Гэта людзі высокай пробы. Іхняя дарога, справы, дзейнасць — ёсць шлях дасканалых.

Кожны адраджэнец адчувае сябе народам. Кожны мог бы сказаць: *народ — гэта я*. І гэта праўда. Гэта правільнае, нармальнае адчуванне. Гэта павінен бы думаць кожны чалавек у дасканалым грамадстве.

22 сакавіка 2001г., Нью-Ёрк.

(„Беларускія Ведомасці”, — 2001, №4 (34); „Народная Воля”, — 2002, 26 красавіка).

КАМУНІЗМ ЯК ФОРМА РУСКАГА ІМПЭРЫЯЛІЗМУ

Прамаўляючы слова „камунізм”, я маю на ўвазе тую сістэму ўлады, тую сістэму палітыкі і тую ідэалёгію, якая існавала ў былой расейскай імперыі — Саветкі Саюз — з 1917 па 1991 гады.

Гістарычна гэтая імперыя (яе палітыка і ідэалёгія) была заснаваная манголамі і выяўлялася ў пастулаце: „ісьці да апошняга мора”. На працягу стагоддзяў змяняліся сталіцы і групы, што кіравалі імперыяй Чынгіз-хана, змяняўся яе назоў, але нязьменным заставаўся яе аб’ём, яе ўра-азіяцкі змест, яе палітычная сутнасьць — вайна — і яе ідэалёгія: „ісьці да апошняга мора” („да перамогі рускай зброі”, „да перамогі камунізму”).

Імперыя ніколі не распадалася. Яна змянялася, пераменьвала форму. У часе пераменаў траціла ненадоўга на ўскраінах свае тэрыторыі, каб потым, набраўшы рускага, візантыйскага ці прускага вопыту, ці кіталту вучэньня сусьветнага камунізму, усё вярнуць і пакаціцца наперад, нічога не ствараючы: душыць, рабаваць, спажываць, разбураць і хлусіць.

Хлусьня ёсьць самым істотным вызначэньнем стылю палітыкі, стылю існаваньня і дачыненняў расейскай імперыі. Хлусьня, узьведзеная на п’эдэстал веры, ёсьць сутнасьць дачыненняў у камунізм.

У гісторыі пераменаў і ўмацаваньня расейскай імперыі пэрыяд камунізму ёсьць радыкальна новая форма ўлады і кіраваньня старой каланіяльнай дзяржавы. Была зламаная дынастычная цягласьць рускага царызму і зьмененая форма імперскай ідэалёгіі. Замест дынастыі — палітычная група (партыя); замест цара — аўтарытарны дыктатар; замест праваслаўя — марксізм-ленінізм. Нязьменнае засталася імперыялізм, русізм, рабскі прыгнёт асоб, прыгоннае права, агрэсія і вайна.

„Расея ёсьць ваенная дзяржава”, — казаў рускі цар Мікалай I. У XVIII стагоддзі яна падрыхтавала разбор Рэчы Паспалітай, захапіла Беларусь і Прыбалтыку, парушыла баяныя ў Эўропе, стала прычынай бяскожонцы вайны за перадел свету, выклікала Першую і Другую Сусьветныя войны і — ня выключана — спракуе трэцюю, каб ацаліць сваё існаваньне.

Перамена формы ўлады і ідэалёгіі, усталяваньне новага аўтарытарнага кіраваньня, вяртаньне прыгоннага права ў вёску і эканоміку вымагала татагнага задучэньня ўсіх апазыцыйных і патэнцыяльна нязгодных сілаў. Для абсалютызаванай новай ўлады, для абнаўленьня імперыі і для падрыхтоўкі вайны масавыя рэпрэсіі, расстрэлы і лягерная сістэма ГУЛАГ былі непазьбежнымі. Яны шакавалі Запад, але не баянцжылі Расею, бо выніклі з кантэксту яе гісторыі, зь нявольніцкай ўра-азіяцкай (гэта значыць, ні эўрапейскай, ні азіяцкай) мэнтальнасьці, з элітарнай псыхалёгіі насельніцтва.

Камунізм ня быў субстанцыяльнай зьявай у Расеі, а толькі таталітарнай формай імперскай ўлады. Ніякіх ахвяраў, ніякіх разбуэрэньняў і ніякіх пабудоваў не было зроблена так званымі „будаўнікамі камунізму” дзеля самога камунізму. Усё працавала на выключнасьць, абарону і ўмацаваньне новай татагнай ўлады і новай расейскай звышдзяржавы, якая ператварылася пры камунізме ў рэальную пагрозу для ўсяго свету.

Руская мова ў СССР стала ідэалігічным атрыбутам камуністычнай „тэорыі” зьліцця моваў (гэта значыць, русіфікацыі). Расейскай мова аб’яўлена „агульначалавечай” мовай будучага камуністычнага грамадства, мовай так званага „савецкага народу” як новай імперскай агульнасьці людзей, стварэньнем якой займаліся рускія камуністы. Русіфікацыя ў СССР паслядоўна праводзілася і кантралявалася КПСС.

Нацыянальныя культуры маглі часткова выжываць толькі ў форме калыбарацыі з рэжымам ўлады і ў вузкіх межах дазволенага. У падсавецкай Беларусі ў 70-х гадах нават беларускія казікі (выдадзеныя ў Вільні да 1939 года) і школьныя падручнікі на беларускай мове па трыганамэтры лжалі арыштаваньня ў так званых „спэцфондах” бібліятэкі. На беларускай мове выдаваліся творы Леніна ды савецкая літаратура, што хваліла рускіх ды камунізм. Да 70-х гадоў былі зачыненыя ўсе беларускія школы ў беларускіх гарадах і пераробленыя на расейскія. Беларуска гісторыя была груба сфальсіфікаваная, а гісторыя Расеі стала гісторыяй СССР. На гэтай атруце ды на так званай „агульначалавечай мове” вучылі і абалваньвалі беларускую моладзь. Будаўнік камунізму ня мог гаварыць па-беларуску. Гэта не ўхвалялася і перасьледвалася камуністамі.

За часы СССР Беларусь, як і раней, была асаблівым аб’ектам рускай палітыкі і зонай русіфікатарскіх экспэрыментаў. У 60-х гадах Мікіта Хрушчэў, наведваюшы Менск, з задавальненьнем адзначыў, што беларусы першыя (вядома, першыя пасля рускіх) прыйдуча да камунізму, бо добраахвотна адмовіліся ад беларускай мовы і ўсталявалі рускі „язык”. Гэта быў пахвала сьмерці.

Сьмерць і гвалт, русіфікацыя і этнацыд, зьнішчэньне культуры і цольх народаў, зьлічэньствы супраць чалавечтва — вось галоўныя адзнакі і вынікі рускага імперыялістычнага камунізму.

Пасья 2-й Сусьветнай вайны дзсяцімільённая Беларусь не далічылася каля трох мільёнаў сваіх жыхароў, але каля двух мільёнаў былі забітыя яшчэ да вайны ворганамі камуністычнага НКВД. У Беларусі фізічна зьнішчылі 70 адсоткаў усіх беларускіх пісьменьнікаў, пазабівалі вучоных і мастакоў. (Трупа Трэцяга Беларускага Дзяржаўнага тэатра Ўладзіслава Галубка была арыштаваная ў поўным складзе і расстраляная амаль цалкам.)

Забівалі па нацыянальнай прыкмеце. Дзеля гэтага быў прыдуманы ярлык „нацдэм” (гэта значыць, нацыянальны дэмакрат, хаця партыі такой не існавала). Гэты ярлык прыкляівалі да ўсіх беларусаў, якіх сталіністы плянавалі зьнішчыць. У нетрах НКВД была прыдуманая неіснуючая антыкамуністычная арганізацыя — СВБ („саюз вызваленьня Беларусі”). Пад створаны фантом энкавэдзісты праводзілі арышты, вялі ўўянае сьледства, дапытвалі, судзілі, потым ссылаі ў Расею і расстрэльвалі невінаватых людзей.

Пасья Рускай змовы ў 1921 годзе, Беларусь падзялілі паміж Польшчай і Расеяй. Між паделу правялі непдалек ад Менска. Існаваў таемны загад НКВД вынішчыць усё беларускае насельніцтва ўздоўж мяжы. Расейскія акупанты хацелі зрабіць тут бязьлюдную зону. Вынішчэньне ажыццяўлялі памежныя войскі. Давераным выдавалі карабін і рыдлёўку. Калі такі салдат-памежнік сустрэкаў у бязьлюдным месцы (на дарозе, у полі, у лесе) адзінокага беларуса, ці беларуску, ці дзіця, ён застрэльваў чалавека, тут жа рыдлёўкай выкопваў яму і засыпаў труп. Такая была інструкцыя. Людзі ў вёсках ня так баяліся „чалавека з ружжом”, як маскьяя з рыдлёўкай. (Гэтыя факты надрукаваны ў беларускім друку ў пачатку 90-х гадоў.)

У 30-х гадах на 95-99 адсоткаў (практычна поўнасьцю) была знішчана (асланая і расстраляная) беларуская камуністычна-партыйная і цывільная адміністрацыя. Вынішчалі нават дырэктарат і гаспадарчых кіраўнікоў.

На месца забітых адміністрацараў і камуністычных начальнікаў-

беларусаў прысылалі расейцаў з Расеі. Рускія (так званыя „выдвіжэнцы“) прыяжджалі ў Беларусь, займалі вызваленыя пасады, атрымлівалі льготы, маёмасць, кватэры, і першае, што рабілі — зачынялі беларускія школы, пераводзілі іх на расейскую мову, каб іхнія дзеці маглі вучыцца, не абцяжарваючы сябе вывучэннем, як яны казалі, „нікому непатрэбнай“ беларускай мовы. Гэтак акупанты стваралі на Беларусі „рускаязычнае населенне“. Этнацыд, лінгвацыд, мнемацыд і генацыд праводзіліся бальшавікамі адначасова.

Вынішчэнне беларусаў расейскім НКВД працягвалася і ў часы нямецкай акупацыі. У чэрвені 1941 года, у першыя дні вайны камуністы расстралілі ў турмах і на этапах тысячы вязьняў. Толькі

рабілі іншую правакацыю, каб выклікаць карную апэрацыю гітлераўцаў, якія звычайна спалвалі ўсю вёску (часта разам з людзьмі). Гэткім чынам, дарэчы, у выніку спецыяльнай правакацыі савецкіх партызанаў была спаленая і вядомая Хатынь, якую камуністы потым, у 70-х гадах разрэкламавалі на ўвесь свет як тыповую ахвяру фашысцкага зьверства.

У выніку такой камуна-фашыстоўскай сумеснай „працы“ на Беларусі спалілі больш за дзевяць тысячаў вёсак.

Ужо ў 1943-м годзе ў беларускіх лясах дзейнічала агулам ад трохсот да чатырхсот тысячаў партызанаў. Масква не давярала беларусам. Таму пад канец вайны, ў выніку спецыяльнай апэрацыі НКВД, многія беларускія камандзіры былі пасланыя на сьмерць,

Помнік вясцоўцам — ахвярам бальшавізму ў вёсцы Чарназубава (Копыльскі раён).

ў Берасьцейскай крэпасці, дзе была страшная турма НКВД, усіх арыштаваных ліквідаваць не паспелі, частка разбеглася. Тым часам вялікая група наглядчыкаў і функцыянераў НКВД была забякаваная ў крэпасці немцамі. Яны сядзелі там каля месяца, пакуль ня вымерлі. Гадоў праз 20 пасля вайны камуністы прыдумалі легенду пра „гераічную абарону“ Берасьцейскай крэпасці.

Зьявляе на сябе ўвагу той факт, што шырокі савецкі партызанскі рух быў арганізаваны толькі на Беларусі і часткова — на этнічных беларускіх землях, што былі пад Расеяй (Смаленшчына, Браншчына). У акупаванай Расеі „партызанкі“ не было. Чаму? Ды таму, што прадаўжаў дзейнічаць плян зьнішчэння беларускай нацыі. Масква праз ворганы НКВД уцягнула масы цывільных беларусаў у вайну супраць немцаў, і гэтым падставіла іх пад удар. Неабходная справа вынікала з подлай задумы і рабілася ня менш подлым мэтадам. (Сталін хацеў мець двойную выгаду.) Энкавэдзісты спецыяльна каля беларускіх вёсак забівалі немца ці

адхіленыя ад камандваньня, забітыя і рэпрэсаваныя. Іхня месца займалі расейцы і верныя энкавэдзісты.

Летам 1944 года, калі „чырвоная армія“ заняла Беларусь, расейцы правялі мабілізацыю ў войска на беларускай тэрыторыі. Дзясяткі тысячаў маладых беларускіх хлопцаў, амаль без падрыхтоўкі, кінулі на перадавую лінію фронту. Рускія камандзіры падымалі іх у непатрэбныя атакі пад агонь нямецкіх кулямётаў, ня даўшы нават зброі ў рукі, альбо з карабінамі, ды без патронаў. Яны гінулі тысячамі, як трава пад касой, а тыя, што ўцякалі назад, траплялі пад кулі энкавэдзіскіх „заградатрадаў“. Зрэшты, заградатрады стваралі і ў сыбіну.

Так працягвалася вынішчэнне беларусаў на вайне, рукамі немцаў і расейцаў адначасна. Як казалі камуністы, „в барбе за савецкую родзінку“.

У 40-х гадах рускія вывезлі ў Сібір і там замардавалі ўсіх лясенікоў і так званых „кулакоў“ з Заходняй Беларусі. Вывозілі вагонамі, па разнарадках. У 1949-1950 гг. правялі так званую

калектывізацыю. У сялянэ адабралі зямлю, асноўную маёмасьць і сродкі вытворчасці.

Палітыка нацыянальна-культурнага вынарадавання беларусаў працягвалася пры Хрушчове. У пачатку 60-х гадоў на закрытым пленуме ЦК КПСС быў прыняты плян ператварэння 600-тысячнага тады Менска ў шматмільённы прамысловы мегаполіс. Масква вырашыла пабудаваць у Беларусі гіганты вялікай хіміі, разлічаныя на імперыю. Што азначала для 10-мільённай краіны (дзе праводзілася палітыка русіфікацыі) разбудова шматмільённай прамысловай сталіцы без беларускіх школаў і беларускіх ўніверсітэтаў — зразумела. Плянавалася гэтая разбудова (і

дзякуючы пастаяннаму насельніцтву. Інтэнсіўная, радыкальная і раптоўная ўнутраная міграцыя разбурае традыцыйную культуру. (Чарнобыльская зона — гэта экалагічная і сацыяльна-культурная катастрофа.)

Плян ліквідацыі 73-х адсоткаў вёсак у Беларусі пачаў ажыццяўляцца з канца 60-х гадоў. (Дадам, што адначасна разбуралі гістарычныя цэнтры беларускіх гарадоў.) Плян быў абстаўлены псеўданавуковай дэмагогіяй, быў стратным з эканамічнага боку і дыктаваўся палітычнай задумай этнацыду беларусаў, пра што ўслых не гаварылася.

Спробу знішчэння беларускіх вёсак камуністы паспелі ажыццявіць толькі часткова. Па-першае, на хуткі „прарыў” не

(Фота Г. Ліхтарова)

Стаўленне Курапацкага Крыжа Пакуты 29 кастрычніка 1989 г.

часткова была ажыццёўлена) не з эканамічных, а з палітычных русіфікатарскіх меркаванняў.

У гэты ж час, у 1964-м годзе, камуністы зацьвердзілі грандыёзны плян знішчэння беларускіх вёсак. Іх падзялілі на „перспэктывныя” і „неперспэктывныя”. З „неперспэктывных” вёсак паступова высялялі людзей, адціналі святло, радыё, энэргію, ліквідавалі крамы, здымалі транспартныя маршруты, спынялі фінансаваньне, высялялі калгасныя ўстановы і г.д. Людзі павінны былі самі выяжджаць ва ўказанае месца. Потым вёску знішчалі.

З трыццаці чатырох тысячаў беларускіх вёсак заплянавана было пакінуць дзевяць тысячаў, а дваццаць пяць тысячаў — ліквідаваць (як „неперспэктывныя”). (Прыпомнім, што ў вайну немцы, разам з рускімі, знішчылі дзевяць тысячаў беларускіх вёсак.)

Гэта быў плян нацыянальна-культурнай катастрофы Беларусі. Нагадаю, што культура і культурныя традыцыі зьвязаныя з месцам гістарычнага існавання людзей, трымаюцца і разьвіваюцца толькі

хапіла рэсурсаў і сілаў. Па-другое, — скончыўся камунізм. Але ўдар па беларусах быў зроблены моцны.

Наступны ўдар быў нанесены ў час Чарнобыльскай катастрофы. Як вядома, 70 адсоткаў радыяцыйных выкідаў было ськінута на Беларусь. Па загаду Масквы рускія „таварышчы” з выкарыстаннем авіяцыі асадзілі над Магілёўскай вобласцю радыёактыўныя хмары на галовы беларусаў. Яны „спасалі Расію” над нашай тэрыторыяй, скарыстаўшы той факт, што Беларусь была імі акупаваная і ня мела суверэнітэту.

Я бачыў мёртвыя радыяцыйныя вёскі на Магілёўшчыне, з пустымі дамамі і трохмэтровай крапівой на бязьлюдных вуліцах, бачыў, як іх хавалі, як закопвалі дамы — набытак пакаленьняў. А тысячы памерлых, а тысячы хворых дзяцей, а тысячы людзей бяз роднай зямлі, бяз спадчыны, уцекачы ў сваёй краіне...

Аб Курапатах. Курапаты ёсьць неабвержнае сьведчаньне і рэчавы доказ камуністычнага генацыду на Беларусі. Упершыню эксгумацыйныя раскопкі праводзіліся тут археолягамі і

археалагічнымі мэтадамі. Гэта дало магчымасьць дасьледваць пахаваньні на аснове навуковых мэтодык, выявіць і пацьвердзіць факт папярэдніх раскопак магілаў у канцы 40-х — пачатку 50-х гадоў і выемку большай часткі касцей расстраляных. Ааналіз дадзеных паказвае, што ў Курапатах з 1937-га па 23 чэрвеня 1941-га года было расстраляна больш за 200 тысячаў чалавек. Гэта быў энкавэдзіцкі канверс сьмерці.

Акрамя Курапатаў, мне ўдалося вызначыць яшчэ пяць такіх месцаў вакол Менска і пра адно (Лошыца) сабраць звесткі. На Беларусі вядома каля дзясятка месцаў камуністычных расстрэлаў і пахаваньняў расстраляных людзей. Шмат — вакол Магілёва, дзе

Праз чатыры гады КГБ поўнасьцю захапіў уладу ў Расеі. Там цяпер няма камунізму, але ёсьць канцэнтрацыйныя (фільтрацыйныя) лягеры, праводзіцца генацыд і зьнішчэньне Чачэніі з ужываньнем войска і сучаснай разбуральнай зброі, душыцца друк і ўведзена вайсковая цэнзура. Вусная інструкцыя для рускіх вайскоўцаў абавязвае забіць усіх чачэнаў ад 10 да 60-ці гадоў. Людзей замыкаюць у фільтрацыйныя лягеры, дзе іх катуюць, прыніжаюць і мядруюць. Пляны расейскага камандваньня заключаюцца ў тым, каб забіць дзьве траціны чачэнскай нацыі, разбурыць і абязлюдзіць горную частку краіны.

Курапаты. XXI-е стагодзьдзе. Сакавік.

быў другі па маштабах (пасля Менску) рэпрэсійны цэнтар НКВД.

Разбуэрньне Савецкага Саюзу і КПСС пачалося з 1988 года, калі былі створаныя народныя флянты Эстоніі, Латвіі, Летувы, Беларусі, Украіны і сфармуляваныя ідэі палітычнага змаганьня за незалежнасьць і дэмакратыю.

У 1991 годзе КПСС перастала існаваць, СССР распаўся, руская намэнклятурная дэмакратыя пераняла ўладу ў Расеі. Ёй спатрэбілася толькі тры гады, каб асвоіцца і вярнуцца да сваёй правэранай імпэрскай палітыкі ўмяшальніцтва, захопу, агрэсіі і зьнішчэньня. Напад на Чачэнію і першая каляніяльная вайна з чачэнцамі (1994-1996) падвяла рысу пад посткамуністычнай перамай улады ў Расейскай імпэрыі. Перамены скончыліся. Пачаліся працэсы вяртаньня страчанага.

Наступным аб'ектам умяшаньня стала Беларусь. У 1996 годзе Расея непасрэдна падтрымала свайго стаўленіка Лукашэнку і на высокім дзяржаўным узроўні прыняла дыпляматычны ўдзел у дзяржаўным перавароце ў Беларусі. Да ўлады ў Беларусі прыйшоў савецкі КГБ. Усталявалася прамаскоўская дыктатура.

Гэта робіцца цяпер перад абліччам усяго сьвету. То які сэнс гаварыць цяпер пра злачынствы камунізму, што ў 40-х гадах зьнішчаў і вывозіў у Сібір тых жа чачэнаў, інгушоў ды татароў? І калі ёсьць сэнс, то дзе яго болей: тады, калі існаваў расейскі дзяржаўны камунізм і расейскі дзяржаўны бандытызм, ці цяпер, калі расейскага камунізму няма, а расейскі бандытызм ёсьць?

Камунізм у Савецкім Саюзе быў перш за ўсё формай рускага каляніялізму, ідэалагічнай канцэпцыяй расейскай імпэрыялістычнай палітыкі.

Пасля таго, як да сярэдзіны 80-х гадоў гэтая форма скампрамэтавала і вычарпала сябе, камуністычных артадоксаў адхілілі ад улады. Адначасна зьніклі, растварыліся ў нетрах улады так званыя рускія дэмакраты (тыя ж імпэрыялісты). Рэальнай і адзінай палітычнай сілай у Расеі паступова робіцца КГБ.

У 1993-95-х гадах адбываецца хуткае засвойваньне імпэрскага шавінізму як дзяржаўнай ідэалёгіі. (Ролю юродзівага ў гэтым працэсе, згодна з расейскай мэнтальнасьцю і традыцыяй, прафэсійна выканаў блізка да спэцслужбаў У. Жырыноўскі.

Дзяржаўных мужоў, што ў прыстойным тоне паўтаралі тэа ж пазыцыі услед за Жырыноўскім, ужо ўспрымалі сур'ёзна. Шышкі падалі на „сына юрыста“.)

Гэта ёсць кагэбсцкая тэхналогія захопу ўлады, таксама, як ўзрывы дамоў (разам зь людзьмі) у Маскве і Валгадонску. Сутнасьцю ж зьяўляецца тое, што КГБ-ФСБ (былое НКВД) валодае цяпер поўнай і абсалютнай (а неўзабаве — татальнай) уладай у Расеі.

Сутнасьцю ёсць тое, што гэтая ўлада вядзе несправядлівую, брудную вайну, вынічае людзей, робіць ваенныя злачынствы, топча правы асобы, а ўсе рускія палітыкі і ўсё рускае грамадства ўхваляюць ды падтрымліваюць такія дзеянні, бяруць, такім чынам, на сябе калектыўную адказнасць за забойствы і генацыд.

Сутнасьцю зьяўляецца тое, што расейская ўлада рытуе аншлюс Беларусі, падтрымлівае антыдэмакратычны нелегальны рэжым Лукашэнкі, а ўсё расейскае грамадства ўхваляе гэтую захопніцкую палітыку.

Сутнасьцю зьяўляецца тое, што расейскае грамадства падтрымлівае ўладу Пуціна-КГБ-НКВД гэтак жа, як апантана падтрымлівала дзеянні Мураўёва-вешальніка, цара, Сталіна ды Леніна. Гэта грамадства, якое згаджаецца і ўхваляе любое варварства ў інтарсах рускай імперыі. Гэта ёсць грамадства без інтэлігенцыі, без ідэалогіі свабоды.

Для рускіх імперыялістаў, незалежна ад таго, за каго яны сябе ўважаюць (за дэмакратаў ці недэмакратаў), камунізм стаў выгаднай шырмай, за якую можна схвацца. Ён стаў для іх ахвярным казлом, на якога можна ківаць і сьпісаць усе свае мінулыя антылюдзкія расейскія грахі і апраўдаць цяперашнія, выкарыстоўваючы камунізм як страшылку для дызырентаванага грамадства і лёгкавернай міжнароднай супольнасці.

Камунізм нельга разглядаць толькі як абстрактную катэгорыю, што сама па сабе чыніць зло. Гэта правільна толькі з ацэнчаных, вызначальных (дэфініцыйных) патрабаванняў. Але калі мы падыходзім да пытання адказнасці за тое, што ўчыніў рускі камунізм, то знаходзім ня толькі ідэалогію, але і канкрэтныя асобы, спраўдаў злачынства, і палітычную арганізацыю, і дзяржаўную сістэму, і адпаведным чынам арганізаваны народ, і адпаведным чынам арганізаванае грамадства. Кожны мае сваю долю віны. Кожны нясе сваю долю адказнасці. Але ў Расеі ніхто ня думае пра пакаянне.

Адказнасць за масавыя злачынствы супраць чалавецтва датычыць ня толькі канкрэтныя асобы, яна ёсць ня толькі індывідуальная, але і калектыўная, што прадугледжвае розную ступень пакарання.

Перад абліччам міжнароднага суду камунізм мусіць разглядацца ў канкрэтным зьмесьце. Я маю на ўвазе рускі камунізм. Іншага ў Эўропе не было.

Нюрнбергскі трыбунал судзіў не абстрактны, а нямецкі фашызм і канкрэтныя злачынцаў. Было прынятае рашэнне аб ліквідацыі магчымасцяў аднаўлення нямецкага мілітарызму. Нямецкая нацыя (не фашысты, а народ, нацыя, што скарысталася фашызм) заплалі кантрыбуцыі за знішчэння культурныя каштоўнасці іншых народаў, плаціла за галасты і газавыя каморы, за выкарыстанне дармовай рабочай сілы (і плоціць па сённяшні дзень).

Хто заплочіць беларусам за мільёны землякоў, замардаваных рускім камунізмам?! Хто заплочіць за скарыстанне беларускай дармовай рабочай сілы на рускіх лесапавалах, за працу ў вечнай мерзлаце? Хто заплочіць за зрабаванія культурныя каштоўнасці Беларусі, што аселі ў рускіх музэях і розных „палатах“ Масквы? Хто нам заплочіць за Чарнобыль?!

Захад бяз зброі перамог камуністычную сістэму, выйграў халодную вайну. І тут жа пачаў адраджаць расейскага монстра, наіўна мяркуючы, што дапамагае дэмакратыі і што зло не жыве. У такіх умовах змаганьне з рускім камунізмам пачынае выглядаць барацьбой з папяровымі тыграмі. Яно толькі ўмацоўвае імперыялізм, які перамяніў аблічча.

Сем гадоў таму мне і маім калегам зь Беларускага Народнага Фронту ў Вярхоўным Савеце ня раз прыходзілася казаць, пісаць і перасьпеваць аб магчымасці дыктатуры ў Беларусі, аб будучай агрэсіі Расеі, аб пагрозе страці незалежнасці. Цяпер, глядзячы на тое, што робіцца, сумна ўспамінаць тое лёгкадумства, зь якім беларускія эліты адносіліся да відэавай рэальнасці.

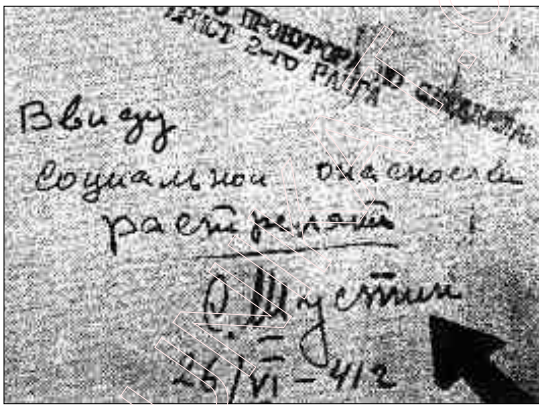
Цяпер для Масквы і яе памагатых з Захаду засталася толькі легітымаваць рэжым Лукашэнкі праз любыя выбары (хай сабе і недэмакратычныя), і тады

300-тысячная расейская вайсковая групоўка гатовая ўступіць у Беларусь. Гаворачы пра „інтэграцыю“, рытууюць акупацыю. Потым можа ўзнікнуць чарговы „калідор“ да Калінінградзкай вобласці і акупацыя Летуві. Мы ўжо бачым гэтую генеральскую палітыку „атторжэннага вяртання“. Гісторыя, на жаль, мае тую асаблівасць, што на практыцы яна людзьмі не засвойваецца. Прынамсі, ва Ўсходняй Эўропе.

Калі зло не судзіць, яно робіцца нормай. Таму суд над рускім камунізмам неабходны. Гэта мусіць быць суд над „імперыяй зла“.

Працэс павінен пачацца. Ня могуць мільёны ахвяраў нявінных людзей застацца без паголы і справядлівасці. Ня можа кроў забітых адплысць вадой.

Рускі камунізм — злачынная імперыя агрэсіі і вайны — павінен стаць перад людзкім судом вольных краінаў Эўропы.

Присуд малалісьменнага расейскага энкаведзіста, вык. абавязкі пракурора на спэцправах юрыста 2-га рангу С. Шустіна: „З прычыны сацыяльнай небяспэкі — расстраляць.“ 26.VI. 41 г.

12 чэрвеня 2000 г.

(„Беларускія Ведамасці“, — 2000, №5(28); Факты абвінавачваюць (зборнік), — Вільня, 2000 г.; „Народная Воля“, — 2000г., 15 верасня).

ВЕРА І ПАЛІТЫКА

Мы, беларусы, — хрысціянскі народ. Гісторыя нашай веры драматычная. Мы перанялі ўсходняе Хрысціянства ад Грэцыі праз Балгарыю і Сербію. Аднак Беларусь не была ўсходам і на працягу ўсёй гісторыі, ад часоў заснавання моцнай дзяржавы, — Вялікага Княства Літоўскага — змагалася з усходняй дэспотыяй (спачатку Залатоў Ардой, затым Маскоўшчынай, потым — Расеяй). У барацьбе з Усходам і ў змаганні з Расеяй — увесь змест нашай тысячагадовай гісторыі.

Тут канфлікт цывілізацый, і Беларусь — на падзелнай мяжы. Гэта не магло не ўплываць на нашу веру. Усходняя імперыя, што ваявала супраць нас, таксама пераняла Хрысціянства з Усходу і, узманіўшыся, пачала выкарыстоўваць рэлігійную ідэнтычнасць у сваіх палітычных інтарэсах.

Гэта спрыяла таму, што найбольш актыўныя беларускія вярхі, змагаючыся з Масквой, змянялі ўсходні абрад на заходні, адсякаючы маніпуляцыі ўсходняга непрыяцеля. Але гэта не палепшыла становішча.

У XVI стагоддзі, у часы распаўсюджвання пратэстанцізму ў Эўропе, частка беларускай арыстакратыі прыняла пратэстантва і паспрабавала кансалідаваць народ на падставе моднага тады калывнізму. З гэтага нічога не атрылася. Беларускае грамадства рабілася ўсё больш шматканфэсійным і індэферэнтным.

Аднак у самым канцы XVI стагоддзя ўдалося ажыццявіць вялікую кансалідацыйную ідэю: заключыць Царкоўную Вунію паміж Усходнім і Заходнім Хрысціянствам на Беларусі.

Цяпер, глядзячы здалёку, трэба прызнаць, што гэта была найвялікшая падзея ў беларускай гісторыі. Праз няпоўныя 200 гадоў Вунія, культурна і духоўна, скансалідавала беларускае грамадства і заклала падваліны пад будучыню беларускай нацыі, найглыбейшым чынам паўплывала на беларускае сакральнае мастацтва, вобразную творчасць і сьведамасць беларусаў. Вунія дала ў рукі беларусам пастаянны і натуральны абаронны шчыт перад разбуральнай і рэлігійнай па форме агрэсіяй усходняй імперыі.

У канцы XVIII стагоддзя, перад разбормі *Рэчы Паспалітай*, беларускае хрысціянскае насельніцтва складалася з 80 адсоткаў вуніятаў, 5-ці адсоткаў праваслаўных і 15-ці адсоткаў каталікоў.

У першай палове XIX стагоддзя расейцы, захапіўшы Беларусь, расправіліся з *Вуніяй*. Было забіта і замардавана тысячы беларусаў, вуніяцкіх святароў і вернікаў, спаленыя тысячы беларускіх кніг, абразоў, твораў мастацтва, пазачынены і разбураны вуніяцкія школы, кляштары і сьвятніцы, зачынены Віленскі ўніверсітэт. Генэцкі беларусаў ажыццяўлялі спецыяльныя расейскія карныя атрады з казакаў. Падзеі здзеку над беларускім насельніцтвам, лодабойства і вымардаваньне веры апісаныя часткова ў *„Актах пакутніцкай Вуніі“*, выдадзеных яшчэ ў XIX стагоддзі на польскай мове. Аднак самы беларусы гісторыі гэтага страгнага вынішчэння яшчэ не напісалі.

У сярэднявеччы, за часы існавання феадальных дзяржаваў, веравызнанне мела вялікае значэнне для кансалідацыі грамадства. Новы час прынёс новыя, ужо не рэлігійныя, а нацыянальныя ідэі кансалідацыі і запатрабаваў новую форму дзяржаўнасці, заснаванай не на феадальным праве і ўласнасці, а на волі нацыі.

Аб'яднаўчым, сьведамым ідэйным чыннікам нацыянальнага грамадства зьяўляецца ўжо не рэлігія, як раней, а нацыянальная культура і, перш за ўсё, — нацыянальная мова, нацыянальная літаратура і нацыянальны тэатр.

Пытаньне канфэсійнасці на Беларусі перастала быць прыярытэтным. Да стварэння сваёй новай нацыянальнай дзяржавы ў пачатку 1918 года беларускае грамадства прышло шматканфэсійным. Шматканфэсійнасць паглыбілася ў XIX-XX стагоддзях, перш за ўсё, з прычыны палітычных дзеянняў непрыяцеляў Беларусі. Аднак гэта ўжо не змяніла і не аслабіла культурнага адліства беларускага народу (як таго спадзяваліся з Усходу і Захаду).

На сёньняшні дзень беларускае грамадства складаецца з чатырох, прыкладна роўных групаў людзей, якія так ці інакш згуртаваны альбо зьвязаныя з каталіцкім ды вуніяцкім касцёлам, праваслаўнай (артадаксальнай) царквой*, пратэстанцкімі абшчынамі і сьвешчым атэзізмам (бязбожніцтвам). Апошняя група не зьяўляецца канфэсіяй. Але яна ў рэальнасці, бадай, ці не найбольшая, хоць адкрыта сябе не выяўляе і прыстаоўваецца да абставінаў. (Камунізм не мінае бяссьледна.)

У другой палове 80-х гадоў мінулага стагоддзя, калі на Беларусі аднавіўся рух беларускага Адраджэння, тады былі адроджаныя і прыпыты нацыянальнай кансалідацыі грамадства, разбураныя рускімі камуністычнымі каліянізатарамі.

Галоўнымі фактарамі адроджэнскай кансалідацыі грамадства ў барацьбе за свабоду былі беларуская мова і культура, сацыяльная справядлівасць, эканамічная ўласнасць і незалежная Беларуска дзяржава.

Адначасна *Беларускі Народны Фронт „Адраджэньне“* сфармуляваў палітычныя дачыненні да рэлігіі і канфэсійных групаў насельніцтва. *Фронт* прызнае свабоду сумлення і паважае рэлігійныя традыцыі беларускага народу. За агульны кансалідацыйны чыннік нацыі бярэцца беларуская культура, беларуская мова і беларускія інтарэсы, рэалізаваныя ў Беларускай нацыянальнай дзяржаве. З гэтага гледзішча, беларускія адраджэнскія раўназначна станоўча адносяцца да ўсіх беларускіх хрысціянскіх канфэсіяў і да нехрысціянскіх канфэсійных групаў, прызнаюць свабоду сумлення, у тым ліку, і права на невызнанне ніякай рэлігіі (але гэта не ўхваляецца). Беларуска дзяржава, якой будучы кіраваць беларусы-адраджэнцы, ня стане перасьледваць атэістаў, але дзяржаўная палітыка мусіць быць скіраваная на стварэнне ўмоваў, для развіцця каштоўнасцяў Хрысціянства, высокага ўзроўню грамадзкай маралі і маральнай асобы чалавека.

Акупацыйныя Улады на Беларусі, якога б ідэалогічнага кшталту яны ні былі, заўсёды аддавалі прыярытэт той канфэсіі, якая зьяўлялася пераважнай у іхняй краіне. Яны стараліся, перш за ўсё, падпарадкаваць беларускія канфэсіі пад іерархію акупацыйнай дзяржавы. Нават рускія бальшавікі-бязбожнікі, зьнішчаючы ўсё рэлігійнае, тым ня менш апасродкавым чынам аддавалі перавагу праваслаўнай царкве. (Асабліва ў апошнія часы існавання СССР.)

Немалаважнае значэнне ў раслуначчым такога дзіўнага, на першы погляд, прыярытэту бальшавікоў, мела „кагэбзіцаў“ рускай праваслаўнай царквы. У 1929 годзе, пры Патрыярху Серагію, бальшавікі зламалі супраціўленне праваслаўнага кіраўніцтва, і рускае кіруючае праслаўе (нясучы адначасна страты ў людзях і ў веры) пайшло на супрацоўніцтва з камуністамі і НКВД. Чэкісты напраткі засылали свае кадры ў духоўныя семінары і акадэміі, у структуры праваслаўя і, пры спрыянні

*На Беларусі з XIX стагоддзя, у выніку расейскай акупацыйнай палітыкі, усталявана кіраўніцтва (гордыскаў) Рускай Праваслаўнай Царквы (РПЦ). Беларуска Праваслаўная Царква дзейнічае ў эміграцыі.

патрыярхаў, хутка кагэбзівалі іерархію рускай праваслаўнай царквы, ператварыўшы яе ў своеасаблівы аддзел КГБ.

Тут зазначу, што руская праваслаўная царква была падпарадкаваная дзяржаве і страціла самастойнасць яшчэ ў пачатку XVIII стагоддзя, пры цары Пятры-шалёным (як называлі яго беларусы).

У XIX стагоддзі расейская праваслаўная царква ўжо ў значнай ступені звязаная з паліцыяй і ператварылася ў вырабленую зброю рускага самадзяржаўя, каляніяльнага ўціску і імперскай экспансіі.

Пасля распаду СССР і савецкай сістэмы сацыялізму, палітычная ўлада вышэйшага праваслаўнага клеру павялічылася. Кагэбзізаванае праваслаўе стала імітаваць дзяржаўную ідэалогію кагэбзізаванай

Пасля заняцця Беларусі савецкімі войскамі ў 1944 годзе, ізноў была адноўленая ўлада маскоўскага патрыярхату над праваслаўнымі беларусамі.

Але беларусы бачылі, што такое маскоўская царква. Як і ў ранейшыя часы, адбываўся адплыў да пратэстантызму, хоць пратэстанцкія абшчыны за саветамі надзвычай жорстка пераследвалі. (Вернікаў не ўладкоўвалі на працу, выдумвалі штучныя абвінавачванні, судзілі ды ссылалі, здэкавалі над дзецьмі, вялі шалёную прапаганду, прыдумвалі дзікія небывілы, распальвалі нянавісьць да пратэстантаў і г.д.)

(font „Нас“) AMUNSHAT.ORG

Юць беларусі (Беласточчына).

Расей. На праваслаўныя святыя кіраўнікі Крамлю (былія бязбожнікі і энкавэдзісты) выстройваюцца ля алтара са свечкамі ў правай руцэ. Патрыярх Маскоўскі **Алексій II** (ён жа генэрал КГБ **Рыдзігер**, агентурная клічка „**Дроздов**“) неаднаразова „благослаўляе“ генацыд у Чачэніі і вынішчэнне чачэнцаў, ухваляе ваіну, узнагароджае бязбожніка Лукашэнка праваслаўным ордэнам, выступае ініцыятарам і праводзіць кананізацыю (прылучэнне да аблічча *святых*) *аднаго з найбольшых злачынцаў XX-га стагоддзя — рускага цара Мікалая II („крывавага“)*.*

* Нагадаю, што рускі цар-алкаголік Мікалай II асабіста аддаў загад расстраляць 9-га студзеня 1905 года мірныя шэсць людзей, якіх з іконамі і царкоўнымі харугвамі прывёў да царскай рызданіцы ў Пецярбургу праваслаўны поп-правакатар Гапон. Было забіта 1118 чалавек. У гісторыі гэтая трагічная падзея вядомая пад назвай „крывавая нядзеля“. Царя Мікалая II, пасля гэтага расстрэлу, называлі „крывавым“.

Ніколі не было ні скруці, ні пакаяння ў гэтай чарговага страшнага і апошняга рускага цара. І тое, што большавікі п-бандыцку без суда расстралялі яго разам з сям’ёй, выглядае як Боская кара забойцу сотняў людзей. Тут усё сымвалічна, нават, што суда не было. Бо такіх чакан Боскі Суд. (Я ўжо не ўспамінаю тут пра жонку цара ды Распуціна, ды пра ўвесь гэты вядомы ў гісторыі бруд.)

Праз 80 гадоў нашадкі камісары ў сутанях аб’юзляюць „святым“ забойцу нявінных людзей.

Прычыны такіх асабліва жорсткіх адносінаў большавікоў да пратэстантаў былі палітычныя. Гэтыя вернікі выпадалі з-пад кантролю КГБ. Каталіцкі касцёл большавікі прыгаварылі на фізічнае выміранне, перакрыўшы ўзнаўленне кадраў святароў. (Стары ксёндз паміраў і касцёл зачыняўся. Парафія знікала.) Праваслаўе кагэбсты кантралявалі поўнасьцю праз свае кадры і сёмінары, а вось з пратэстанцтва нічога не атрымлівалася.

Інфільтраваны яго агентурай было значна цяжэй. Пратэстанцкія абшчыны складаліся, у асноўным, з простых беларусаў, на якіх большавік, акрамя страху, практычна ня меў ніякага ўплыву.

Такая ж сітуацыя засталася і цяпер, у час аднаўлення на Беларусі расейскага нэкаляніялізму. Рэжым Лукашэнка зразумеў, што паставіць сабе на службу беларускіх пратэстантаў (ці хоць бы часткова нэўтралізаваць, як каталіцкі касцёл) яму ня ўдасца. Таму рэакцыя супраць пратэстантаў грубая і тыпова кагэбоўская: дыскрэдытацыя, пагрозы, паклёп і т.п. Імкнучца запалохаць вернікаў.

Аднак за ўсім гэтым стаіць „стратэгічная“ задача расейскага

гэбізму: выклікаць у Беларусі нянавісьць па канфэсійнай прыкмеце, справакаваць канфлікты на рэлігійнай глебе і потым „камандаваць парадом” — лавіць рыбу ў мутнай вадзе.

200 гадоў працуюць рускія спэцслужбы над гэтай мэтай у Беларусі. Што толькі ні прыдумвалі: і „чорныя сотні”, і каталажкі, але так нічога і не атрымалася. І не атрымаецца. Я гэта кажу ўпэўнена, бо ведаю беларусаў.

Калі мы гаворым пра беларускае хрысьціянства, беларускае праваслаўе, беларускае каталіцтва ці беларускае вуніцтва, то мы, вядома ж, разумеем, што Хрысьціянства ёсьць адзіным, і мы ня маем на

ўвазе нейкую яго выключнасьць у Беларусі ці выпаданьне з агульнай сусьветнай дарогі Веры. „Беларускае” абазначае тое, што ня мусяць беларускімі вернікамі і грамадзянамі Беларусі кіраваць з замежных цэнтраў патрыярхі-гэбісты чужой дзяржавы і лейтэнанты ў сутанях. Гэта супярэчыць нашым нацыянальным інтарэсам.

Павінна быць так, як у вольных людзей, як у іншых вольных краінах Эўропы і як некалі ў нас было. Беларускай царквой павінны кіраваць беларускія першаерархі, кардыналы і біскупы. Хопіць акупашы.

Адзьяленьне царквы ад дзяржавы абазначае, што царква не зьяўляецца дзяржаўным інстытутам улады і не выконвае функцыяў дзяржаўнай улады. Юрыдычна яна знаходзіцца на правах грамадзкай арганізацыі і падлягае ўсім дзяржаўным законам.

Царква ня мае такога юрыдычнага статусу, каб займацца кантрабандай, гандляваць цыгарэтамі ды гарэлкай, вывешваць сьцягі чужых дзяржаваў у алтарях і кіравацца антыбеларускай справай. Могуць быць прынятыя спэцыяльныя законы па канфэсіях, але яны павінны адпавядаць Канстытуцыі краіны.

У 1993 годзе дэпутатам Народнага Фронту ўдалося правесць ў Вярхоўным Савеце (праўда, са стратамі) прыстойны закон аб рэлігійных арганізацыях, які паспрыяў усім. Рэжым Лукашэнка ўвесь час намерваецца адмяніць гэты закон і заступіць яго іншым, каб забясьпечыць прыярытэт рускай праваслаўнай царкве (РПЦ) на Беларусі і дыскрымінаваць іншыя (беларускія) канфэсіі (у тым

ліку, і беларускае праваслаўе). Знаёмыя справы, пазнавальныя пляны.

Калі зазірнуць далей у будучыню вольнай Беларусі, у той час, калі мы адным наш Беларускі дом і наш Беларускі Храм, калі будзем мець Беларускі нацыянальны ўрад, Беларускае кіраўніцтва і Беларускі друк, калі мы вернем дзяржаўнасьць Беларускай мовы і станем, нарэшце, спраўднымі гаспадарамі ў сваёй краіне, то будучыня Беларускага Хрысьціянства ўяўляецца мне вельмі добраай. Зарукай таму зьяўляецца памяркоўнасьць і разумнасьць нашых людзей. Беларус ня любіць варагаваць з суседам і з усімі імкнецца жыць мірна.

Распаўсюджаная зьява на Беларусі, калі ў адным мястэчку, дзе людзі ведаюць адзін аднаго, стаць касьцёл, царква і частка жыхароў — пратэстанты. Аднак няма канфліктаў. Усё функцыянуе нармальна, людзі супрацоўнічаюць, працуюць, жэніцца і выходзяць замуж у межах насельніцтва, а не канфэсію.

Такія дачыньніцы выпрацаваныя стагодзьдзямі і зьяўляюцца асабліваьцю беларусаў. Палітыканы чужых дзяржаваў увесь час хацелі ўшчымяцца ў гэтыя асаблівыя людзкія дачыньніцы беларускага грамадзтва і навесці свае парадкі. Безумоўна, што яны нарабілі шкоды, але, у прынцыпе, нічога не дамагліся. І не дамогуча. Жыцьцёвая сіла людзкага адзінства беларусаў мацнейшая за наносную нянавісьць палітычных маніпулятараў.

Я лічу, што мы, беларусы, павінны вельмі шанаваць і мацаваць нашу людзкую памяркоўнасьць у канфэсійных дачыньнях паміж сабой. Бо гэтая добрая рыса ёсьць псіхалагічнай асновай нашага культурна-нацыянальнага адзінства. А ўвогуле, калі

падумаш глыбей, гэта ёсьць рыса духоўнай велічы беларусаў, падстава да сапраўднай дэмакратыі, моцы і вышыні будучай вольнай беларускай дзяржавы. Гэтая веліч Беларусі сапраўды будзе, бо яна ўжо сапраўды была і пакінута нам праз вякі найвялікшае багацьце — здольны, працавіты, памяркоўны і мірны народ.

21 траўня 2001 г.
(„Беларускія Ведамасьці”, — 2001, №8(38).

Беларусы на дэманстрацыі ў Нью-Ёрку.

(Фота З. Папанова)

ТРАДЫЦЫЯ

Людзі часта гавораць пра традыцыі, не задумваючыся, што азначае традыцыя і чаму яна існуе. Ім здаецца, што традыцыі, як дождж і вецер, ці як прывычка, існуюць самы па сабе. Бо цяжка ўявіць культурнае грамадства без традыцыйнай культуры.

Сапраўды, працэс утварэння традыцый ў ва ўсіх галінах дзейнасці людзей развіваецца самаісна. Традыцыя ёсць найважнейшы чынік захавання і жыццяздольнасці культуры. Культура зь неразвітымі традыцыямі — слабая культура. Яна можа рассыпацца, знікнуць пры ўскладненні жыццёвых абставінаў. А гэта суправаджаецца пакатамі людзей і агульным зьбядненнем чалавечага грамадства.

Калі гвалтоўна развальваюцца традыцыі ці дэградуюць ад змяшання з чужародным, тады людзі *перастаюць разумець адзін аднаго*, грамадства перажывае рэгрэс, культура спараджае хімеры. Развал адстояных уяўленняў і дэградацыя соцыюма прыводзіць да прымітыўізацыі і змянення асобы.

Захаванне традыцый заўсёды было клопатам вышэйшых людзей і грамадства. Можна дакладна вызначыць: па тым як адносяцца людзі да захавання традыцый, мераецца іхны ўзровень культуры.

Традыцыя ёсць вынік калектыўнай дзейнасці людзей. Гэта плён агульнай творчасці і супольных уяўленняў. Традыцыя — асабліва зьява, якая існуе толькі ў жыццёвым грамадстве і рэалізуецца тады, калі ствараецца тып, альбо канон, ёсць варыянтнасць і пастаяннае насельніцтва.

Вельмі наглядна традыцыі відаць у мастацкай творчасці, бо творы мастацтва валодаюць выразнай аўтаноміяй і самастойнасцю (адасобленасцю) ад носьбітаў. У калектыўным (гэта значыць народным) мастацтве гэтая самастойнасць толькі частковая. У індывідуальным (гэта значыць прафесійным) — практычна цалкамвітая.

Гносалягічна мастацтва звязанае з рэлігійнымі ўяўленнямі і вырастае з аднаго караня. Мэта рэлігіі — пазнаньне Бога і дасягненне вечнага існавання душы ў ідэальным стане. Мэта мастацтва — узвышэнне душы праз адлюстраванне (стварэнне) эстэтычнага ідэалу.

У філясофскім плане мастацтва і рэлігію можна разглядаць як адны працэс пазнання абсалютнай ісціны. Рэлігія — шлях непасрэдна, *ілях дасягнення* праз веру. Мастацтва — гэта шлях апасродкаваны, *ілях набліжэння* праз вобраз ідэальнага хараства.

Трэба ведаць, што хараство ёсць функцыя ісціны. *Ісціна заўсёды вечная, простая і прызосяя.*

Таму апасродкаваны шляхі набліжэння да ісціны (Бога) ішлі праз *мудрасць* (філясофія, навука і т.п. „рацыён“) і праз *мастацтва* (вобразы хараства). Непасрэдна шлях, як я ўжо адзначаў, ляжыць пасярэдзіне — *ілях веры*. (Гэта значыць успрыняць ісціны агулам, усёй істотай, адразу такой, якой яна ёсць.)

Ні адзін з трох шляхоў не гарантуе ад памылкаў, і толькі адзін шлях сапраўдны (шлях веры). Але смяшчэнне гэтых накірункаў ёсць агульнай дарогай духоўнага развіцця чалавецтва. І гэта якраз павярджае гісторыя.

У калектыўны прыяд мастацкай творчасці людзей кожны народ па-свойму адлюстроўваў ідэал хараства, ствараў сваю сістэму вобразаў і мастацкіх традыцый. Тут дзівосны сінтэз. Бо, адлюстроўваючы аб'ектыўную эстэтычную ісціну праз сваю

вобразную сістэму і традыцыі творчасці, народ выяўляў адначасна сабе, сваю душу, паніцы і ўяўленні.

У працэсе калектыўнай творчасці *вобразнае выяўленне* сістэматызавалася ў аптымальную форму, набывала закончаныя і дасканалыя ачысы. Так узнікла *традыцыя як найлепшае выяўленне сутнасці, якое характарызавалася атымальнасцю, закончасцю і дасканаласцю*.

Такім чынам традыцыя станавілася *універсальным перадачым мэханізмам захавання культуры, цягласці яе з пакалення ў пакаленне*. Гэта сапраўдны ўсенародны скарб, набытак, які стагоддзямі жывіў творчасць і эстэтычнае развіццё людзей у адпаведным і найлепшым для іх рэжыме паніцы і адчуванняў.

Гвалтоўнае знішчэнне традыцый — гэта заўсёды культурная катастрофа. Тут трэба адрыўніваць натуральны працэс, выкліканы грунтоўнымі і вельмі хуткімі пераменамі ў грамадстве, і працэс намераны, накіраваны спецыяльна на знішчэнне традыцыйнай культуры.

Беларусы, апынуўшыся ў расейскай імперыі, сутыкнуліся з вырабленай палітыкай разбурэння традыцыйнай беларускай культуры. У XIX стагоддзі найбольш пацярпела беларуская архітэктура і гарады. Над Беларусіяй нібы пранёсся знішчальны ўраган. Але вынішчэнні XIX-га стагоддзя нельга параўнаць з тым, што зрабілі потым у XX-м стагоддзі рускія бальшавікі.

У даўняй Беларусі ідэазазначэння традыцыйнага, выпрабаванага ўкладу жыцця і культуры ўжываўся ўніверсальны тэрмін „*старына*“. „І каб старыны ня рухалі...“ — пісалі звычайна магільёўскія, смаленскія ці быхаўскія мяшчане, стаўляючы ўмовы.

Бальшавікі, ставячы задачу знішчэння традыцыйнай культуры, прыдумалі свой „тэрмін“, свой назоў разбурэнню, які быў антытэзісам азначэнню „старына“. Гэта ярлык „*старыё*“ (што азначае — старызна).

Тэрмін „*старыё*“ быў асабліва небяспечны на побытовым, нізкім узроўні сьвядомасці, у асяроддзі соцыюма, дзе якраз адбывалася ягонае прыжыванне. У асабкіх навуковых сферах маглі казаць што іншае, з прыцягненнем навуковай тэрміналогіі, але на практыцы таталяная камуністычная палітыка вынішчэння культуры абпяралася на безапалітычную формулу: „Зачэм это старыё!“. І далей чулася прымітыўная нігілістычная дэмагогія, што трэба будаваць „новае“, адмаўляцца ад „старога“, аджылага, глядзець „наперад“, а не „назад“ і г.д.

Формула „зачэм старыё“ пратрывала да апошняга дня існавання СССР.

Камуністычныя варвары вынішчылі ў Беларусі тысячы помнікаў архітэктуры і сакральнага доілідства. Яшчэ ў 1961 годзе ўзрывалі культурныя здабыткі XII-га стагоддзя (царква Дабравешчання ў Віцебску), а ў канцы 1980-х гадоў разбурылі Менскае Замчышка XI-га стагоддзя і архэаліягічны драўляны Менск, што існаваў у ім. (На месцы Замчышка пабудавалі статычны мэтро „Наміга“). Былі разбураныя старадаўнія могілкі і гістарычныя цэнтры беларускіх гарадоў ды мястэчак, знішчаныя тысячы прыдарожных крыжоў і каплі ды каменных муроў, вадзяных млыноў ды ветракоў, шмат дзе поўнасьцю ліквідавалі беларускія народныя строі адзення (забаранялі апрананьне) і народныя рэлігійныя абрады, высмейвалі аўтэнтчныя фальклёр, настроівалі моладзь у школах супраць свайго.

Адначасна ўжывалі іншы таталяны, больш выраблены мэтад

вынішчэння беларускіх традыцыяў культуры, накіраваны ў асноўным на знішчэнне фальклёру (песняў, танцаў, звычайў, абрадаў, сьвятаў і г.д.). У камуністычнай псэўдэталёгіі ён называўся „развіцце традыцый” (развіццё традыцыяў) і рэалізавалася на практыцы найбольш праз „мастацкую самадзейнасць”.

Для камуністаў-ідэолагаў усё жыццё — гэта „борьба” (барцьба). Развіццё — гэта ў іх „барцьба новага са старым”. Таму камуністы заўсёды „змагаліся”, уступалі ў „вечны бой”, вялі „бітву за ўрадаж” на „трудовым фронце”, скідалі „працоўны дэсант”, ішлі „от победы к победе”, „заваявалі новыя рубяжы” і г.д. — усё з крыкам ды камандамі.

З традыцыі, згодна камуністычных „тэарэтыкаў”, трэба было браць „лепшае”, адкідаць „горшае”, „несучаснае”, і прылучаць „новае”, „сучаснае”. Крытэрыі вызначаліся „па паняццях”, задачы — па цыркулярах.

Была створаная сетка сельскіх клубоў, раённых „дамоў культуры” і „дамоў народнай творчасці”, дзе ў большасці сядзела цэлая армія недавучак, „арганізатараў культуры” і „развівалішыцкаў традыцыяў”. Нашэсце гэтай арміі за дзясяткі гадоў „барцьбы на культурным фронце” прынесла больш шкоды, чым карысці. Што датычыць традыцыяў, то ня глядзячы на старанні асобных энтузіястаў, вынішчана было амаль усё жывое.

Традыцыя ў калектыўным мастацтве — гэта закончаная і дасканалая зьява. Яе далейшае самаўдасканалванне прыводзіць да канону, які зьяўляецца *самадастатковым*. Кананізаваная традыцыя існуе стагоддзямі якраз з прычыны гэтых сваіх якасцяў (дасканаласці і самадастатковасці) і таксама *варыянтнасці* — зьявы характэрнай якасці для калектыўнай творчасці, бо кожны выканаўца ў фальклёрнай традыцыі, прытрымліваючыся канону, зьяўляецца ня толькі выканаўцам, але і творцам, што выяўляецца ў *імправізацыі*. (Дарэчы, адметнай прыкмеце агульнай фальклёрнай традыцыі).

Адначаснае сумішчэнне канону, варыянтнасці і імправізацыі стварае дзівосную зьяву — *непаўторнасць* аўтэнтычнага фальклёру. Гэтая феноменальнасць рэалізуецца ў працесе жывога выканання (жывога — ня значыць, што на сцэне, а ў натуральных календарна-тэрытарыяльных абставінах).

Традыцыю калектыўнай творчасці, з прычыны яе закончанай формы, нельга структурна змяняць, бо гэта прыводзіць да яе разбурэння і знікнення. Традыцыя, як кананізаваная форма калектыўнага мастацтва, не пеляпаецца нейкім з боку, гвалтоўным умяшаннем у яе сутнасць. Яе можна толькі прымаць такой, якой яна ёсць, і прадаўжаць.

Традыцыю ў адной галіне творчасці, ці аднаго ўзроўню мастацтва можна скарыстоўваць у іншай галіне, ці ў іншым узроўні мастацтва. Можна скарыстоўваць элементы традыцыі, ці яе форму, ці нават яе рэмінісцэнцыі, але усё мусіць называцца сваім назовам (бо гэта ўжо не традыцыйная творчасць). Не павінна быць *падмены* аднаго мастацтва іншым, адной галіны творчасці — іншай.

Менавіта падмена зьяўляецца сутнасцю і вынікам разбуральнага камуністычнага паняцця „развіццё традыцыяў”. Якраз устаноўка на падмену выклікала ўмяшанне ў традыцыйны парадак і разбурэнне аўтэнтычнай народнай творчасці.

Паколькі ўстаноўка была ідэялагічнай (змяняць, палепшыць ды абсучасніць) і зыходзіла з дзяржаўна-партыйных устаноў — усё астатняе дасягнула звычайнай чалавечай цемнага, бескултур’е і неадукаванасці „мэтадыстаў” ды функцыянераў такой палітыкі.

Трэба сказаць, што сярэдні ўзровень адукацыі і эстэтычных паняццяў савецкага чалавека адпавядаў узроўню фармулёўкі

„развіццё традыцыяў”. Калі савецкі чалавек чуе, што нельга збоку ўмешвацца і змяняць традыцыю, тады ён (скажам, доктар якіх-небудзь тэхнічных навук, што мяркуе на ўсе тэмы) здзіўляецца: „А як жа тады развіццё? Што, жыццё павінна спыніцца?”

Зрэшты, можна прывесці на аналегіі прыклады і з тэхнікі, і з фізікі, і ўвогуле — з прыроды. Нікому, скажам, не прыходзіць у галаву ўдасканаліць форму кола, зрабіць яго больш выцягнутым, ці сплюшчаным, ці хваліста-увогнутым і т.п. У людзей хапае здаровага сэнсу не задумаючыся разумець, што кола — гэта дасканалая завершаная сістэма. Палепшыць яе немагчыма, змяніць нельга (бо гэта будзе ўжо ня кола). Можна толькі ім карыстацца, выкарыстоўваць і вар’іраваць (што і робіцца ў тэхніцы). І ніхто не задае пытанне: хто прыдумаў кола. Прыдумалі людзі (і дарэчы, не адразу).

Традыцыя ў калектыўным мастацтве — гэта таксама „кола” — дасканалая, як мы ўжо адзначылі, завершаная форма (сістэма) выяўлення адпаведнай сутнасці. Нельга яе перайначыць.

Тут адностворэнне вельмі агульных заканамернасцяў. Наша фізічная трохмерная прастора ёсць частка бясконачага свету. Наш трохмерны свет мае закончаную колькасць дасканалых, сістэмна завершаных геаметрычных формаў (геаметрычных фігур), закончаную колькасць асноўных колераў, асноўных гукаў; існуюць парогі адчування сьвятла і параметры пераменаў стану рэчыва і г.д. Усё зьменлівае багачце і шматтаблічнасць нашага фізічнага свету ёсць вар’янтнасць і мадыфікацыя пэўных завершаных асноў. *Разбурэнне асновы прыводзіць да разбурэння зьявы.*

Тым часам сістэмнае завершанасць (самадастатковасць, самадасканаласць) фізічных асноў прадвызначае ўнівэрсальную заканамернасць развіцця і стварэння *ўсяго*. Менавіта: адпаведнасць (адкватнасць) паміж формай і зместам зьявы. Умоўнасць формы і умоўнасць зместу маюць контрабясную тэндэнцыю да завершанага адзіства. У ідэале умоўнасць формы і умоўнасць зместу імкнуча стаць адной існасцю і дасягнуць дасканаласці. Гэтае імкненне (назвам яго *шляхам гармоніі*) падпарадкоўваецца законам ісціны: прыгажосці, прастаты і вечнасці. (Вечнасць дасканалай сістэмы ў даленым выпадку ёсць яе завершанасць у адпаведным сьвечце).

У пачатку 60-х гадоў, калі савецкі быў яшчэ пад уражаннем адкрыцця малекулы ДНК, мяне зацікавілі апісанні трох амэрыканскіх вучоных-адкрывальнікаў (Ф. Крыка, М. Уілкіна, Д. Уотсона) пра тое, як рабілася адкрыццё.

Вучоным перамянілі вялікае мноства структурных мадэляў малекулы пры расшыфроўцы вопытаў. Асноўнымі крытэрыямі адбору мадэлі ў іх былі прастата і *характэро* структуры. Малекула павінна была быць прыгожай. Непрывабная, хоць і дастаткова лягчымая мадэль, адкідалі. У выніку — адкрыццё падвойнай спіралі, прастай і дасканалай сістэмы малекулы ДНК.

Вельмі дакладная інтуіцыя. Вучоныя зразумелі, што шукаюць адну з *асноў* існавання жывога сьвету і яна павінна валодаць якасцямі ісціны.

Гэтыя пункцірныя развагі я зрабіў дзеля таго, каб падвесці да глумачэння, што *фналізі стваральнага эстэтычнага працэсу ў калектыўнай творчасці людзей падпарадкаваны ўсеагульнаму сусветнаму парадку рэчаў і ёсць ягоным вобразным выяўленьнем*.

Менавіта таму тут няма брыдоты, паскудства, дэкадэнства, пачварнасці, збачэнства думак, духу сьмерці, упадку і разбурэння, як гэта часта прысутнічае ў індывідуальным прафэсійным мастацтве. Я не кажу ўжо пра масавую культуру.

Калі меркаваць па якасці, узроўні і вобразнай сутнасці эстэтычнага адлюстравання народнага духу і народнай адметнасці, як выяўлена гэта ў аўтэнтычнай калектыўнай творчасці людзей, то, безумоўна, — гэта вяршыня. *Нішто і ніхто лепш не выяўляе характа народу, як сам народ у сваёй традыцыйнай мастацкай творчасці.* Вядучыя мастацтвы тут — сьпевы і танцы.

Тым часам індывідуальная (прафэсійная) творчасць гэта ёсць *мастацтва нацыі*. Вядучыя мастацтвы тут — літаратура і тэатр. Яны адлюстроўваюць жыццё, дух і вобраз народа праз лёсы і вобразы *асобных людзей*.

Літаратура і тэатр ёсць сутнасныя атрыбуты нацыянальнай культуры. (Бяз іх нацыя не ўтвараецца і не існуе.) Нацыянальнае мастацтва, як правіла, абпіраецца на народную творчасць і

Гэта прафэсійная творчасць *на падставе* народнай творчасці. Тут ёсць своеасаблівы „гістарызм” (як нэаготыка ў архітэктуры), тут выяўленыя тэатральнасці і прадстаўленыя народнага сродкамі мастацкай фантазіі. Пры такім падыходзе ўсё вырашае густ і майстэрства сьпевакоў. Падыход эстэтычна апраўданы, хоць і не глыбокі.

Цяперка паўкультурнае асяроддзе ў Нью-Ёрку якраз цікавіцца Ванэсай Мэй*. Безумоўна, што яе аранжыроўкі клаські пад сучасныя рытмы і выкананьне зробленыя таленавіта, на добрым узроўні і слухаюцца лёгка. Але гэта ўжо ня класька. Гэта другая творчасць. І Ванэса не хавае гэтага. Клясыцы такое ня шкодзіць. (Хоць зразумела, што тут звычайны амэрыканскі бізнэс).

Горшая сітуацыя, калі размежаваньня няма, калі на сцэну цягнуць жывую традыцыйную творчасць, але падпраўляюць яе,

(Фота Ул. Самоса)

Гукаўне вясны ў Строчыцах. 1998 г.

выпрацоўвае плённую форму выкарыстання, галоўным прынцыпам якой ёсць павага і захаваньне традыцыі.

* * *

Разгледзім некалькі прыкладаў.

Калі ў пачатку 70-х гадоў голасна заявіў пра сябе ансамбль „Песьняры”, нашае пакаленьне маладых беларусаў успрыняло яго з вялікай прыхільнасьцю і энтузіязмам. Тым часам **Рыгор Раманавіч Шырма** — найвялікшы аўтарытэт у беларускай музыкатэгіі і знаўца народнай музыкі — даволі стрымана аднёсься да іхняе творчасці. Ён перажываў, што ў „Песьняроў” страчана глыбіня, народны беларускі дух і тонкая эстэтыка традыцыйнае песні. У гэтым Рыгор Раманавіч, безумоўна, меў рацыю. Але ён не крытыкаваў калектыў публічна. Маэстра разумеў, што „Песьняры” і не прэтэндавалі на народнае выкананьне народных песняў. Яны рабілі свае аранжыроўкі ў межах свайго стылю і выконвалі ўсё на выдатным прафэсійным узроўні. Народную традыцыю гэта не пансавала, бо тут не было яе падмены.

„паляпшаюць” ды прерайнаваюць, дадаюць „нестаючыя элемэнты” і ўсё гэта выдаецца за народны беларускі аўтэнтычны падыход. Тут зьяўляецца ашуканства, эстэтычная дэзінфармацыя. Дрэжны варыянт — гэта так званая „самадзейнасць” зь яе апрацоўкамі народных песняў савецкімі кампазытарамі. Тут адкрытае разбурэньне традыцыі і падмена яе прымітыўным „вакалам” („медленна, протяжно”).

Але поўнае варварства, калі малаадукаваныя культработнікі шырокага профілю вучылі „правільна сьпяваць” народных сьпевакоў, цягаючы іх па розных раённых і абласных аглядах мастацкай самадзейнасці.

Можна ўявіць, што сталася б з бурацкім ці тувінскім гарлавым сьпевам, ці з азербайджанскім мугамам, ці з грузінскім шматгалосьсем, калі б іхных сьпевакоў павучылі савецкія культработнікі.

У Беларусі захавалася арыгінальнае прасторавае грудное сьпяваньне, заснаванае, як і ўсё старажытнае народнае, на пента-

* Маладая асоба, 22 гады, магчыма, — будучая індывідуальнасць у музыцы.

тоне, бяз ладавай афарбоўкі мэлёды. Але ў Беларусі савецкія культмасавікі, што ня ведалі часам элементарных рэчаў, „вучылі” народных майстроў „правільнаму вакалу”.

Разбурэнне сьпеўных і выяўленчых традыцыяў ішло за савецкай праз сцэну, самадзейнасць, радыё і тэлебачаньне. Асноўны вынік гэтай дзейнасці — стварэнне прымітывных уяўленьняў пра беларускую народную культуру і стварэнне сцэнічнага паказнага кіча. Аднак самы традыцый і народная творчасць жыла не на сцэне і ніколі не існавала на сцэне. Звужалася і знішчалася таксама натуральнае асяроддзе і ўмовы існавання традыцыяў беларускага народнага мастацтва.

* * *

Для таго каб у грамадстве адбывалася цягласць народнай культуры, каб з пакалення ў пакаленне перадаваліся традыцыі, неабходна, каб існавала **пастаяннае насельніцтва на пастаяннай тэрыторыі**. Маецца на ўвазе ня толькі агульнанацыянальны маштаб, але і макрасістэмы ў межах геаграфічных мясцінаў, адміністрацыйных раёнаў і асобных паселішчаў.

Жыхары паселішча, што існуюць у сфэры нацыянальнай і мясцовай традыцыйнай культуры, жывуць адначасна і ў сваім макрасьвее, дзе абкультураныя ня толькі дачыненні паміж людзьмі, але і ўся акаляючая прастора. Як правіла, кожная дарога, лагчына, камень у полі, ручайкі і рэкі, дрэвы і ўзгоркі, лясы ды палі, масты ды грэблі, крыжы пры гасынцы — усё мае свой назоў, сваё слова і сваю гісторыю, адлюстраваную ў памяці пакаленьняў вёскі, хутару, горада ці мястэчка.

Сацыяльна-культурнае жыццё паселішча — гэта таксама свая гісторыя і свой сьвет, дзе адбываюцца адметныя падзеі, існуюць адстойныя зьявы і дачыненні. Тут пастаянна жывуць і нараджаюцца людзі. У іхняй памяці і на іх трымаецца тое, што рабілі, ведалі, стваралі дзяды і прадзеды і прыоймуць потым дзеці і ўнукі. Уся краіна пад вялікім дахам нацыянальнага адзінства складаецца з такіх макрасьветаў і асяродкаў.

Усё спыняецца, калі знікаюць носьбіты макраінфармацыі, калі адбываецца замена насельніцтва. Усялякая гвалтоўная масавая міграцыя нават у межах невялікіх тэрыторыяў небяспечная для традыцыйнай культуры.

Камуністы праводзілі русіфікацыю і рыхтавалі ператварэнне людзей у савецкі народ, штучна перамешваючы насельніцтва. **Чарнобыль для Беларусі — гэта ня толькі сацыяльна-экалагічная бяда, але і культурная катастрофа**. (Маецца на ўвазе страта пастаяннага насельніцтва ў чарнобыльскай зоне.)

Гістарычны вопыт засьведчыў, што людзі на ўзроўні народнай культуры, калі яны адарваныя ад сваёй тэрыторыі і памешчаныя ў іншай, нават блізкай, культурнай супольнасці, нават трымаючыся кампактна, як правіла, трацяць свае традыцыі і асімілююцца іншым асяроддзем (найдаўжэй — на працягу некалькіх пакаленьняў). Выключэнне складаюць толькі некаторыя народы, ментальнасць якіх абапяртая на высокія традыцыі старажытнай культуры, адлюстраванай у помніках пісьмовасці. Гэта, перш за ўсё, габрэі, кітайцы, у меншай ступені — індусы, карэйцы і арабы.

* * *

Калектыўнае народнае мастацтва, заснаванае на традыцыі,

спарадзіла і пакінула шмат фэнамэнальных зьяваў творчасці. Зьвернем увагу, напрыклад, на архітэктурную готыку. Шмат якія мастацтвазнаўцы лічаць архітэктурную готыку чуждам чалавецтва, вяршыняй дойдлівага. Тым часам гатычная архітэктурка ў поўным сэнсе ёсць народнае рамяство і народнае мастацтва. Яго стварыў народ, рамеснікі, арганізаваныя ў цэхі, якія зьберагалі традыцыі і таямніцы свайго мастацтва і якое майстры перадавалі з пакалення ў пакаленне. Прафэсійныя (індыўдуальныя) архітэктары, што займаліся адным праектаваньнем, зьявіліся пазней, ў пэрыяд ренэсансу ў Італіі.

Фэнамэнальнай зьявай ёсць кітайская клясычная паэзія (і зьвязаная з ёй японская).

Кітайскаму вершаскладанству ўжо тры тысячы гадоў. Гэта індыўдуальная творчасць прафэсійных паэтаў, хоць вершы ў Кітаі вучылі складаць кожнага адукаванага чалавека і кожны дзяржаўны чыноўнік умеў іх пісаць. Тут скарбы трохтысячагадовай кітайскай паэтычнай культуры (зь якой карысталі ўсе пакаленьні), і моцная сіла традыцыяў.

Японцы вытанчылі паэтычную музу, сягнулі ў сутнасць рэчаў і глыбіню душы, кананізавалі формы вершаў, як музычны акорд: танка — пяць радкоў, злучаныя строфы; хоку — тры радкі. І ні ўлева, ні ўправа: вялікае ў малым.

Тутвольная індыўдуальная творчасць у жорсткай традыцыі. Тым часам такія ўстаноўкі для самавыяўленьня стварала толькі калектыўная народная творчасць.

Фэнамэн кітайскай і японскай паэзіі вядомы ў сьвее. Ён ставіцца вельмі высока. І калі я падумаю пра гэта — агортае мяне нейкая бяспільная маркетка, нібы ад прадчуваньня вялікага марнараўства.

Бо ёсць яшчэ адзін незвычайны сінтэтычны (г.зн. злучаны зь некалькіх мастацтваў) фэнамэн творчасці на ўзроўні вяршыняў чалавецтва — спляў дзівоснай музыкі і вялікай паэзіі. Гэты фэнамэн — **беларускія песенны фальклёр**, зьява ўнікальная ў Эўропе.

Але хто ведае пра гэта! Я часта быў сьведкам, калі людзі не маглі яго зразумець, усяроўна, як тыя, што не навучаныя слухаць душой, ня ўмелі ўспрымаць клясычную музыку, ці як тыя (прывыклія да эўрапейскай шматслоўнай паэзіі), што няўцяма гарталі Сайгё, Бусона, Ісу ці Басё.

За апошнія 40 гадоў выдана больш за паўсотні акадэмічных тамоў паэтычных тэкстаў беларускага фальклёру. Справа ня ў тым, што ні ў каго такога няма, што гэтае неверагоднае народнае багацьце (хоць сабраанае, на жаль, аднабакова) ёсць толькі рэшткі з таго, што засталася, што гэтая веліч паказвае на велізарную культуру, якую 200 гадоў адмыслова разбуралі і знішчалі варвары. Справа ў тым, што **гэта ёсць сусьветны ўзровень**, паэтычная энцыклапэдыя, філясофія духу, гісторыі, побыту, характару і вобразаў хараства беларускага народу, як частка Боскай ісьціны і Боскай красы.

Хто ведае, хто разумее гэта ў эпоху рэгрэсу і дэградацыі эўрапейскай культуры! Адаказ „хто” ды „чаму” ляжыць на паверхні. Толькі я ня буду яго паўтараць. Мы жывем у такім становішчы і ў такую пару, калі кожны да Беларусі прыходзіць сам.

2 красавіка 2001 г., Нью-Ёрк.
(„Беларускія Ведамасці”, — 2001, №7(37).

УНУТРАНАЯ АКУПАЦЫЯ

Беларусь ужо некалькі гадоў як знаходзіцца ў становішчы ўнутранай акупацыі. Для шмат якіх людзей за мяжой, якія не знаёмыя з гісторыяй і палітыкай ва Ўсходняй Эўропе, не зусім зразумела, што гэта за вайна такая, пра якую ня чуто, якой, як быццам, не відаць і што гэта за акупацыя краіны, калі адначасна існуе дзяржава, дзейнічае ўрад ды кіраўніцтва выканаўчай улады?

Тым ня менш факт застаецца фактам: не стралілі, не бамбавалі, не наступалі рускія танкі, ня бачылі акупацыйнага войска, а ўся ўлада ў Беларусі пасля прыходу Лукашэнкі паступова апынулася ў руках расейцаў — функцыянераў КГБ, выхадцаў з Расеі. Разгортваецца расейская акупацыйная палітыка, зачыненыя беларускія школы і беларускія клясы, спынена развіццё беларускай вышэйшай адукацыі, пераследуецца беларуская мова, спаленыя беларускія падручнікі і зноў фальсіфікуецца беларуская гісторыя, паралізаваная беларуская гуманітарная навука, кнігавыдавецтва і друк, разбураецца нацыянальная літаратура і тэатр, беларускае прадпрыемальніцтва, гаспадарка і эканоміка, годнасьць беларускай літаратуры **Васіль Быкаў** вымушаны эміграваць, пераследуецца і топчыцца беларуская культура, крок за крокам падрыхтоўваецца злучэньне Беларусі з Расеяй і ліквідацыя Беларускай дзяржавы.

Унутраная акупацыя — гэта захоп улады ў краіне, праведзены зьнешнімі сіламі знутры.

Калі мы паглядзім на беларускі ўрад і на вышэйшыя структуры кіраўніцтва ў цяперашняй Беларусі, то ўбачым, што там практычна ўжо не засталася аніводнага беларуса. Пасьлядоўна, крок за крокам, беларускія функцыянеры, нягледзячы на службовую адданасьць рэжыму, былі выведзеныя з уряду ды іншых вышэйшых структураў улады і замененыя на расейскіх генэралаў, палкоўнікаў, агентаў КГБ-ФСБ.

Тое ж самае адбываецца зь беларускім кіраўніцтвам гаспадарчых і эканамічных структураў.

Паступова, абапіраючыся на ўжо апанаваны ўрад, міністэрства і незаконнага „прэзыдэнта“, расейскія спецслужбы займаюць усе вузлавыя пасады ў беларускай сістэме ўлады і кіраваньня. Утвараецца сетка рэзідэнтур расейскай разьведкі, умацняецца ўнутраная антыбеларуская палітыка, накіраваная на разбурэньне беларускай дзяржавы, дэзарганізацыю грамадзтва і зьнішчэньне нацыянальнай культуры.

У выніку такой дэзарганізацыі, задушэньня нацыянальнага школьніцтва, беларускай мовы і нацыянальнай культуры, грамадзтва траціць кансалідацыю, робіцца безбароннім перад чужынцамі. Увесь народ апускаюць у галечу і беднасьць. Ствараюцца ўмовы для лёгкага і дармовага захопу беларускай маёмасьці ды нацыянальнай уласнасьці іншаземцамі. **Праца беларуса марнуецца, перастае даваць яму прыбытак, грамадзтва не багацее. Працоўная дзейнасьць чалавека накіраваная толькі на выжываньне. Зьніжаецца рэпрадуктыўнасьць насельніцтва. Нацыя пачынае фізічна выміраць.**

Захапішы ўладу знутры, акупанты пачынаюць кіраваць краінай. Яны праводзяць таксама зьнешнюю акупацыйную палітыку, накіраваную з аднаго боку на замацаваньне залежнасьці ад дзяржавы-агрэсара, з другога — на анэксію краіны.

Усё гэта перажывае зараз нашае грамадзтва. Страцішы нацыянальнае кіраваньне сваёй дзяржавы, беларусы ня ў стане традыцыйна ўплываць на падзеі.

Рускія спецслужбы да ўлады на Беларусі прывёў Лукашэнка. Раней ён працаваў у сістэме КГБ і яго ворганаў і атрымаў ад іх

падтрымку на прэзыдэнцкіх выбарах у 1994 годзе. (Пра гэта засведчыў сам Лукашэнка.)

Расейская мафія і КГБ паставілі на Лукашэнку і выйгралі на Беларусі.

Шмат якія людзі не разумеюць, што ж адбываецца ў краіне, альбо разумеюць гэта памылкова, шукаюць прычынаў дрэннага стану там, дзе іх няма.

(Фота С. Грыша)

Менск. Шэрыя шыткі.

Апошнім часам хутка перамянілася сітуацыя ў сьвечце. Зьявіліся новыя сацыяльна-арганізаваныя і тэхналягічныя чыннікі ў грамадзтве, якія далі магчымасьць ужываць нетрадыцыйную тактыку вайны. Гэта, напрыклад, электронная, інфармацыйная вайна, вайна канцэнтраванай тэхналягічнай перавагі ці сацыяльна-палітычная вайна мэтадам татальнага дзеяньня спецслужбаў (*дзейнасьцю спецслужбаў можна захапіць краіну*).

Расея якраз і валодае такой па-асабліваму арганізаванай сацыяльна-палітычнай спецыяльнай сілай, якой зьяўляецца савецкі КГБ.

НКВД-КГБ быў асновай камуністычнай сістэмы таталітарызму. Пасьля распаду СССР гэтая сістэма КГБ не была разбураная і ў цэлым захавала сваю арганізацыю. У выніку КГБ уключыўся ў палітычную барацьбу за дзяржаўную ўладу. На сёньняшні дзень КГБ-ФСБ поўнасьцю распрадаюцца ўладай у Расеі і ў Беларусі.

КГБ — гэта ўжо цяпер ня толькі дзяржаўная структура. *Гэта палітычная сіла*, якая валодае практычна неабмежаванымі магчымасцямі: палітычнымі сродкамі ўсёй улады і рэсурсамі ўсёй дзяржавы.

Спрэсаваную дзейнасць расейскіх структураў КГБ-ФСБ, накіраваную на захоп улады ў Беларусі, нашае грамадства адчула не адразу. На пачатку гэта была нябачная вайна, зразумелая толькі нямногім, бо яна пачыналася як працяг

звышчынны людзей сыгралі якраз спецслужбы таталітарных краінаў. *Пры разбурэнні таталітарызму першым чынам неабходна было расфармаваць значныя спецслужбы*. Што і было зроблена пры ліквідацыі фашыстоўскага (і пазьней савецкага) рэжымаў у Нямеччыне.

Аднак пасля распаду Савецкага Саюзу засталіся амаль некрутанымі ня толькі крывавы НКВД-КГБ, але і ў грунце сваім — расейская каляніяльная імперыя.

Абаронім дзяцей...

каляніяльнай савецкай палітыкі ў звыклых савецкіх формах і ажыццяўлялася прывыкалай савецкай адміністрацыяй. І толькі потым, калі стала ўсё відавочным і ўзнікла іншая штодзённасць, грамадства на ўзроўні звычайнага чалавека зрагавала на адмоўныя перамены.

Азіраючыся на крывавыя ХХ-е стагоддзе, мы бачым, што найбольш злавесную ролю ў падрыхтоўцы вайны і ў масавым

Агрэсіўная таемная арганізаваная сіла, якая ня мела нацыянальных межаў, пакінутая сама з сабой, мусіла была знайсці сваю рэалізацыю ў рускай вялікадзяржаўнай палітыцы.

Яна стала ажыццяўляць гэтую палітыку найперш у Беларусі, распачаўшы захоп краіны і вайну — без зброі.

28 студзеня 2001 г., Вільня.

ЗМАГАНЬНЕ ЗА НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ

Развіццё цывілізаванага грамадства, сістэма і структурызаваная ўлада рухаліся такім чынам, што ў непасрэднае змаганьне за ўладу ўцягваліся ўсё большыя масы людзей. Адбываецца дыферэнцыяцыя палітычных інтарэсаў, утвараюцца групы, што выяўляюць гэтыя інтарэсы, узнікаюць канфлікты паміж агульнымі і групавымі патрэбамі. Адчыняюцца магчымасці для маніпуляцыяў народам і масавай сьведасьцю людзей.

У стабільнай і суверэннай нацыянальнай дзяржаве такое становішча ня ёсць найлепшым. Але, як правіла, існуе магчымасць яго выправіць і ўдасканаліць.

Другое, што важна: нават найгоршы стан палітычных дачыненняў не пагражае існаваньню грамадства, не зачыняе перспектывы яго развіцця. Гісторыя паказвае, што нават самы дрэнны ўнутраны палітычны рэжым ня можа зьнішчыць народ, нацыю і дзяржаву. Самазьнішчэньня не адбываецца.

Гісторыя зноў жа сьведчыць, што ні адзін незалежны народ, ні

адно незалежнае грамадства не загінула ад дрэннай унутранай палітыкі, ад унутранай тыраніі, ад дрэннай эканомікі і нават ад голаду, *калі яно здолела захаваць сваю дзяржаву і незалежнасць*.

Паўночныя карэйцы маюць перспектыву (хоць цяпер у іх кашмарны рэжым і дрэнная ўнутраная палітыка), кубінцы таксама маюць перспектыву (хоць цяпер там беднасць і дыктатура). А вось перспектыва курдаў, чувашоў ці мардвы — пад вялікім пытаньнем. Чаму — я думаю, зразумела.

Народ, які ня мае дзяржавы і незалежнасці, — ня мае магчымасці свабодна распараджацца сваёй дзейнасцю і развіваць свае інтарэсы. Яго дзейнасць, у лепшым выпадку, накіраваная тады на выжываньне і на змаганьне за існаваньне, у горшым — на прыстасаваньне.

Вынік можа быць дваікім: альбо народ вытрымае і, скарыстаўшы магчымасць, створыць дзяржаву і даможацца незалежнасці, альбо зьнікне з кнігі жыцця.

Незалежная дзяржава ёсць найвялікшая палітычна-праўная каштоўнасць нацыі.

У стварэнні незалежнай дзяржавы ёсць сэнс народнай гісторыі. У арганізацыі ўлады ў дзяржаве, у змаганні за ўладу заключаецца сэнс палітыкі.

Найцяжэй незалежнасць дасягаецца паўторна, у працэсе дэкалінацыі і ў змаганні з імпрэрыяй. Дасягненне незалежнасці і адстойванне свабоды тут немагчымае без барацьбы ўсяго грамадства.

Вельмі істотна, каб пасля перамогі твая, што змагалася за незалежнасць, адразу мелі ўладу ў краіне, адхілілі ад кіравання каліяніяльную адміністрацыю, ліквідавалі б імпрэрскі і заклалі б свой нацыянальны парадок. Гэтым адсякалася б умшаньне старой імпрэрыі ва ўнутраныя справы незалежнай дзяржавы. Далейшае, рэгіямантаванае законам, змаганьне за ўладу адбывалася б ужо як суверэнная справа вольнай краіны.

Пасля распаду СССР толькі народы Прыбалтыкі поўнасьцю ажыццявілі неабходныя палітычныя пераўтварэнні, якія гарантавалі незалежнасць і стабільнасць улады, заснаванай на нацыянальных інтарэсах.

Складаная сітуацыя стваралася ў Беларусі. Тое, што аднавілася незалежная Беларусь, для Масквы стала поўнай нечаканасцю. 200 гадоў Масква практыкавала асабліваю палітыку супраць Беларусі — свайго гадоўнага ворага на захадзе. Было зроблена ўсё, прыгтым самым варварскім чынам, каб Беларусь ужо ніколі не паднялася і не існавала. І раптам ... — незалежная Беларусь.

Разгубленасць расейцаў хутка скончылася. Ужо ў 1992 годзе беларускія адрэджэнскія сілы адчулі наяўнасць ў Беларусі маскоўскіх палітычных тэхналогіяў. Стаўка расейцаў рабілася на КГБ і савецкую намэнклятуру, якая засталася пры ўладзе. Задача — пранікненне расейскіх спэцслужбаў на вузлавы пазыцыі ўлады ў Беларусі, уварэньне ў палітычную рэальнасць ідоі інтэграцыі з Расеяй (праз аб'яднаньне грашовых сістэмаў), уварэньне пасады прэзідэнта і ўсталяваньне на ёй свайго стаўленьніка.

Гэтыя дзеянні маскоўскія палітыкаў і КГБ былі настолькі відавочнымі, што ня бачыць і не разумець таго, што адбывалася, маглі толькі сьляпыя.

25 студзеня 1994 года, выступаючы ў Вярхоўным Савеце ад імя Апазіцыі Беларускага Народнага Фронту, я адзначыў: „*Руская мафія і рускія спэцслужбы імкнуцца захапіць ключавыя пасады ў беларускай дзяржаве і паздымаць зь іх беларусаў, гэтак жа, як яны пры дапамозе Кебча і Данілава* паздымалі беларусаў у беларускім войску і змянілі беларускае кіраўніцтва буйнейшых заводаў на рускіх функцыянераў.*

Спадар Кебч і яго акружэньне здраділі Беларусі. Яны імкнуцца любымі сродкамі жорстка цэнтралізаваць уладу, рыхтуюць палітычныя ўмовы для інкарпарацыі Беларусі ў склад Расеі перад афармленьнем эканамічнай асацыяцыі аб ўваходжаньні Беларусі ў грашовую сістэму Расейскай Фэдэрацыі. Такая палітыка ёсць антыдзяржаўная палітыка і зьяўляецца злачынствам...

Грамадзяне Беларусі павінны выразна ўсьведамляць, што гадоўная небясьпека цяпер для нашага грамадства і гадоўны вораг нашай дзяржавы ёсць рускі палітычны і эканамічны імпрэрыялізм і кампрадорская дзейнасць ураду Кебча.” (Беларус, — 1994, люты, №410)

Аднак казаць камуністычнаму парламенту пра небясьпеку для Беларусі можа дарэмна. Грамадства ж у масе сваёй заставалася савецкім. Потым здрадніцкую эстафэту Кебча пераняў Лукашэнка.

Палітыканскія тэхналогіі чужакоў і палітычных цынікаў бездапаможныя, калі ёсць масавы народны грамадзкі ўздых на змаганьне за агульныя інтарэсы. Тады цыннічныя тэхналогіі можна лёгка адкінуць і перакуліць. Але ўжо ў сярэдзіне 1992 года ўздых скончыўся, а ўлада ў Беларусі не змянілася, засталася ў руках савецкай намэнклятуры.

Такім чынам ***перыяд стабільнасці незалежнасці пачаўся са старой каліяніяльнай адміністрацыяй ва ўладзе***, для якой чужымі былі ня толькі беларускія нацыянальныя інтарэсы, але і ўвогуле якое-небудзь нават самае простае дзяржаўнае думаньне. ***Тыя, хто дамагліся незалежнасці Беларусі, не маглі рэальна ўплываць на палітыку дзяржавы.***

Непрыяцелі беларушчыны, валодаючы ўладай і сродкамі масавай інфармацыі, арыентавалі сваю прапаганду на людзей з дэфармаванай нацыянальнай сьведмасцю і яшчэ больш дэфармавалі яе. Мноства беларусаў слухалі, верылі і падтрымлівалі не сваіх беларусаў-адрэджэнцаў, а ворагаў Беларусі. Сітуацыя складалася амаль трагічная.

Але тут не было нічога незвычайнага. Гэта адваротны бок модала нашай вялікай нацыянальнай перамогі ў 1991 годзе, калі на агульным уздыме, дзейнічаючы дакладна і своечасова, беларускім адрэджэнцам удалося дамагчыся незалежнасці, спыніць дзейнасць КПСС, вярнуць нацыянальныя сымвалы і беларускія школы. Тым часам вялікая частка грамадства не была яшчэ гатовая да актыўных дзеянняў па абароне незалежнасці, не разумела каштоўнасці свабоды, ня ведала, як сябе паводзіць, не арыентавалася, хто сябры, а хто ворагі.

Пасля выбараў прэзідэнта летам 1994 года я зьвярнуўся да людзей зь лістом, які быў напісаны, праўда, хутчэй да будучых беларусаў, чым выбаршчыкаў, якія толькі што абралі Лукашэнка. Там напісана: „*Народ, які чытае задоў атручвалі камуністычнай прапагандай, пастаўлены перад выбарам: альбо незалежная зўрапейская дзяржава Беларусь і самастойная палітыка, альбо страта незалежнасці і нацыянальнай пэрсэнктыўны ў абмен на прывідныя абяцанкі апекі іншай дзяржавы. Гэты выбар гадоўны, бо вызначае нашы народны лёс.*

23 чэрвеня ён абдыўся на карысьць страты, абдыўся хутчэй неўсьведамолена, над уплывам прапаганды і дэмагагічнай агітацыі.” (Беларус, — 1994, ліпень, №414)

Праз два гады пасля зьяўленьня прэзідэнта-кратуры КГБ, практычна ўсе дасягненні беларускага адрэджэння ўнутры краіны былі ліквідаваныя.

Наступнай стратэгічнай задачай расейскай тэхналягічнай палітыкі ў Беларусі стала знішчэньне беларускага нацыянальна-вызвольнага руху, канкрэтна — Беларускага Народнага Фронту. Скарыстоўвалі тыповыя прыёмы НКВД, якія заключаліся ў фізічнай ліквідацыі кіраўнікоў руху, у стварэнні нібыта больш шырокай квазінацыянальнай арганізацыі, у якую ўваходзіла б рэальная нацыянальна-вызвольная арганізацыя, стваралася б нібыта сумесная структура і на тое падобнае. У выніку дзейнасць нацыянальна-вызвольнай арганізацыі была б абмежавана, назва яе зьнікла б з палітычнага ўжытку, яе ўцягвалі б у дыскусіі ды канфлікты і, пры дапамозе агентуры, даводзілі б да развалу.

Характэрнай акцыяй такога роду была ініцыятыва стварэння так званай „хартыі-97”, якую шырока падтрымлівалі (нават у міжнародным плане) у асноўным праз журналістаў. Аднак разгарнуць афэру з „хартыяй” не ўдалося. Адрэджэнцы раскусілі задуму.

Больш сур'ёзнай і выніковай аказалася тэхналогія стварэння сваёй, паралельнай Вызвольнаму Руху намэнклятурнай апазіцыі да рэжыму і перацягненьня ўвагі на яе, стварэнне ілюзіі іншай альтэрнатывы для дыктатуры.

* За часы БССР высокапастаўлены чыноўнік у Менскім Абкаме партыі, курыраваў КГБ. Ва ўрадзе Кебча кіраваў антыкамуністычнай структурай (Дзяржсэкрэтарыятам), створанай пад ціскам Масквы і КГБ. (а.т.т.)

У арганізацыі наменклятурнай *неадраджэўскай* апазыцыі найбольш стараўся нямецкі дыпламат Ганс Георг Вік, былы кіраўнік знешняй разведкі Нямеччыны, а цяпер старшыня Місіі АБСЭ ў Менску. Тут расейская дзейнасць і нямецкая палітыка супадаюць. Нямецкая дыпламатыя дапамагае расейцам інкарпараваць Беларусь узамен за магчымыя эканамічныя ўступкі немцам у Калінінградзкую вобласць. Вядома, што прамакоўскія дзеячы («дэмакраты») з некаторых заходніх фондаў, якія падтрымлівалі грантамі сваю матэрыяльна-залежную агентуру ў «апазыцыі», канкрэтна ўмешваліся ў справу разбурэння адраджэўскай палітыкі Фронту і патрабавалі поўных дзеянняў супраць кіраўніцтва БНФ. Частка людзей з БНФ перайшла ў кірумую, «аб'яднаную апазыцыю», але знішчыць БНФ і разбурыць Беларускі нацыянальна-вызвольны рух не ўдалося. Фронт ачысьціўся ад «прагматыкаў». Аднак падзел Фронту дрэнна адбіўся на ўсёй сытуацыі палітычнага змаганьня ў Беларусі.

Наменклятурная ці так званая «аб'яднаная апазыцыя», створаная Гансам Вікам, у рэальнасці зьяўляецца даволі ілюзорнай зьявай і трымаецца на прапагандзе, на «арыентаваных» (так званых «незалежных») рускамоўных СМІ. Яна, практычна, поўнасьцю залежная ад фінансавай дапамогі з Усходу і Захаду (а гэта абмяжоўвае самастойнасць). Рэальнай палітычнай сілай яна ня ёсць, альтэрнатывай рэжыму не зьяўляецца, інтарэсы беларускага народу не выяўляе, вялікіх агульнанародных ідэяў ня мае.

Паглядзім, што за людзі выступаюць пад шапкай так званай «аб'яднанай апазыцыі».

Гэта былы савецкі прафсаюзна наменклятуршчык **У. Ганчарык**; гэта генэрал **П. Казлоўскі** — былы міністар абароны, які

павыганяў беларускіх афіцэраў з беларускага войска; гэта былы прэм'ер-міністар **М. Чыгір** — некалі першы памочнік Лукашэнка, які кантактаваў цяпер з рускім ФСБ (карупецыйную дзейнасць Чыгіра раскрывў з парлямэнцкай трыбуны Беларускі Народны Фронт. Даклад С. Антончыка); гэта былы наменклятуршчык з каманды В. Кебіча — **С. Домаш**; гэта былы 1-ы скаратар райкама КПСС і першы хаўруснік Лукашэнка — **Л. Сініцын**; гэта былы адданы прыхільнік Лукашэнка і былы скаратар ЦК ЛКСМБ **А. Фядута** — перапоўнены нянавісьцю да Беларускага Народнага Фронту і беларускага Адраджэўня; гэта былы яры камсамolec і няверны слуга Лукашэнка **А. Лябедзька** і іншыя асобы.

Гэта ўся былая савецка-камуністычна-камсамольская наменклятура. Яны ніколі не падтрымлівалі беларускае Адраджэўне, яны не падтрымлівалі беларускую нацыянальную ідэю і незалежнасць Беларусі. Усе яны выступалі супраць Беларускага Народнага Фронту і паўтаралі самыя дзікія кагэбўскія і камуністычныя выдумкі пра Фронт. Усе яны з каманды Лукашэнка і шмат хто зь іх заграз у карупцыі, грантах ды падачках. **Усе яны заўсёды парабску глядзелі на Маскву** і цяпер ездзяць туды адзін за другім шукаць грошай і падтрымкі.

Вось такую кампанію сабралі для беларусаў і кажучь, што гэта «апазыцыя», маўляў, галасуйце за іх, гэта лідары нацыі, царпелыцы, розум ды сумленне, яны за дэмакратыю.

Мэтад расейскіх спецслужбаў вядомы: кантроль над уладай і стварэнне сваёй «апазыцыі». Масква зноў, як і ў 1994 г., хоча падрыхтаваць сабе бяспройгрышны варыянт.

Марка БНР

1 сакавіка 2001 г.
Нью-Ёрк.

АНТЫБЕЛАРУСКАЯ ПРАПАГАНДА

Мэтанакіраваная антыбеларуская прапаганда пастаянна і мэталычна цягнецца воль ужо скоро сто гадоў. Яна пачалася адразу пасля стварэння беларускай палітычнай партыі нацыянальнага адраджэўня ў 1903 годзе (Беларуская Сацыялістычная Грамада), пасля зьяўлення газэтаў *«Наша Доля»* (1906 г.) і потым *«Наша Ніва»* (у гэтым жа годзе), пасля арганізацыі беларускага тэатру і з пачаткам творчасці *Янкі Купалы* і *Язэпа Коласа*. Усё гэта ў адзін і той жа час.

Царская ахоўніцкая служба арганізавалі тады свае псеўдабеларускія арганізацыі, пачалі выдаваць свае газэты на расейскай мове, якія якраз і займаліся ганьбаваннем усяго беларускага.

Такія арганізацыі былі, напрыклад, таварыства «Крестыянін» і аднайменная антыбеларуская газэта ў Вільні, узначаленыя агентам Кавалюком. У «таварыства» ўваходзіла каля 30-ці чыноўнікаў ведамства ўнутраных спраў Расіі.

Праз два гады (у 1908 г.) каляніяльныя ўлады стварылі ў Вільні яшчэ адну антыбеларускую арганізацыю «Белорусское общество»; яго ўзначаліў беларусафоб Лукаш Саланевіч. «Общество» выпускала газэту «Белорусская жизнь», якая ў нянавісьці да беларускага Адраджэўня ня мела сабе роўных.

Пазней Саланевіч трапіў у рускую эміграцыю і выхвалюўся,

што ён, хоць па паходжанні «таксама беларус», але выхоўваўся на паэзіі Пушкіна і песьнях Вярцінскага, «а ня нейкага там Купалы».

Быў яшчэ такі беларусафоб Пшчолка ды поп Шофер — кіраўнік чарнасоценнага «Саюзу Міхаіла Архангела» ў Менску і іншыя чарнасоценцы.

Потым эстафету перанялі камуністы-бальшавікі.

Цяпер, пасля захопу ўлады ў Беларусі і Расіі, шальмаваньне беларусаў падхапілі савецкія кагэбэсты. Зрэшты, незалежна ад палітычнай афарбоўкі ўлады, антыбеларуская прапаганда заўсёды была прэрагатывай рускіх спецслужбаў. У кагэбўскай Беларусі яна, гэтак жа, як некалі ў СССР, зьяўляецца дзяржаўнай палітыкай і праводзіцца адкрыта, грубымі спосабамі.

18 сакавіка гэтага году афіцыйнае тэлебачаньне ў Менску (праграма «Рэзананс») выпусьціла свой чарговы паклён на беларускае Адраджэўне, беларускія ідэі і беларускую інтэлігенцыю. Словы дыктара ілюстравалі, як звычайна, кадрамі нямецкай фашыскай кінахронікі пэрыяду 2-й Сусьветнай вайны, якія, па задуме прапагандыстаў, павінны былі пасеяць ўяўленьні, што беларуская адраджэўская інтэлігенцыя — гэта фашысты, што беларускія змагары за незалежнасць Беларусі такія ж, як і гітлераўцы, маюць такія ж самыя мэты і здольныя рабіць такія ж самыя справы. (Гэта значыць, усталююць у Беларусі фашысцкі рэжым, пабудаваць канцлягеры,

знішчыць усіх неарыйцаў (небеларусаў) і, магчыма, развязаць вайну ды напасці на „мірную” Расею.)

Тут не паранойя, а злыслівы разлік на зацмененую сьведомасьць у грамадзтве. Прапаганда абсурду і хлусьні якраз і спараджае такую сьведомасьць.

Шмат ёсьць прыёмаў у прапагандыстаў, калі прыдумваецца нейкі абсурдны тэзіс, які спачатку прыпісваюць беларускаму палітыку ці грамадзкаму дзеячу, а потым пачынаюць гэты свой тэзіс удавана гнеўна і злосьна высьмейваць.

Затым ідзе апытаньне з тэлекамерай простых людзей на вуліцах, каб пачуць „голас народа”. Гавораць, напрыклад, якое-небудзь глупства, скажам, пра ліквіднасьцю ўсялякіх пэнісіяў, ці пра расстрэл усіх камуністаў, ці пра высяленьне ўсіх рускіх і пытаюць у цёткі на тратуары: маўляў, такі і гэтакі кажа так і гэтак. „Как вы к этому относитесь?” Цётка, вядома, кажа, што дрэнна адносіцца. Мэта дасягнута. Ёсьць голас народа.

У прынципе — *гэта сталінская прапаганда*. Яе прыёмы ўзьніклі ў чорна-белых уяўленьнях сталінскіх энкавэдэзнікаў ды партыйных апаратчыкаў, для якіх сьвет склаўся з пралетарыяў і капіталістаў, змест гісторыі быў у клясавай барацьбе, а сэнс палітыкі — у зьнішчэньні ворагаў.

У расейскай каляніяльна-акупанцыйнай палітыцы такая сьведомасьць выяўляецца ў вельмі распаўсюджаным для энкавэдэзістаў прыёме, калі прыдумваецца вэрсія (напрыклад, неіснуючы „Саюз вызваленьня Беларусі”, як было ў 30-х гадах мінулага стагоддзя), якая выдаецца за рэальны факт і пад яго ажыццяўляюцца рэпрэсіі (выбіваюцца паказаньні шляхам катаваньняў, судзяць, расстрэльваюць, ссылаюць і г.д.). У прапагандзе „вэрсіі” прыдумваюцца, каб наводзіць паклёп.

На савецкім радыё і тэлебачаньні сталінская прапаганда найбольш буюла ў часы халоднай вайны. (Каго там толькі ні „заклямілі” савецкія „журналісты”).

Разваліўся Савецкі Саюз, знікла КПСС, але засталіся кагэбўёўскія „тэлепрапагандысты”. У Расеі гэта цэлая група тэлестукачоў на ГРТ („ОРТ”) і іншых расейскіх каналах, розныя дарэнкі, шараметы ды няўзоравы пэлохаюць расейцаў Чачнёй, якая, калі паслухаць гэтых „дыктараў”, напала на Расею, хоча захапіць і знішчыць увесь рускі народ.

У Беларусі ў электронных СМІ распараджаецца свая група. Тут прыдуманы свае вэрсіі і свае аб’екты нянавісьці (ворагі). Але мэтады аднолькавыя — сталінскія і гэбэшныя.

Характар тэлепрапаганды адлюстроўвае характар улады, якая усталяваная ў Беларусі і ў Расеі.

Чарговы выказ нянавісьці на менскім тэлеэкране 18 сакавіка зьвязаны з надрукаваньнем майго артыкула „Амэрыка для амэрыканцаў” у газэце „Народная Воля”. Там якраз расказана пра мэтодыку кагэбўёўскай прапаганды супраць ідэяў беларускай незалежнасьці, дэмакратыі і свабоды. Тое, што стварылі 18 сакавіка на афіцыйным тэлебачаньні ў Менску, дакладна адпавядае той схеме паводзінаў, пра якую якраз і напісана ў публікацыі.

З гэтага гледзішча праграма менскага тэлебачаньня „розанан” на 18 сакавіка гэтага года ёсьць пазнаваўчым ілюстрацыйным матэрыялам да артыкула „Амэрыка для амэрыканцаў”. Нэгатыўную прапаганду спецыялістам таксама трэба ведаць, каб разумець, якім чынам яна ўзьнікае.

І сапраўды, па гэбэльскаўскай прапагандзе напісана шмат дасьледчыцкіх працаў, выдзелена шэраг кніг. Па сталінскай — ніводнай. У нас жа, у Менску, цэлыя заложы сталінізму, жывы рэлікт, які практычна ўжо не трансфармуецца. Гэта абсалютна ўнікальная зьява — машына часу, назіраньне за якой дазваляе апусьціцца гадоў на 70-40 у гісторыю СССР. Здалёку усё добра відаць. Дарэчы, я зусім не іранізую, бо схільны падыходзіць тут да справы як дасьледчык. Рэлікт пара вывучаць, бо калі знікне, будзе позна.

Зыходзячы з дасьледчыцкага інтарэсу, працуюту тую частку майго артыкула і палажэньні, якія сваёй перадачай праілюстравала праграма тэлебачаньня:

„Тры зьявы Беларускага Адраджэньня выклікалі асабліваю

(фот. „Вост”)

Менск-96. Суцька на вуліцы.

нянавісьць у рускіх бальшавікоў — гэта дзейнасьць Рады БНР, беларускае адраджэньне ў час 2-й Сусьветнай вайны за немцамі і вызвольны лёзун „Беларусь — для беларусаў”.

У зьнеслаўленых гэтых каштоўнасьцяў бальшавіцкай прапаганда выкарыстоўвала толькі адзін псіхалогічны аспект: падсьвядомасьць нянавісьці Другой Сусьветнай вайны.

Усё нацыянальнае беларускае, што зьвязана было з нацыянальнай ідэяй і беларускім адраджэньнем, аб’яўлялася фашысцкім: ці гэта беларускі нацыянальны Бел-Чырвона-Белы Сьцяг, ці гэрт Пагоня, ці імяны забароненыя вялікіх пэтраў, нават проста размова па-беларуску ва ўнівэрсытэце ці ва ўстанове — усё кваліфікавалася стучакімі, савецкімі абывацелямі і прапагандыстамі як „фашызм”. Беларускае падавалі ў двух азначэньнях: альбо „музыкае”, альбо — „фашызм”.

Руская камуністычная прапаганда ў Беларусі паўтарала гэтыя, скажам проста — ідэіцкія ярлыкі, з дня ў дзень, тупа, неваісна і пастаянна, накуль існаваў СССР.

Палітычная формула нацыянальна-вызвольнага руху „Беларусь — для беларусаў” перакручвалася пад савецкімі ідэалогічнымі ўжўленьні. За часы камуністычнага СССР ідэалогія рускага імперыялізму і русіфікацыі быў так званы „інтэрнацыяналізм”, згодна якога нібыта сьцірацца адрозненьні паміж акупаванымі народамі ды расейцамі і ствараўся так званы „адзіны савецкі народ” (гэта значыць „адзіныя расейцы”). Палітычны лёзун нацыянальнай свабоды камуністы апускалі на этнічны ўзровень і тлумачылі, што беларускія „нацыяналісты” (а, значыцца, — „фашысты”) хочуць выгнаць зь Беларусі ўсіх расейцаў, усіх габрэяў, усіх, хто не беларусы, і стварыць этнічна чыстую дзяржаву.

Тым часам палітычны змест лёзуга вызвольнага руху мае антыкаляніяльны сэнс і вырашае пытаньне, каму павінна належыць краіна і хто ў ёй заспадар, а ня тое, хто ў ёй павінен жыць (як спецыяльна перакручвалі калянізатары).

Завеснае адоцёные набывае подасць гэтай прапанды, калі ўлічыць, што этнічныя чысткі і генацыд ажыццяўлялі якраз камуністы ў Савецкім Саюзе (прымусовае высяленьне татаруў, чачэнцаў, інгушоў і іні.), у былой Югаславіі, у камуністычнай Польшчы (прымусовае высяленьне ўкраінцаў), у камуністычнай Балгарыі (дачыненні да турак) і г.д. Я ўжо не кажу пра Кітай і азіяцкія рэжымы.

Тым часам нічога падобнага не рабілі дэмакраты і нацыянальна-вызвольныя рухі. У іх іная, не таталітарная прырода.

Але трэба ведаць камунізм і Расею, каб зразумець характар іхня прапанды, пабудаванай на агрэсіўнай хлусьні.

Рэцэдывы гэтай прапандысыцкай агрэсіі мы сустракаем і цяпер. Нічога дзіўнага — існуючы пастаянныя крыніцы рэпрадукцыі старой нявышчы да беларускага адроджэньня — гэтая савецкая псіхалёгія часткі насельніцтва і — галоўнае — нязьяменнасць імперскай палітыкі Расеі ў дачыненні да Беларусі."

Праграма „Рэзананс“ пацвердзіла ўсе мае высновы.

Можна задаць пытаньне, чаму шалёная антыбеларуская прапаганда такая прымытлівая. Прычына ў тым, што гэтакія людзі, як на тэбачаньні, і сістэма, у якой яны існуюць, ёсьць, як заведзены будзільнік. Гэта машынка, якая сама па сабе ня думае і думаць ня можа. Той, хто займаецца палітычнай арганізацыяй людзей, ведае, якую школу робяць для арганізацыі дурні, асабліва ў кіраўніцтве. Але ў беларускай рэчаіснасьці гэта ня самая вялікая бяда. Дурня-кіраўніка, патраціўшы шмат энэргіі, можна ў нечым пераканаць, нешта яму растлумачыць, нарэшце, прымусіць яго падпарадкавацца закону лёгікі ці бальшыні калектыву.

Калі ж у кіраўніцтве палітычнай арганізацыі агент-стукач, то ўсе дзеянні і размовы зь ім — марната часу. Машынка заведзена, і ўсе вашы лягічныя аргументы (і тым больш — эмоцыі) ні да чаго. Будзільнік будзе званіць сваё.

У нестукачоў гэтай машынаў сістэмы таксама свая псіхалёгія (свой унутраны будзільнік). Памятаю, за саветамі ў парткам аднаго акадэмічнага інстытута патэлефанавалі з ЦК, што інстытуту неабходна прыняць польскую дэлегацыю ветэранаў вайны. Дырэктар загадаў зрабіць даклад пра савецка-польскае брацтва і т.п.

За некалькі дзён да прыёму паведамлілі, што польскіх ветэранаў ня будзе, прыйдуць савецкія. Дырэктар (таварыш, які трэба) моцна напружваўся, каб зразумець сітуацыю. Але калі, бразгаючы мэдальмі, прыгнуліся савецкія ветэраны, ён так і ня змог пераарыентавацца. Дырэктар усяроўна прывітаў „польскіх ветэранаў“, не адрываючыся ад паперкі, якую раней падрыхтаваў і якую адобрылі ў ЦК, сказаў пра ўклад польскай зброі ў разгром агульнага ворага і прачытаў даклад пра польска-савецкае брацтва.

Ніхто з савецкіх ветэранаў нічога не западозрыў. (Праўда, адзін усё нешта галавой круціў. Але, як высветлілася, ён проста лічыў прысутных — „все ли в сборе“). Поўная адпаведнасць попыту і праановы.

Вось так і зь менскім тэбачаньнем, і зь яго афіцыйнай праграмай. Жывая гісторыя саветызму. Матэрыялізацыя залюстранай рэчаіснасьці.

Дасьледваньнем і іроніяй, аднак, тут справа не павінна абмежавацца. У нявышчы да ўсяго беларускага прыслужнікі рэжыму на менскім тэбачаньні перакроцілі ўсе межы. Тыя зьянавагі ў адрас беларускай нацыі, беларускай гісторыі і беларускіх людзей, той бруд, які выліваецца тэбачаньнем на ўсё беларускае, немагчыма цярпець, нельга забыць і ніколі нельга дараваць.

Якім трэба быць злым, якім адшчапенцам, да якой нізкіцы можа апусьціцца чалавек, каб сусьветна паважанага пісьменьніка, вялікую асобу, гонар беларускай нацыі — **Васіля Быкава** — абзьваць „літаратурным паліцаем“. А менавіта гэтакія словы гучаць у адрас Васіля Быкава на менскім афіцыйным тэбачаньні, якое, гэтак жа, як і расейскае, ілюструе, што нічога там няма сьвятога, нічога людзкага і нічога беларускага.

Пасьля ліквідацыі акупацыйнага рэжыму ў Беларусі мусяць адбыцца глыбокія перамены ў сацыяльным грамадзтве. **Людзі подлыя, нізкія, амаральныя, беларусофобы і прадажнікі не павінны будучь займаць пасады дзяржаўнага і высокага сьмяадзкага ўзроўню.** Цяперашняе становішча вельмі выразна паказвае, што адбываецца, калі нізкісць палімаецца Угару.

Каб запабегчы сацыяльнаму самагучваньню, супольнасць мае шэраг грамадзкіх мжанізмаў. Але пасьля ліквідацыі рэжыму (асабліва напачатку) шмат павінна будзе ў гэтым паспрыяць абноўленая, вольная і справядлівая Беларуская Дзяржава.

Марка БНР.

23 сакавіка 2001 г., Нью-Ёрк.

ЧУЖАЯ СУЧАСНАСЬЦЬ І БЕЛАРУСКАЯ ПАЛІТЫКА

Напісць гэтыя кароткія развагі мяне падахвоціў Яўген Мірановіч.

У канцы красавіка мяне і вядомага польскага перакладчыка беларускай пазэіі Чэслава Сэноха запрасіла шанюўная спадарыня прафэсар Альжбэта Смулкова прыехаць у Беласток ва ўнівэрсітэт на катэдру беларускай культуры, спаткацца з выкладчыкамі ды паразмаўляць пра беларускую гісторыю і маю фота-кніжку

„Глёрыя Патрыя“. Гэтая кніжка для мяне — мінулы час дваццацігадовай даўнасьці, хоць і вельмі дарагі.

Прыехалі мы са спадаром Чэславам Сэнохам, хораша нас спаткалі, сардэчна пагаварылі, кава-гарбата, навокал добрыя людзі, шчырыя беларусы: Яўген Мірановіч — гісторык, аўтар выдатных кніжак, Алэг Латышонок, Віталь Луба, выкладчыкі, журналісты.

Вярнуўся я ў Варшаву і праз нейкі час чытаю ў беластоцкай „Ніве” артыкул (13 траўня 2001 г.); піша сімпатычны Яўген Мірановіч:

„Чытаючы і праглядаючы кніжку Зянона Пазыняка „Глёрія Патрыя”... можна зразумець, чаму аўтару не пашанцавала ў палітычнай дзейнасці... Ня веру, што паспяху ў палітыцы можа дакачаць чалавек, які піша: „Млая Радзіма, Ты — уся мая памяць. Усё, што бачыў і перажыў за жывыце, усё, што пра Цябе чуў і чытаў, і нават уяўляў — усё са мной. Ты такая вялікая і прыгожая перапоўніла маё сэрца і маю галаву...” — і далей, — „Глёрія! Хвала! Хвала цвітучаму дрэву! Хвала зямлі і людзям...”

Потым робіцца заключэнне: „Зьмест кніжкі каказвае, што Пазыняк зьяўляецца фанатыкам жывыцы (якім толькі мяне „фанатыкам” ужо ні называлі) і бліжэй яму на натуре да ідэра экалягічнага руху, чым правадыра народу, які стаіць на ростанях і ня ведае, у які бок павярнуць — да незалежнасці ці каляніяльнага статусу.”

Далей сябра Мірановіч тлумачыць свае погляды, чаму ён так піша. Пазыняк, на яго думку, „гаварыў тое, што думаў, а гэта не найлепшая прыкмета для палітыка. Посьпех у палітыцы, — лічыць Яўген Мірановіч, — забраніраваны цынікам, які гатовы зрадаць найлепшаму сябру, ідзі, за якую толькі што выказваўся, знішчыць тысячы людзей, каб дамагчыся намечанай мэты... Узорам сучаснага палітыка, які, напэўна, ня піша вершаў, а малапраўдападобна, што іх калі-небудзь чытаў, зьяўляецца прэзідэнт Польшчы Аляксандр Кваснэўскі... Пазыняк разважае пра свет у катэгорыях маральнае — немаральнае, справядлівае — несправядлівае, хаця ў палітыцы няма месца на маральнасць. Ведае пра гэта кожны змiнны чыноўнік, кожны паятовы радны і нават парафіяльны вікарны...” і г.д.

Такія погляды, якія выказаў паважаны сябра Мірановіч, доволі пашыраныя і характэрныя для людзей, якія палітыкай не займаюцца, але, скажываючы інфармацыю пра палітыку, ствараюць пра яе сваё пэўнае ўяўленне. Яны, як заўзятары на стадыёне, якія глядзяць і думаюць, што лепш збірзаюцца ў футболе і лесей ведаюць, як трэба гуляць, чым самы футбалісты.

Справа ня ў тым, што працывастання погляды максімалісцкія, і таму памылковыя (хоць ёсць у іх пэўная рацыя і доля праўды), справа ў тым, што гэта спрошчанае асэнсаванне складаных рэчаў, адностваранне распаўсюджанага ацнпер праўіньцялізму (гэта значыць, аднока шырокага — вузкім, вялікага — малымі меркамі, прымітывізацыя зьявы).

Аляксандр Кваснэўскі не таму „сучасны палітык” і ёсць прэзідэнтам Польшчы, што ня піша вершаў ды іх не чытае (як мяркуе Яўген Мірановіч), і не таму, што ня кажа тое, што думае (тым больш, што ён думае, што кажа), а таму, што яго палітычныя погляды і дзеянні адпавядаюць уяўленьям і настройам большыні палякаў. Гэта галоўнае. Акрамя таго, за ім стаіць вялікая і моцная арганізацыя, зь вялікімі ўплывамі, сродкамі і магчымасцямі, зольная шырока данесці пазыцыі Кваснэўскага да людзей. У такім становішчы, для таго, каб стаць прэзідэнтам, трэба адпавядаць сітуацыі і патрабаванням.

Лукашчык не таму стаў прэзідэнтам Беларусі, што быццам бы казаў ня тое, што думаў, а таму, што якраз тое, што ён думаў і казаў (а я яго ведаю з 1990 г.), адпавядала пашыраным настройам і падтрымлівалася тады большасцю савецкага насельніцтва, а КГБ як палітычная сіла, якая яго вяла, здолела гэта шырока данесці да жыхароў Беларусі.

Выбары прэзідэнта ў Польшчы, у Амэрыцы ды Эўропе — гэта выбар грамадзянам унутранай арыентацыі палітыкі і разьмеркаваньня жыццёвых магчымасцяў. Тым часам **выбары прэзідэнта ў Беларусі ёсць выбар існавання незалежнай дзяржавы, выбар нацыянальнага лёсу: альбо Беларусь**

незалежная дзяржава, альбо частка Расіі. Так важыцца ацнпер пытаньне пра ўладу ў Беларусі.

Польскія і эўрапейскія крытэрыі палітыкі да Беларусі не падыходзяць. Ня той зьмест. Беларуская палітыка ня мераецца чужой „сучаснасьцю”.

Змаганьне адбываецца паміж Масквой, якая поўнасьцю кантралюе беларускую ўладу, і нацыянальнымі незалежніцкімі сіламі Беларусі. Барацьба за ўладу ў Беларусі ёсць выяўленьне і працяг антыкаляніяльнага канфлікту змаганьня за незалежнасьць.

Вырашальным чыннікам у такога роду змаганьні ёсць не сацыяльны інтэрас, а **нацыянальная свядомасьць людзей**. Вось той доўгатэрміновы капітал, які можа зьабяспечыць перамогу ў антыкаляніяльнай барацьбе. Каб яго набыць, трэба сьведчыць ідэалы. Патрэбныя людзі, якія падымуць нацыянальны сьцяг і будуць казаць беларускую праўду (тое, што думаюць). Бяз гэтага дзеяньня нічога немагчыма дасягнуць, ніякая незалежнасьці і свабоды, ніякая падтрымка на выбарах і ніякая ўлады. **Нацыянальна свядомая эліта павінна абанірацца на нацыянальна свядомы электарат.**

Гэта галоўны прыкрытэт беларускай палітыкі. Без яго — няма будучыні.

Пасьля Савецкага Саюзу на Беларусі засталася дэфармаванае грамадства, выхаванае ў антыбеларускім бяспамяцтве, у рускай савецкай школе і ў рускай савецкай арміі. Калі ў 1991 годзе **Беларускі Народны Фронт** скарыстаў грамадскі інтэрас (скіраванасьць супраць КПСС і хвілёвы страх камуністаў пасьля правалу пугчы ў Маскве) і праз парламент (маючы там толькі 8% дэпутатаў) дамогся незалежнасці Беларусі, то потым, калі знікла КПСС і іншыя грамадзкія раздражняльнікі, няспеласьць напыняльнай кансалідацыі грамадства не дазволіла **Фронту** незваротна замацаваць незалежнасьць, і нават праісці ва ўладу.

Небяспечна будаваць палітыку і балансаваць толькі на інтэрасах, калі вырашаецца лёс народу. Інтэрасы — часовыя. Імі могуць скарыстацца чужыя антыбеларускія сілы. (Прэзідэнцкія выбары ў 1994 годзе гэта добра праілюстравалі.) Трэба ствараць **пастаяннае нацыянальнае атрычча ў народзе**, пашыраць нацыянальна-вызвольны грунт. А гэта працэс, які патрабуе часу і адкрытэй палітыкі.

Шмат хто з тых, што гавораць пра палітыку, не задумваюцца, як гэта ў 1991 годзе малалікая фракцыя фронтаўскіх дэпутатаў, на чале з „несучасным” палітыкам перамагла камуністычную большыню ў Вярхоўным Савеце, дамаглася незалежнасці Беларусі, спыніла дзейнасьць КПСС і ЛКСМБ рукамі самых камуністаў. Якой трэба было валодаць палітычнай тактыкай, воляй, сьмеласьцю і рашучасьцю малой групе змагароў, каб перамагчы ў такіх абставінах. Назіральнікам збоку здаецца, што незалежнасьць „звалілася зь неба”. Хоць гэта было найцяжэйшае змаганьне і найвялікая праца.

Я яшчэ не спаткаў чалавека з асроддзя гаворачых пра палітыку, які б задумаўся, як гэта ў 1988-89 гадах, калі існаваў Савецкі Саюз, усеялічныя КПСС і КГБ, можна было іх перамагчы і выйграць справу з Курапатамі. Ім здаецца, што гэта проста так сталася, само сабой. Тое, што змаганьне было адкрытым і гаварылася, што думалася (і што так трэба было), яны, як быццам, і не заўважылі.

Людзі ня могуць прааналізаваць таго, чаго яны ня ведаюць. Для іх добра, калі ўсё добра. А вось калі дрэнна, тады шмат хто пачынае „аналізаваць” ды атэньваць гэтак, які яму здаецца.

Мушу нагадаць некалькі аксіёмаў. Нацыянальна-Вызвольная апазыцыя і палітыкі, якія, *атэлюючы да грамадства*, змагаюцца з амаральным рэжымам і дыктатурай, ня могуць быць цыннічымі і амаральнымі, ня могуць самы хлусіць. Інакш — паражэньне

незваротнае, палітычны нябыт. Цыннізм і ашукаванства — зброя зусім іншых палітыкаў. Прыклады — адназначныя. Існуе падзел у палітыцы. Не разумець гэтага і ня бачыць — павярхоўнасць. Гэта першы і галоўны парог, на якім скручвалі сабе шыю шмат якія палітычныя змагары.

Другое. Палітыка ня ёсць заняткам ні „брудным”, ні „чыстым”. Палітыку робяць людзі. Таму яна такая, якой яе ствараюць палітыкі. Нячыстыя людзі, звычайна, робяць і брудную палітыку.

„Нястасць” і „нячыстасць” у палітыцы ёсць адлюстраванне барацьбы маральных устаноў у грамадстве. Ня больш. Адны ідуць у палітыку хлусіць і брудзіць, каб здабыць выгаду. Другія — шануюць годнасць і ідуць, каб дамагчыся паліціённа грамадства. Гэта на іх ськідваецца граць паліцічных цынікаў і нягоднікаў. Але гэта ня значыць, што нягоднікі заўсёды перамагаюць. (Калі перамагаюць, а калі — і не. Палітыка — змаганьне.)

Я залічваю сябе да другой групы палітыкаў і ведаю, што дасягнуць высокага нізкімі мэтамі — немагчыма. А тое, што цябе могуць выпэцкаць ў палітыцы — нічога страшнага, бо „пан ведаў, на што ішоў”. У палітыцы ня толькі „дэцкаюць”, але й знішчаюць, і саджаюць у турму (за нішто), і выганяюць у эміграцыю. Цярпі, змагайся і перамагай. Галоўнае, каб сам ня выпэцкаўся.

Безумоўна, што Кваснёўскі „сучасны палітык”. І Лукашэнка сучасны палітык, і Пуцін „сучасны”, і г.д. Але для мяне прыкладам „сучасных” зьяўляюцца ня гэтыя спадары, а вялікі Ян Павел ІІ, Папа Рымскі, які праводзіць якраз дзейную маральную і сучасную палітыку.

Вядома, гэта — асаблівы прыклад, ілюстрацыя прынцыпу. Але і ў сьвешкай палітыцы, нават у такой рудцінай, як эўрапейская, шмат адкрытых, прстойных асобаў, якіх хоча бачыць у кіраўніцтве ўсялякае сучаснае грамадства.

Марка БНР.

СЛАВА СЛУЦКІМ ГЕРОЯМ!

(Выступ на 80-я ўгодкі Слуцкага Збройнага Чыну)

Беларускі Збройны Чын мае вялікае ідэйнае і духовае значэнне ў Беларускай гісторыі. 80 гадоў таму беларусы Слуцкіны паўсталі, каб бараніць незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі ад расейска-бальшавіцкай навалы. Гэта было агупьнае рушэньне. Падыўся ўвесь народ. Імгненна сабралася войска дабрахвотнікаў, колькасцю больш за 10 тысячаў чалавек. Не хапала зброі, не было амуніцыі і рыштунку, але беларусы гатовыя былі змагацца з расейскім ворагам за незалежнасць Беларусі хоць гольмі рукамі. Ніхто не жадаў быць пад расейска-бальшавіцкай уладай.

Вось гэты прыклад паводзінаў, гэтая гатовасць змагацца за волю, за нацыянальны гонар і народную долю ёсць надзвычай важным узорам для ўсіх нас цяпер, калі на Беларусі пануе прарасейская дыктатура, калі працягваюцца ўнутраная акупацыя краіны і незалежнасць Бацькаўшчыны пад пагрозай.

Свабоду здабывае той народ, які здольны змагацца за незалежнасць дзяржавы любымі сродкамі і ня лічыцца з сілай ворага. З ворагамі, якія ломяцца ў наш дом, трэба ваяваць, хоць бы

Ябра Яўген Мірановіч працываваў маю прадмову „Мілая Радзіма...”, прачытаў вершы, напісаныя ў тым жа стылі і, відаць, палічыў усю гэтую маю „любоў” прыкметай паліцічнай і чалавечай слабасці суб’екта, якому, з-за яе, *дзяжка рацыянальна думаць пра Радзіму*”.

Шчыра кажучы, я нават збытэжжаны. Гэтак неабдуманая мог бы нехта сказаць, але толькі не чалавек такога ўзроўню, як Яўген Мірановіч.

Я, грэшны, думаю інакш. Тое, заветнае, што нашу і нека выкажаў у вершах, гэта тое, што трымае на паверхні ў любых абставінах, што дае сілы, моц і ўпэўненасць перад любым непраяцелем, што нязломная апора, на якую абапіраешся, калі чуеш тупат насарагаў, ці калі прэ, акружае цябе зграя гіен.

Падабаюцца мне развагі аднаго мудрага беларускага філесафа жыцця, якога вельмі шаную і люблю — Антона Шукелойца, — чалавэка, які мае вялікі шыцьцёвы досвед і выраблены паліцічны гарт. Ён часта спасылаецца на вопыт беларускага Адраджэньня, які сьведчыць што ў палітыцы, калі справа стане рубам, — перамагае ідэвасць, вера ў ідэалы і сіла духу. Гэта ўтрымала нас, беларусаў, паліцічна жывымі ў вельмі неспрыяльных, знішчальных для нас варунках XX-га стагоддзя.

Гэта стала асновай нашага новага Адраджэньня ў 80-х і 90-х гадах. Толькі сьветлая нацыянальная ідэя можа стаць грунтам велічы і росквіту Беларусі ў XXI-м стагоддзі. Набліжэйма ж гэты час зь верай, упэўнена і працадайна, без псымізму і расчараваньняў.

27 траўня 2001 г.

(„Беларускія Ведамасці”, — 2001, №5(35);

„Ніва”, — 2001, 17 чэрвеня).

Беларусь павінна быць вольнай, незалежнай рэспублікай у яе этнаграфічных межах. Абвяшчаючы аб гэтым і выражаючы волю народу, Слуцкая Рада дэкларуе цвёрда стаяць за незалежнасць роднае Беларусі і бараніць інтарсы сялянства ад свалту з боку чужаземных захопнікаў і ў выпадку патрэбы — нават сілаю аружжя. Ня глядзечы на лічбавую перавагу ворага, думаем, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрусе.”

У гэты ж самы час у сярэдзіне лістапада ў Мазыры генэрал

Станіслаў Булак-Балаховіч пацвярджае незалежнасць БНР і аб’яўляе сваё пяцітысячнае войска войскам *Беларускай Народнай Рэспублікі*. У Мазыры быў створаны *Часовы Урад БНР* на чале з **В. Адамовічам**. Войска БНР пачынае адбіваць напады большавікоў.

Беларускую Народную Рэспубліку ў яе абарончай вайне тады не падтрымалі ні Антанта, ні Нямеччына, ні Польшча. Эўропа тады прадала Беларусь гэтак жа, як цяпер прадала Чачэнію. У снежні войска генэрала *Булак-Балаховіча* і

Слуцкія палкі вымушаныя былі адыйсці перад мільённай расейска-большавіцкай армой ў акупацыйную зону палякаў і разброіцца.

Але на гэтым вайна ня скончылася. Асобныя беларускія атрады ваявалі з акупантамі на Слуцкчыне яшчэ некалькі гадоў.

Мір паміж БНР і савецкай Расеяй ня быў заключаны. Фармальна-юрыдычна Беларусь па сённяшні дзень знаходзіцца з Расеяй у стане вайны. І мы бачым, як вось ужо больш за 80 гадоў доўжыцца гэтая вайна. Мы ведаем, як расейцы, разам зь немцамі, вынішчылі і забілі мільёны беларусаў.

Чаго нам не хапае цяпер, каб перамагчы ў вайне з Расеяй, якая цягнецца, фактычна, палову нашай гісторыі? Нам не стае *нацыянальнай салідарнасці*.

Памятайма: *беларус беларуса падтрымліваец*. Мы мусім абараняць свой свайго, *беларус беларуса перад чужакамі*, незалежна ад таго, бедны беларус, ці багаты, разумны, ці неразумны, добры, ці дрэнны. *Нельга, каб беларус прадаваў беларуса*. Нельга дапускацца, каб нас судзілі акупанты. Мы самы сабе судзім.

Ушанаваньне памяці Слуцкіх герояў.

Нельга казць, што наша хата з краю, у той час, калі топчучь нашага брата, бо не павінен маскаль пльваць нам у твар.

Слуцкі Зборны Чын засьведчыў нам жывы прыклад беларускай салідарнасці ў змаганні за свабоду Беларусі. Дык мацуйма ж нашае беларускае адзінства!

Надыходзіць адказная пара. Непрыяцелі Беларусі з Усходу і Захodu хочучь умацаваць свае інтарсы ў Беларусі. Яны зноў хочучь ашукачь беларусаў і будуць п’яны, каб замяніць

Лукашэнку на іншага прамаскоўскага стаўленьніка — „дэмакрата”, які за калейку прадасць Беларусь у Расею. Дамаўляючыся зь немцамі і эўрапейскімі лібэраламі, расейцы выкарыстоўваюць прадажных дэмакратаў у Беларусі, падбіраюць ім „адзінага кандыдата” на прэзydэнта, на якога прымерваюць свайго чалавека.

Трэба спыніць гэтую здраду.

26 лістапада 2000 г.

(„Беларускія Ведамасці”, — 2000, №7(30).

ФІЗІЧНАЕ ЗЬНІШЧЭНЬНЕ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫ

Гісторыя развіцця эўрапейскіх народаў каказвае, што на працягу стагоддзя кожны народ пры больш-менш звычайных (сярэдніх) умовах існавання (гэта значыць, улічваючы войны і моры) павялічваў колькасць свайго насельніцтва ў два разы.

Вучоныя падлічылі, што ў сярэдзіне XVII стагоддзя беларускае насельніцтва ў Вялікім Княстве Літоўскім складала блізу 3,4 — 3,5 мільёнаў чалавек. На сярэдзіну XVIII-га яно павінна б было павялічыцца да 7 мільёнаў; адпаведна ў сярэдзіне XIX-га — да 14-ці; у сярэдзіне XX-га — да 28-мі, і на пачатак XXI-га стагоддзя мы павінны б налічваць 42 мільёны беларусаў.

Калі дапусьціць магчымасць нейкіх выключных зьбегаву абставінаў, то беларусаў магло быць цяпер і 50 мільёнаў, і 35 мільёнаў, але ня менш за 30 мільёнаў чалавек. Тым часам нас у Рэспубліцы Беларусь 10 мільёнаў, і гэтая колькасць не павялічылася на працягу апошніх 50-ці гадоў.

Тэрыторыя цяперашняй Рэспублікі Беларусь амаль у сем разоў большая за плошчу Бэльгіі, але колькасць насельніцтва аднолькавая, што ў Бэльгіі, што ў Беларусі. Ці, напрыклад, тэрыторыя цяперашняй Беларусі толькі на 19 адсоткаў меншая за

плошчу Вялікабрытаніі, але насельніцтва ў 6 разоў меншае. Тэрыторыя Украіны амаль у тры разы большая за плошчу цяперашняй Беларусі, але насельніцтва больш у 5 разоў і г.д.

У сярэднім поясе Эўропы такога анамальнага стану, як у Беларусі, не назіраецца ні ў адной краіне.

Трэба, праўда, улічыць, што ў сярэдзіне XVII стагоддзя ў Вялікім Княстве знаходзіліся ўсе беларускія этнічныя землі: і Смаленшчына, і Дзвіншчына, і Севершчына, і Віленшчына, і Падляшша. Тэрыторыя Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1918 г. разам з гэтымі землямі дасягала блізу 400 тысячаў квадратных кілёметраў. Гэта значна больш, чым плошча такіх цяперашніх краінаў, як Італія, Польшча, Вялікабрытанія. Розныя дасьледчыкі і палітыкі (прымаючы пад увагу ваенны час, ушэкачоў, вымушаную міграцыю) налічвалі на тэрыторыі БНР ад 14 да 17 мільёнаў жыхароў. Цяпер, праз 80 гадоў, на гэтай тэрыторыі таксама пражывае каля 14,5 мільёна людзей. Колькасць аўтаhtonных беларусаў за межамі Рэспублікі Беларусь за гэты час зьменшылася. Баянс павелічаныя беларускага насельніцтва практычна ўсюды аднолькавы — мінусовы.

Першая Сусветная вайна. Расейцы, адступаючы, паліць беларускую вёску.

За 70 гадоў знаходжання ў складзе савецкай Расеі Смаленскі край быў вынішчаны дазвання і стаў падобным на астатнюю Расею. Вобласць абзялюдзела. Насельніцтва ў некаторых раёнах Смаленшчыны зменшылася ў 10 разоў, урадлівая землі пазарасталі хмызьняком і мохам.

Цяпер на Смаленшчыне, як і раней, няма ніводнай беларускай школы, ніводнай беларускай газеты ці часопіса, ні беларускага радыё, ні тэлебачання. Задушана ўсё.

Беларуская мова ў асноўным засталася ў смаленскіх вёсках ды ў фальклёры.

У Смаленшчыне заўсёды быў даволі высокі ўзровень беларускай сьведамасці. Бальшавікі, супрацьстаўляючыся БНР, нават БССР аб'ядлялі ў Смаленску. У 1930-х гадах урадам савецкай Беларусі былі падрыхтаваныя неабходныя дакументы па вяртанні Смаленшчыны ў склад БССР. Аднак новая хваля сталінскіх рэпрэсіяў утапіла ў крыві ўсе гэтыя намеры.

Што ж гэта такое адбываецца з нашым народам і нашай супольнасцю на працягу вось ужо больш чым 300 апошніх гадоў! Чаму такая вялікая гістарычная культура на ўсходзе Эўропы, як беларуская, занепадае, а насельніцтва зьмяняецца? Чаму беларусы практычна выпалі з гістарычнага парадку дэмаграфічнага развіцця?

18 сакавіка сёлета доктар Вітаўт Кіпель прачытаў у Нью-Ёрку рэфэрат з нагоды 83-й гадавіны Беларускай Народнай Рэспублікі. Ён выказаў дакладную, на мой погляд, думку аб тым, што галоўнай палітычнай вышзадачай прэманэнтнай расейскай агрэсіі на Беларусь было не настолькі знішчэнне беларускай дзяржаўнасці на заходняй мяжы Расеі, колькі ўвогуле фізічнае вынішчэнне беларускай нацыі. І пачалося ўсё мэтадычна, як лічыць В. Кіпель, менавіта з сярэдзіны XVII стагоддзя, ад часу, калі стала ўжо складвацца расейская імперыя. (Расея аб'явіла сябе імперыяй у 1721 г.)

Такой самай думкі прытрымліваліся некалі гісторыкі Міхась Ткачоў і Мікола Ермаловіч. Вывучэннем гэтага пытання на раннім этапе (XVII-е стагоддзе) займаецца гісторык Генадзь Сагановіч і іншыя даследчыкі.

У сярэдзіне XVII стагоддзя была страшная вайна паміж Расеяй і Вялікім Княствам, якая доўжылася з 1654 па 1667 год і закончылася перамогай беларусаў, але вынікі яе для нашай краіны,

нягледзячы на перамогу, былі жахлівымі. Па-першае, расейцы на нашу зямлю напалі і вайна доўгія гады адбывалася на нашай тэрыторыі. Але нават ня ў гэтым сутнасць. Расейцы, заняўшы беларускую тэрыторыю, ужывалі тактыку генацыду — татальнага вынішчэння цывільнага насельніцтва. Палітыка выпаленай зямлі на часова акупаваных беларускіх землях была сплянаваная рускім царом Аляксеем Міхайлавічам і яго ваяводамі і праводзілася масава, мэтадычна і паслядоўна. Маскоўцы стварылі спецыяльныя атрады, задача якіх заключалася ў тым, каб спальваць беларускія паселішчы і забіваць усіх людзей, вынішчаць усё жывое. Маскавіты арганізавалі прадуманае і пастаяннае лодабойства на захопленых землях Беларусі і займаўся гэтым увесь час, пакуль, нарэшце, іх ня выгналі.

У выніку генацыду і ваенных дзеянняў Беларусь, па падліках вучоных, страціла ад 51 да 53 адсоткаў насельніцтва. Маскоўцы забілі больш за 1 мільён 800 тысячаў цывільных беларусаў. Усходнія беларускія землі: Смаленшчына, Віцебшчына, Магілёўшчына, Гомельшчына — абзялюдзелі. Там засталася жывых толькі 30 адсоткаў людзей.

З таго часу і да сённяшняга дня не было больш страшнай народнай катастрофы, чым чалавечая катастрофа Беларусі ў сярэдзіне XVII стагоддзя. Ні генацыд армянаў, ні галакост габрэяў немагчыма нават параўноўваць з тым, што адбывалася ў Беларусі тры з паловай стагоддзі таму.

Вобразна кажучы, з таго часу наш народ нібы падрэзлі. Было амаль поўнасьцю пазабітанае насельніцтва беларускіх гарадоў. (Ад 70 да 95 адсоткаў людзей загінула ў кожным горадзе.) Парушылася сацыяльная структура грамадства, зніклі цэлыя пласты насельніцтва. Беларусь страціла большыню сваіх мяшчанаў, купцоў, рамеснікаў, эліту гаспадарства. Апусьцелыя землі пазарасталі кустоўем, травой. Беларуская дзяржава і грамадства ўжо не змагі падняцца, хутка аднавіць насельніцтва, маёмасць, нерухомасць, рамесную вытворчасць, багацце зямлі і людзей.

Як археолаг я займаўся познім сярэднявеччам, якраз пэрыядам з XIV да XIX стагоддзя. Нас, даследчыкаў, усіх уражвала тая акалічнасць, як выразна наша зямля адностравала катастрофу. Культурныя пласты XVI-XVII стагоддзяў найбольш багатыя і найбольш насычаныя вельмі разнастайным рэчавым матэрыялам высокага ўзроўню. Але воль пайшоў пласт XVIII стагоддзя. Відовішча ўражае. Ён надзвычай бедны знаходкамі і пусты, намэнклятура і ўзровень знаходак абмежаваныя. І так па ўсёй Беларусі. Зямля зафіксавала катастрофу і рэгрэс матэрыяльнай культуры, заняпад гандлю, рамёстваў, узроўню жыцця,

змяняшчэнне колькасці насельніцтва і збыдненне людзей.

У той жа час Расея, пры дапамозе немцаў, ператварылася ў імперыю і ўвесь час парошчвала агрэсію. Зацяжная Паўночная вайна яшчэ больш пагоршыла становішча. Цяпер генацыд беларускага насельніцтва прадаўжаў шалёны рускі цар Пётр I. Наступная руская царыца немка Кацярына дамаглася ў канцы XVIII стагоддзя ліквідацыі беларускай дзяржавы і анэксіі Беларусі.

З гэтага часу, згодна расейскіх плянаў, гісторыя для беларусаў павінна была скончыцца, а народ — не існаваць. Быў зачынены ўніверсітэт у Вільні, ліквідаваныя базылянскія манастыры і школы, знішчана беларуская адукацыя і кнігадрук, ліквідаваныя грэка-каталіцкая вера, забітыя і замучаныя тысячы вунятаў, манахаў і святароў, спаленыя беларускія кнігі, іконы і абразы. Потым — забароненая беларуская мова і назва Беларусь.

Адразу, ужо з канца XVIII стагоддзя, пачалі зьнішчаць беларускую архітэктру ў гарадах і перапрабляць гістарычную пляніроўку беларускіх гарадоў. Потым стварылі спецыяльны „будаўнічы дэпартамент“, які займаўся разбурэннем і перабудовай беларускіх цэркваў пад кананізаваны „рускі стыль“.

Па маіх падліках, да канца XIX стагоддзя гэты дэпартамент разбурўў і часткова перабудаваў пад рускую моду каля 2000 беларускіх храмаў.

Гэтак жа прадумана вынішчалі здольных людзей, асабліва адукаваную моладзь і шляхты, якую душылі пад відам змаганьня з крамолай. Пэрспектыўныя асобы з сялянства звычайна забіралі ў рускае войска на 25 гадоў. У рускай вайскавай душагубцы зьніклі тысячы беларускіх талентаў і змагароў. Найбольш вядомая трагічная гісторыя з пэтам Паўлюком Багрымам, якога згнілі ў расейскім войску, а рукапісы вершаў зьнішчылі. Застаўся адзін толькі выдатны верш, які, дарэчы, забяспечыў Багрымму месца ў беларускай літаратуры.

У другой палове XIX стагоддзя рускія палітыкі, вучоныя ды пісьменнікі істотна ўдакладнілі канцэпцыю вынішчэння беларусаў. Галоўным яе зьвязком стала татальная русіфікацыя. „Руская школа зробіць больш, чым рускі штык“, — казалі яе прапагандысты (тыпу Карнілава). „Главное в русификации края — это чтобы научить белорусских мальчиков петь русские песни“, — пісаў у 1896 годзе ў „Биржевых ведомостях“ нейкі адданы рускі патрыёт.

Усё, што не памяшчалася ў рамках русіфікацыі і выходзіла за гэтыя рамкі, перасьледвалася, найбольш здольных — знішчалі.

Уражваюць катаваньні пэтра Адама Гурыновіча за беларускія вершы. Засталіся наваг астрожныя фатаграфіі, дзе яго, зьбітага, сфатаграфавалі як злачынец.

Пачатак XX-га стагоддзя. Карусь Каганец, Алесь Гарун, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Якуб Колас, Алесь Бурбіс, дзясяткі лепшых — турма і катарга. Пасля рускай турмы выжыў толькі Якуб Колас. Усе астатнія неўзабаве памерлі ад сухотаў.

1-я Сусьветная вайна. Беларусы страціла каля паўтара мільёна людзей. Вайна вялася не на рускай, а на беларускай тэрыторыі. Пры адступленьні рускія войскі ў абавязковым парадку спалвалі ўсё, што магло б дастацца немцам: збожжа на карані, усе харчовыя запасы, масты, забівалі жывёлу і г.д. Пачаўся голад. Для большыні беларускага насельніцтва была аб’яўлена абавязковая эвакуацыя. Шмат інтэлігентных беларусаў хапілі ў рускае войска, адкуль яны ўжо ў большасьці не вярнуліся.

А потым пачаўся бальшавізм, калектывізацыя, сталінізм, Курапаты, брэжнеўшчына ды псіхушкі. Вынік — каля 3-х мільёнаў забітых беларусаў, і сярэд іх лепшыя, найбольш адукаваныя, актыўныя, таленавітыя і працвітыя людзі нацыі.

Тое, што знішчэнне Беларусі ўвесь час, пачынаючы з XVII стагоддзя, было галоўным рускім геапалітычным інтарэсам на захадзе, расейцы, фактычна, і не хавалі. (Ельцынская вялікадзяржаўная дактрына аднаўленьня расейскай імперыі, складзеная ў 1995 г., таксама пра гэта сьведчаць.)

У рускай заходняй палітыцы ўвесь час існуе ўнутраная ўстаноўка на фізічнае вынішчэнне беларускай нацыі. Становішча, якое складалася, патрабуе спецыяльнага аналізу, каб выразна высветліць гэтае *калектыўнае злчынства цэлых пакаленьняў рускіх палітыкаў, учыненае нао беларусамі*. Ненавісныя адносіны да нас, беларусаў, з боку расейскай дзяржавы, асабліва добра відаць, калі нішчыцелі адыходзяць ад прыньчыпу выбранасьці і пачынаюць масавае забойства простых людзей — цывільных беларусаў, гэтак жа, як у сярэдзіне XVII стагоддзя.

Звычайна ў такіх выпадках выкарыстоўваецца вайна, альбо нейкія надзвычайныя абставіны, якія часам штучна ствараюцца (як у 30-х гадах). Чым, напрыклад, можна растлумачыць той факт, што калі ў 1944 годзе (пасля заняцця Беларусі савецкімі войскамі) моц беларускіх хлопцаў мабілізавалі ў савецкую армію і амаль без адукацыі адрозу накіравалі на перадавую? Іх гналі бяз зброі ў непатрэбныя атакі пад нямецкія кулямёты. Альбо зь вінтоўкамі, ды без патронаў. А калі тыя, што выжывалі пад нямецкімі кулямі,

уцякалі назад — іх сустрэаў кулямётны агонь энкавэдзісцік „загрядотрядов”. Я ўжо не кажу, што „загрядотряды” стралялі таксама і ў плечы.

Так былі расстраляныя тысячы беларусаў. Рускія выкарыстоўвалі ваіну, і нават франтавыя баі, з мэтай генацыду беларускай нацыі. Не па немцах ім абодзіла ў першую чаргу страляць, а разам зь немцамі — па беларусах. І не прыярэшы: маўляў, загінулі ў баі зь немца-фашысцкімі захопнікамі.

Я ўжо ня буду тут гаварыць пра так званых „савецкіх партызанаў” і іхныя дачыненні да беларусаў у час ваіны. Гэта асобная размова. Вядома, як у асяроддзі самых партызанаў энкавэдзісты вынішчалі беларускіх камандзіраў, як правакавалі нямецкія спаленні беларускіх вёсак, як рабавалі і мардавалі беларускае насельніцтва.

Вернемся ў 30-я гады. Я ўжо не аднойчы пісаў раней, што сталінскі генацыд на Беларусі меў асаблівы характар. Беларускае насельніцтва вынішчалі плянава. Усім савецкім адміністрацыйным і партыйным кіраўнікам спускалі разнарадку на квартал выявіць адпаведную колькасць „ворагаў народу”. Разнарадка спускалася на кожную беларускую вёску і на кожнае прадпрыемства. Кожнае міністэрства мела свой адзел па ГУЛАГу.

Чарнобыльскі шлях у Менску.

Разнарадкі выконваліся. Кожную ноч каціліся па беларускіх вуліцах і вёсках чорныя энкавэдзісцікі буды-машыны і загрузаліся ахвярамі.

У памежжы з польскай акупацыйнай зонай савецкім памежнікам давалі вінтоўку і рыдлёўку. Калі такі памежнік сустрэаў у бязьлюдным месцы беларуса ці беларуску, ён павінен быў чалавека застрэліць і сам рыдлёўкай закапаць труп. Сяляне вельмі баяліся, каб не спаткаць ваеннага з рыдлёўкай. (Усё гэта ўжо было надрукавана ў беларускім друку ў 90-х гадах мінулага стагоддзя, але некай нібы і не ўскалыхнула цяперашніх людзей.)

Сітуацыя з памежнай зонай і нават кампанія з „ворагамі народа” падаваліся нібы працяг становішча ваіны і выкарыстоўваліся як маніпуляцыі для знішчэння людзей.

Але змест камуністычнага генацыду ня толькі ў яго заплываванасці. Вынішчаліся, перш за ўсё, разумныя, працавітыя, адукаваныя, прыстойныя, паважаныя, актыўныя, здаровыя,

таленавітыя людзі, эліта народу, інтэлект нацыі. Так былі амаль поўнасьцю знішчаныя беларускія вучоныя і пісьменьнікі, палітыкі і грамадзкія дзеячы, мастакі і настайнікі, адміністратары і гаспадары, нават камуністычны беларускі партыйны апарат.

Гэтая палітыка тлела пасля ваіны. Пазачынілі беларускія школы. Выхаласцілі літаратуру і мастацтва. Выгналі беларускую мову з афіцыйнага ўжытку. Над скошаным пакаленьнем легіёны наглядчыкаў сачылі, каб нічога не паднялося, каб нічога ня вырасла беларускага.

У 1986 годзе выбухнула Чарнобыльская катастрофа.

Мы бачым, як беларуская трагедыя Чарнобыля знарк расцягваецца ў часе — гэта ёсць выкарыстанне ўмовай экалагічнай катастрофы дзеля генацыду беларускага насельніцтва.

Беларусы змагаюцца на ўсіх узроўнях, але зададзенасць вынішчальнай тэндэнцыі з боку рэжыму Лукашэнкі відавочная.

„дзе вяліка Чарнобыльская ваіна, — піша Уладзімер Старчанка. — Для беларусаў чарнобыльская навапа на сваіх дэмаграфічных наступствах значна пераўзыходзіць Другую Сусветную ваіну, калі загінуў кожны трэці беларус. Але яшчэ страшней тое, што мы ня ведаем, на колькі болейшу за ваіну шкоду гэтая катастрофа нам прынесе ў перспэктыве.” („Ніва”, — 2001, 29 красавіка)

Страшны „ёдны ўдар” у першы тыдзень пасля аварыі, які накрываў мільёны беларусаў, поўнасьцю справакавала Масква і яе камуністычная каляніяльная адміністрацыя ў Беларусі. У выніку засакрэчвання катастрофы і маштабаў яе радыяцыйнай небяспекі, беларуская нацыя атрымала велізарную калектыўную дозу радыяцыйнага абпраменьвання.

У 1986-87 гг. камуністычна-дзяржаўнай медыцынай, па падказцы зверху, было вынішчана, шляхам забіцця плоду, цэлае пакаленьне беларусаў. (Прымувалі жанчын рабіць абарты ў сувязі з чарнобыльскай пагрозай.) Гэта было абсалютна неспраўдана ні з медыцынскага, ні з маральнага, ні з якога іншага гледзішча. Потым, прадаўжаючы медыцынскі генацыд, спрацавалі злавесную палітыку па спыненні нараджальнасці беларусаў і забіццю чалавечага зародка

ва ўлоўныя жанчыны.

„Сёння з кожных трох зачатых беларусаў, — піша Уладзімер Старчанка, — двух забіваюць у жываце маці! Фактычна, некалькі пакаленьняў беларусаў у літаральным сэнсе былі ступічаныя ў бальнічцы ўнітаз. Гэта нябачны ў свеце і сарбны факт... Гітлеру такое і ня снілася.”

І сапраўды, ня снілася. У Беларусі, дзе змяняецца насельніцтва, практыкуюць стэралізацыю жанчынаў. Жанчыны горада Барысава засведчылі, што ім, адразу ж пасля народзінаў дзяцей, лекары жаночай кансультацыі *ультыматывуна* прапанавалі ў якасці кантрацэптываў карыстаць так званую „унутрыматэчную спіраль” або іншыя сродкі прадурхлення цяжарнасці. Калі ж парадзікі адмаўляліся гэта рабіць, ім „мздыкі” не выдавалі дакуманты дзеля атрымання належнай у такіх выпадках грашовай дапамогі на немаўлята.

Барысаўчанка *Ірына Сільніцкая* (маці двух дзяцей, меншаму —

9 месяцаў) сьведчыць: „Сказалі: накуль не паставім сьпіраль, ніякая дапамогі табе ня будзе. Дапамогі я так і не атрымала, бо сьпіраль я ставіць не захачела... Грошай катастрофічна не хапае”. („Беларускія Ведамасьці”, — 2000, №4(27), с.13)

Аналігічныя гісторыі распавялі барысаўчанкі **Галіна Раскоша**, **Алеся Ясюк**, **Ларыса Грэбнева** ды іншыя.

У жаночай кансультацыі горада Барысава загодчыца гінекалягічнага аддзяленьня Тамара Барысавец патлумачыла, што такі „парадак” вызначае пастанова Саўміна БССР, прынятая летам 1991 г. Загодчыца паведаміла таксама, што іхняя „кансультацыя” праводзіць **стэрлізацыю шматдзетных маці**, каб пазьбегнуць, маўляў, нараджэньня хворых дзяцей і росту „асацыяльных” сем’яў. („Беларускія Ведамасьці”, — 2000, №4(27), с.13)

15-га чэрвеня мінулага году супраць гінекалягічнага генацыду адкрыта выступілі барысаўскія жанчыны і мужчыны. Група асобаў арганізавала пікет. Усіх арыштавалі і судзілі.

У выніку масавага забойства зародкаў людзей, а таксама з прычыны хваробаў, выкліканых радыяцыяй, беларуская нацыя раптам пачала хутка выміраць. Вымірае ўжо ў сярэднім сто тысячаў беларусаў у год. **Калі беларуская супольнасьць ня здолее пазбавіцца ад агрэсіі расейскага каліянізму і ня выправіць становішча з Чарнобылем, то ў XXI стагоддзі не застанеца ніводнага беларуса. Увесь народ вымардуюць і вымарцаў у пень, да апошняга чалавека.**

Я ўжо пісаў ня раз пра тое, як вынішчыўшы беларускую нацыянальную эліту і абпіраючыся на прамаскоўскую каліяніяльную адміністрацыю ў Беларусі, расейскае КГБ у сярэдзіне 90-х гадоў палітычным мэтадам ажыццявіла захоп беларускай улады знутры. Адбылася ўнутраная акупацыя. Зараз падрыхтоўваецца захоп нацыянальнай маёмасьці Беларусі пад выглядам прыватызацыі і адначасна ажыццяўляецца акупацыя беларускай тэрыторыі.

Тыя забруджаныя радыёактыўнымі рэчывамі землі на Гомельшчыне і Магілёўшчыне, зь якіх прымусова выселілі беларусаў, цяпер інтэнсіўна засяляюць крмінальнікамі, наркаманами, „бамжамі”, рускімі адкідамі грамадства з Расеі, Сібіры, краінаў Сярэдняй Азіі і Каўказу. Гэтыя адлучаныя ад нашых людзей тэрыторыі ўжо не пустуюць. Там ствараецца руская крмінальная зона з сваім самакіраваньнем, непісанымі законамі і фінансамі (ад перавалу наркотыкаў). Каляніяльныя ўлады Беларусі даюць ім від на жыхарства, і нават грамадзянства. Так адбываецца каліянізацыя беларускай чарнобыльскай тэрыторыі Расеяй.

Гэта тыповая і гістарычная расейская палітыка. На замацаваньне здабытых тэрыторыяў кідалі (высялялі, выганялі, заохочвалі) крмінальнікаў, бандытаў, тацяў, авантурыстаў ды валацук. Імі, перш за ўсё, засялялі падбітыя землі каля Каўказу, на Поўдні ды ў Сібіры, з іх фармаваліся банды Ермака ды Сьценькі Разіна, ды „вольнае казачтва”. Гэтак аднаўлялася новая імперыя Чынгіз-Хана.

Тое самае робіцца цяпер у сучасным варыянце. Расея, за кошт чарнобыльскай Беларусі, вырашае свае праблемы перанасчынасьці крмінальнікамі, уцэкачамі з мясцінаў, дзе яна вядзе брудную вайну, бамжамі, апушчанымі людзьмі, абрабаванымі рускім крмінальным „капіталізмам”. Расея ськідвае іх у чарнобыльскую Беларусь і адначасна займае расчышчаную ад беларусаў тэрыторыю. Пры патрэбе, там апынецца і зброя, і неабходныя людзі, і падымецца прапагандысцкі лямант („рускіх абіжаюць”).

Акупацыя беларускай зямлі расейскай крмінальнашчынай адбываецца на вачах тысячаў беларусаў, сагнаных з радзімы. Гэта ў іхных, ужо зарослых бальбём, родных хатах бадзьяжны паселены гун...

Ці разумее хоць беларуская інтэлектуальная маса, ці разумеюць

вярхі грамадства сэнс гісторыі, што рухаецца перад імі?.. Ці хочуць яны жыць, ці жадаюць яны шчасьця дзцякам?

Старчынка разумее. Ён піша: „**Фактычна на працягу 15 постчарнобыльскіх гадоў супраць беларусаў каліяніяльнымі ўладамі вядзецца неабвешчаная прыхаваная вайна, мэта якой — зьнішчэньне беларускага народа, вызваленьне жыцьцёвай прасторы і засяленьне яе прышлымі элемэнтамі. Дзеля гэтага не выкарыстоўваюцца, як у ранейшыя часы, самалёты, танкі,**

(Фота А. Кашыра, 1995 г.)

Гомельшчына. Ціхі чарнобыльскі генацыд.

агнястрэльная зброя, газавыя камэры і не будуюцца „асьвечымы”. Хаця і пачалася яна ўвесну 1986 года якраз з таго, што савецкія ваенныя самалёты асаджалі радыяцыяныя аб’екты на Гомельшчыну і Магілёўшчыну.

У век інфармацыйных і палітычных тэхналёгіяў у гэтым няма патрэбы. Асабліва, калі гаворка ідзе пра зьнішчэньне зрусіфікаванага за 200 гадоў каліяніяльнага існаваньня „братняга” беларускага народу, якому нож пад сэрца можна засунуць, глядзячы проста ў вочы і гаворачы пачотныя словы пра вечную любоў і інтэграцыю. **Нацыя даверліва людзі ўсяроўна пярэчыць ня будуць.**” („Ніва”, — 2001, 29 красавіка)

Аўтар прыходзіць да высновы, што трэба „**паўстаць на абарону сваіх дзяцей, бо інаша ня дадзена!**”.

Чарнобыль — гэта бясспрэчны факт злачынства, учынены над беларускай нацыяй. Злачынства ад самага пачатку цыннічна разыгрывалася на нашых вачах.

Па сваіх наступствах, якія ўжо ёсьць, і асабліва якія яшчэ наступаць, чарнобыльскі генацыд можна параўнаць толькі з лодабойствам сярэдзіны XVII стагоддзя, з калектывізацыяй і

большавішчым тэрорам 30-х гадоў. Чарнобыль страшны тым, што наступствы яго разьвіваюцца на працягу пакаленьняў, разбуральна дзейнічаюць і нарастаюць, як лавіна ў гарах. 50 мільёнаў юры, што адпавядае 500-м атамнаму хірасіскім бомбам, абрынулі на наш народ у 1986 годзе. Гэты ўсяляскі выбух, запалены ў часе, — прадаўжаецца.

Адносіны цяперашняга рэжыму да чарнобыльскага пытаньня складана ўкладваюцца ў рамкі канцэпцыі вынішчэньня беларусаў з выкарыстаньнем сітуацыі. (У дадзеным выпадку — ядзернай катастрофы.)

У прычыпе, па маіх назіраньнях, рэжым Лукашэнкі ў цэлым падрыхтаваны да правядзеньня масавых рэпрэсіяў беларускай эліты. Рабіць гэта будуць, вядома, не беларусы, а хучэй за ўсё, рускія часткі „спэцназу”. Сістэма ўжо створаная і доступ расейскіх ваенных у беларускія ўнутраныя войскі адчынены. Практычныя навыкі адпрацоўваюцца на чачэнцах у Ічкеры.

Пакуль што ў Беларусі зьнішчаюць толькі актыўных людзей, якія, на думку тых, хто гэтым кіруе, могуць нейкім чынам пагражаць уладзе. Пры стварэньні адпаведных умоваў, якімі зьяўляюцца перш за ўсё анксія Беларусі, уключоныя яе ў склад Расеі і ліквідацыя дзяржаўнасці, махавік бандыцкай палітычнай машыны сучаснага рускага карабмізу запраца на ўсю моц. У гэтым можна не сумнявацца. Беларуская нацыя тады будзе фізічна вынішчана. Арсеналу прыёмаў у расейцаў хапае. (Мы бачым, што яны робяць ў Чачэніі.)

Раздумляючы над сказаным, зноў і зноў вяртаюся ва ўяўленьнях у XVII-е стагоддзе, бо адтуль усё пачалося. Надлом здарыўся менавіта тады, калі раптоўна, за кароткі час, Беларусь страціла больш за палову сваіх жыхароў і апусьцела зямля.

Калі разглядаць народ як адзін арганізм, то магчыма, што для кожнай супольнасці ёсьць нейкая пароговая мяжа людзкіх страціў, перакрочыўшы якую, народ ужо ня можа ўзыняцца і нібы заставае ў разьвіцці ў вечным цярпенні і змаганні самога з сабой. Непрыяцель застаецца толькі мэтадычна зьнішчаць эліту паралізаванага грамадства і валодаць яго душой.

Уражае, што вялікі народ вялікай краіны, якая распрасціралася ад мора да мора, стаў аб'ектам генацыду; выйграў вайну, але страціў насельніцтва і ўпаў.

І не даюць падняцца гэтаму народу. Як толькі ён выкарабкаецца, каб стаць на ногі, яго тут жа зноў спліхваюць у яму.

Беларускі сьвет так і не знайшоў спосабу эфэктыўнай барацьбы з варварствам. А гэта мусіў бы быць актыўны спосаб. Бо **нельга ваяваць толькі на сваёй тэрыторыі.**

Які выхад, як зьбавіцца ад вынішчэньня? Выснова відавочная. Цяперашняе пакаленьне беларусаў, і асабліва тое, якое ўступае зараз у актыўнае жыццё, **павінны перагледзець дачыненні з Расеяй** і тым адносіны да яе, якія былі накінутыя нам за часы акупацыі і савецкага каляніялізму. Расею нельга дапускаць у беларускую палітыку. Нельга мець ніякіх агульных справаў з Расеяй, ніякіх саюзаў і карпарацыяў ды сумесных прадпрыемстваў. Трэба захоўваць зь ёй мірныя дачыненні праз добрую мяжу. Неабходна

будзе, магчыма, на даўжэйшы час, абмежаваць да мінімуму (5-10 адсоткаў) гандаль з Расеяй, каб аберачыць беларускую палітыку, эканоміку і фінансавую сістэму ад расейскіх разбуральных уплываў, дэфолтаў, інфляцыі, палітычных і эканамічных авантураў.

Неабходна спыніць штучна створаную і нявыгадную нам энэргетычную прывязанасьць да рэсурсаў Расеі; ліквідаваць наступ рускай маскультуры і сістэму дэзінфармацыі ў электронным інфармацыйным полі Беларусі. Трэба паставіць заслон палітычнай агрэсіі з боку Расеі на Беларусь.

Цяперашнія беларусы мусяць, нарэшце, зразумець: ніколі ў гісторыі Расея не была нашым сябрам і прыхільнікам, ня ёсьць цяпер і ніколі ня будзе ў будучыні, пакуль застанеца імпрэрыя. Справацца можна з сябрамі. Зь непрыяцелямі трэба трымацца на адлегласьці і захоўваць карэктныя дачыненні. Гэта называецца — мірнае суіснаваньне.

Усялякае зьліжэньне з Расеяй было і будзе небясьпечным і разбуральным для беларусаў. Бо варожасьць з боку Расеі і расейцаў да беларускай дзяржаўнасці, свабоды і незалежнасьці — перманэнтная. Цяперашняя руская палітыка зноў, і як заўсёды, гэта наглядна пацьвярджае.

Ня глядзечы ні на якія перамены ўлады ў Крамлі, Расея застанеца ўвесь час агрэсіўнай у дачыненні да Беларусі і іншых краінаў да таго часу, **пакуль яна будзе існаваць як імпрэрыя** і захоўваць кангламерат каляніяльных народаў. Рускія ня могуць стаць свабодным народам, уціскаючы і душычы іншыя народы і кажучы (як у Чачэніі), што ўсюды „іхняя зямля”. Брудная вайна і людабойства, якое праводзіць Расея ў Ічкеры, выклікае агіду да рускай палітыкі.

Маючы суседам агрэсіўную імпрэрыю на ўсходзе, цяперашнія і будучыя беларускія палітычныя дзеячы мусяць будучы заўсёды праводзіць актыўную міжнародную дзейнасьць, калі ўсёвядомыя толькі, пры якіх умовах можа бясьпечна існаваць Беларусь. **Карфаген павінен быць разбураны.** Павінны быць спыненыя гэты вечны агрэсіўны поход на Запад і зьнішчэньне Беларусі, што доўжацца стагодзьдзі.

Дзеля таго, каб выжыць і зьберагчы нацыю, беларусам неабходна першачаргова вырашыць дзьве задачы: **канчаткова зьбавіцца ад расейскага каляніялізму і ліквідаваць наступствы Чарнобылю.** Адно з другім спалучанае. Без спынення каляніяльнай палітыкі Расеі ў Беларусі, без умацаваньня незалежнай Беларускай дзяржавы, беларускага права і свабоды, пазьбегнуць вынішчэньня і ліквідаваць Чарнобыльскую вайну немагчыма.

У 1988 годзе, зыходзячы зь неабходнасьці вырашэньня гэтых дзьвюх галоўных задачаў, паўстаў, аб'яднаны нацыянальнай ідэяй, **Беларускі Народны Фронт „Адраджэньне”.**

Тое, што ўдалося падняць Фронту, выклікае павягу і здзіўленьне у тых, хто разумее маштабы вынішчэньня нацыі. Але спыніць расейскую каляніяльную агрэсію і перамагчы ў Чарнобыльскай вайне, калі змагаецца толькі актыўная частка эмагару, — цяжка. Гэта задача ўсяго беларускага грамадства.

18 сакавіка - 29 красавіка 2001 г.

Нью-Ёрк, Варшава.

„Беларускія Ведамасці”, — 2001, №6(36); „Народная Воля”, — 2001, 18 ліпеня.

(Фота: „Смёрць”)

Хлопчык.

ВЯЛІКІ КУПАЛА

Як добра мець такога паэта, вуснамі якога прамаўляла вольная Беларусь! Гэта магучы талент і дар Божы для беларусаў, на ўсе часы.

Янка Купала ідэяна і эстэтычна засьведчыў спеласць беларускай нацыянальнай літаратуры, адлюстравяў у творчасьці лёс нацыі на тым этапе яе існаваньня, выявіў беларускую нацыянальную ідэю ў эстэтычнай форме і нацыянальныя каштоўнасьці — у вобразах мастацкай красы.

Чым жа няёмны і чым дарагі нам зараз, цяпер, наш вялікі нацыянальны паэт? Ён дарагі нам любовай да Беларусі, да яе волі і незалежнасьці. Ягоная любоў, выяўленая ў мастацкай форме, гэта ня ёсьць характасто суб'ектыўнага замілаваньня, кіштагу: „Люблю мой край, старонку гэту”. Ягоная любоў ёсьць адлюстраваньне ўнівэрсальнасьці сьветабудовы і парадку рэчаў, які прадвызначае паставу і паводзіны чалавека. Бо нельга быць несвабодным. Нельга быць нявольнікам — і спадзявацца на шчасьце. Нават дабрабыту нявольныя людзі ня мецьмуць, бо калкі б яны ні працавалі, вынікі іхняе працы забяруць каліянізатары, тры, ад каго залежныя нявольнікі, тры, хто валодае іхняй краінай.

Памятаючы Купалу, глянем цяпер на гэтых, што абяцаюць народу „сто” ці „трыста” даляраў зарплаты, дакляраюць рынковую гаспадарку, багачэ дэ кажуць: галоўнае — эканоміка, а не свабода, ня мова, ня сыяг і ня Бог.

„Чаго хочаш?” — спыталі б такога. „Хачу — дабрабыт.” „Ня будзеш яго мець. Бо, каб стаць заможным, трэба быць незалежным!”

Вось дзе найвялікшая каштоўнасьць і найвялікшая праўда Беларускага Адраджэньня! „Гэта бітва йдзе сусьветна між сьвятлом і апраметнай!” — пісаў Янка Купала.

Шчасьце людзей недасягальнае бяз вольнай будучыні ўсіх, без

незалежнасьці Бацькаўшчыны. Будаваць нацыянальную будучыню трэба пачынаць з вялікай ідэі, з Храма, а не з хлява.

„На Вялікі Сход! Па Бацькаўшчыну!” — клікаў Купала. „На прастор!”, „На бітву, будучыя сілы!”

Купала, маючы Боскі талент, казаў праўду наўпрост, гучна, голасна і магуча. Гэта рабіла яго вялікім і моцным. І нават сьмяротныя ворагі, гэтае вапярэньне пекла, — рускія большавікі — баяліся Купалы і, ненавідзячы, дваццаць гадоў не рашаліся яго забіць. (Пакуль не заманілі паэта ў Маскву.)

„Паўстань з народа нашага, прарок, і ў буры гrom удар, пад зван кайдан!”

Гэтак пісаў і марыў Янка Купала. Ён якраз і быў тым найвялікшым прарокам і песьняром Беларускага Адраджэньня, які сказаў аб галоўным:

„Я адплаціў народу,

Чым моц мая магла:

Зваў з путаў — на свабоду,

Зваў з цемры — да сьвятла”.

Ідэяна пазыцыя і творчасць Янкі Купалы ёсьць ідэальны прыклад, узор паставы і думаньня для беларусаў, якім неабяжывава лёс Беларусі, якія мараш пра шчасьце Айчыны.

Гэта такая зьява, што пакуль будзе існаваць Беларусь, пакуль будзем мы на Зямлі, дагэтуль будзе вялікім — Купала. Ён — Вялікі Наш. Ён — частка нашай Будучыні.

Няхай жа памяць пра нашага генія станецца вечнай! Няхай творчасць ягоная лучыцца з нашым змаганьнем. Хай весяцца сыягам і апамога нам — у свабодзе.

7 ліпеня 2002 г., Варшава-Менск.

АМЭРЫКА — ДЛЯ АМЭРЫКАНЦАЎ

Не шукайма сыяды нашых продкаў, а шукайма тое, што шукалі яны. Так казалі некалі мудрыя людзі.

Нашы продкі шукалі шчасьця, велічы і свабоды. Гэта было найвялікшае шуканьне, бо яму ахвяраваліся, за яго змагаліся і рызыкавалі жыцьцём. Такое змаганьне мае асаблівы сонс, калі пад пагрозай знаходзіцца лёс народа, ці калі незалежнасьць яго страчана. Тады рушэньне рана ці позна набывае грамадзкую шырыню і выяўляецца ў форме нацыянальна-вызвольнага руху. Нацыянальна-вызвольны рух меў усеагульны характар. Ён узьнікаў там, дзе існавалі імперыі. **Вызвольны рух — гэта заўсёды канцэпцыя змаганьня з імперыяй за свабоду і незалежнасьць.**

У Эўропе працэс вызваленьня з-пад імперскіх путаў найбольш інтэнсіўна адбываўся ў другой палове XIX і пачатку XX стагодзьдзяў, калі мноства народаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы адваівалі сваю незалежнасьць.

Тады ў Эўропе змагаліся супраць чатырох імперыяў: Турэцкай Атаманскай імперыі, Аўстра-Венгерскае, Прусіі і Расеі. Але найперш, яшчэ ў XVIII стагоддзі пачала трашчэць Брытанская каліяніяльная марская імперыя.

Першым супраць брытанскага панаваньня паўсталі амэрыканцы. У той час наш вялікі беларус і герой гэнэрал Андрэй Талдэвуш Касцюшка змагаўся за свабоду Амэрыкі. У цэнтры Вашынгтону яму стаіць бронзавы помнік на ўвесь рост.

Амэрыканцы першымі выявілі сутнасьць і формулу антыкаляніяльнага змаганьня за незалежнасьць. Яна вызначаецца ў закляку і сьвярджэньні: **„АМЭРЫКА — ДЛЯ АМЭРЫКАНЦАЎ!”**.

У гэтых словах выяўлены ўнівэрсальны змест дэкалянізацыі і нацыянальна-вызвольнай барацьбы, дзе б яна ні адбывалася. Калі грамадства не наблізілася да зьместу і разуменьня гэтага сьвярджэньня, значыць яно яшчэ цалкам не паспела да вызвольнага змаганьня.

І сапраўды, чаму краіна, зямля, на якой спрадвеку жыўе і працуе пэўны народ, павінна належыць нейкай іншай краіне, чаму нейкія іншыя павінны ў ёй распараджацца і карыстацца зь яе багачыняў ды з працы яе народу? Гэта ж парушэньне прыроднага і Боскага права. Гаспадар на зямлі той народ, які асвоіў і акультурываў яе сваёй працай, розумам і духам ад самага пачатку і спрадвеку, які стварыў на ёй культурунае грамадства цягам перадачы вынікаў працы ад продкаў з пакаленьня ў пакаленьне і прадаўжае на ёй жыць, тварыць і працаваць.

Эўрапейскія пасяленцы ступілі на амэрыканскі мацярык як піяньры і як каліянізатары і адначасна самы апынуліся ў каліяніяльнай залежнасьці ад мэтраполіяў. Яны сутыкаюцца з індзейцамі, што там жылі на пэўных тэрыторыях і адначасна займалі незаселеныя першародныя землі, якія абкультурывалі і

пераўтварылі сваёй працай, стварылі на іх цывілізаванае грамадства.

Барацьба за незалежнасьць ад мэтраполіі ў вынікала з натуральнага права, а знакімы і класьчаны лёзунг вызвольных змагароў — „Амэрыка — для амэрыканцаў!” — адностроўваў гэтае права.

Потым, змагаючыся за незалежнасьць супраць імпэрыялізму, кожны народ выкарыстоўваў гэтае права ў сваім закліку і ў сваёй форме: „Мадзьяршчына (Венгрыя) — для мадзьяраў”, „Балгарыя — для балгараў”, „Італія — для італьянцаў”, „Беларусь — для беларусаў” і г.д.

Беларускія адраджэньні пачатку XX-га стагоддзя выдатна разумелі гэтую ідэю. Лёзунг „Беларусь — для беларусаў” быў сінанімам сьвярдзеньня „Незалежная Беларусь”.

На грунце гэтай вялікай ідэі ў 1918 годзе была ўтворана Беларускае Народнае Рэспубліка, прадэкалявана дэмакратыя і свабода.

У 1920-х гадах вялікі паэт і пракур Беларускае адраджэньня Янка Купала па-мастацку выявіў і адностраўваў вызвольны лёзунг незалежнасьці і свабоды ў выдатным творы — п’есе „Тутэйшыя”. У п’есе ў надзьвайчар яркай і вобразнай форме паказана, як чужынцы, імпэрыялісты ўсіх колераў, акупанты з усходу і з захаду толпчацца на безабароннай Беларусі, абдзіраюць і зьневажаюць беларускі народ, ды даказваюць яшчэ сваё прыдуманнае „права” на акупашчыю Беларусі. І тады становячы героя творца напярэці грывомна зьвяртаецца да ўсіх з магутным і справядлівым заклікам беларускага Адраджэньня: „Беларусь — для беларусаў!”.

Янка Купала ў словах свайго станючага героя таксама выводзіць генэзіс *нацыянальна-вызвольнай ідэі* з натуральнага права і кліча ісьці ўслед за Амэрыкай па шляху незалежнасьці і свабоды.

Калі мы хочам спыніць акупантаў і ганьдал нашай зямлі, калі мы хочам сапраўды адраджчы сваю дзяржаву і незалежнасьць, калі мы сапраўды цнім свой тонар і хочам быць вольнымі людзьмі і гаспадарамі, — мы мусім паставіць заслон услякая акупацыі, каліянізму і чужой імпэрскай палітыцы і напісаць на сваім сьцягу выразна і запэўнена: „Беларусь — для беларусаў”.

Так казаў вуснамі сваіх драматычных герояў Янка Купала.

Для каліянізатараў з усходу і з захаду, якія праводзілі інтэграцыю, асіміляцыю ды вынарадаваньне беларускаў, усьведьменьне беларусамі вызвольнай мэты — „Беларусь — для беларусаў” — было цывіком у туну ўсёй захопніцкай палітыкі. На гэтым шансы акупантаў канчаліся. Нама нічога дзіўнага, што п’еса Янкі Купалы была забароненая.

У 20-х — 30-х гадах мінулага стагоддзя ворагі Беларусі з Усходу і з Захаду галоўны ўдар накіравалі на разгром Беларускага Нацыянальна-вызвольнага Руху. Сумеснымі намаганьнямі ім гэта ўдалося. Тысячы беларускіх адраджэнцаў былі расстраляныя ў Курпангах ды засьценках НКВД, забітыя падасланымі забойцамі, укінутыя ў ГУЛАГ ды Картуз-Бярозу, высланыя ў Сібір ды азіяцкія стэпы; беларускія палітычныя і грамадзкія арганізацыі пазачынілі і забаранілі, беларускі адраджэньскі друк ліквідавалі, беларускія кнігі спалілі ды арыштавалі ў спэцдзелах бібліятэк. А потым, ужо ў пасьяваенны час, адбывалася мэтадычнае ганьбаваньне і абплёўваньне ўсяго адраджэньскага беларускага — вялікіх людзей, палітыкаў, пісьменьнікаў і паэтаў; фальсіфікавалі беларускую гісторыю, перакрочвалі і замочвалі падзеі, зьнеслаўлялі вялікія і справядлівыя ідэі.

Тры зьявы Беларускага Адраджэньня выклікалі асабліваю нянавісьць у рускіх бальшавікоў — гэта дзейнасьць Рады БНР, беларускае адраджэньне ў час 2-й Сусьветнай вайны за немцамі і вызвольны лёзунг „Беларусь — для беларусаў”.

У зьнеслаўленьні гэтых каштоўнасьцяў бальшавіцкая прапаганда выкарыстоўвала толькі адзін псіхалягічны аспэкт: падсьведамасьць нянавісьці Другой Сусьветнай вайны.

Усё нацыянальнае беларускае, што завязана было з нацыянальнай ідэяй і беларускім адраджэньнем, аб’яўлялася фашысцкім: ці гэта

беларускі нацыянальны *Бел-Чырвоная-Белы Сьцяг*, ці гэrb *Пагоня*, ці імёны забароненых вялікіх паэтаў, нават проста размова па-беларуску ва ўнівэрсытэце ці ва ўстанове — усё кваліфікавалася стуканкамі, савецкімі абыякаваць і прапагандыстамі як „фашызм”. Беларускае падалі ў двух азначэньнях: альбо „мужыцкае”, альбо — „фашызм”.

Руская камуністычная прапаганда ў Беларусі паўтарала гэтыя, скажам проста — ідыёцкія жаряккі, з дня ў дзень, тула, ненавісна і пастаянна, пакуль існаваў СССР.

Палітычная формула нацыянальна-вызвольнага руху „Беларусь — для беларусаў” перакрочвалася пад савецкія ідэалягічныя ўяўленьні. За часы камуністычнага СССР ідэалягіі рускага імпэрыялізму і русіфікацыі быў так званы „інтэрнацыяналізм”, згодна якога нібыта сціраліся адрозьненні паміж акупаванымі народамі ды расейцамі і ствараліся так званы „адзіны савецкі народ” (гэта значыць „адзіны расейцы”). Палітычны лёзунг нацыянальнай свабоды камуністы апускалі на этнічны ўзровень і тлумачылі, што беларускія „нацыяналісты” (а, значыцца, — „фашысты”) хочуць выгнаць зь Беларусі ўсіх расейцаў, усіх габрэяў, усіх, хто не беларусы, і стварыць этнічна чыстую дзяржаву.

Тым часам *палітычны зьмест лёзунга вызвольнага руху мае антыкаліяніцкі сэнс і вырашае пытаньне, каму навінна належыць краіна і хто ў ёй асападар*, а ня то, хто ў ёй павінен жыць (як спэцыяльна перакрочвалі каліянізатары).

Завеснае адзёненне набывае подласць гэтай прапаганды, калі ўлічыць, што этнічны чысты і генэцый ажыццяўлялі якраз камуністы ў Савецкім Саюзе (прымусовае высяленьне татараў, чачэнцаў, інгушоў і інш.), у былой Югаславіі, у камуністычнай Польшчы (прымусовае высяленьне ўкраінцаў), у камуністычнай Балгарыі (дачыненні да турак) і г.д. Ужо не кажу пра Кітай і азіяцкія рэжымы.

Тым часам нічога падобнага не рабілі дэмакраты і нацыянальна-вызвольныя рухі, нічога ім не ўдалося, не таталітарная прырода.

Але трэба ведаць камунізм і Расею, каб зразумець характар іхняе прапаганды, пабудаванай на агрэсіўнай хлусні.

Рэцідывы гэтай прапагандыскай агрэсіі мы сустракаем і цяпер. Нічога дзіўнага — існуючы пастаянны крыніцы рэпрадукцыі старой нянавісьці да беларускага адраджэньня — гэта савецкая псіхалёгія часткі насельніцтва і — галоўнае — нязьменнасьць імпэрскай палітыкі Расеі ў дачыненні да Беларусі.

Нягледзячы на маштабныя спробы расейскіх спэцслужбаў у канцы 90-х гадоў мінулага стагоддзя разграміць Беларускі нацыянальна-вызвольны рух, нічога ім не ўдалося. Вызвольны Рух мацнее і папшыраецца. Ён зьяўляецца рэальнай слай, якая выяўляе нацыянальныя інтарэсы Беларускага Народу і супроцьстаіць расейскай імпэрскай палітыцы інтэграцыі і захопу нашай краіны.

На сьцягах і харугвах беларускага Адраджэньня несмыротныя словы Янкі Купалы — „Жыве Беларусь!” і лёзунг амэрыканскага змаганьня за незалежнасьць, які энюў жа голасна падыў наш вялікі песьняр — „**БЕЛАРУСЬ — ДІЯ БЕЛАРУСАЎ!**”. Гэта *наша* зямля.

І пакуль зьмест гэтых слоўваў трымае высокую і змагаецца за яго хоць частка людзей, ніякі антыбеларускі рэжым ня будзе існаваць доўга. Ніякі агрэсар ня будзе ўпэўнены, што стане жьць за наш кошт і намі, беларусамі, кіраваць. Мы абавязкова вернемся да нармальнага стану, умацуем дзяржаву і незалежнасьць, усталюем права, справядлівасьць і дэмакратыю.

Гэта ня марныя словы, бо гісторыя і вопыт іншых пацярэджаюць правільнасьць вызвольнага шляху. Стварачь можа толькі свабодны народ. І толькі свабодны народ здольны шанаваць свабоду іншых народаў.

22 лютага 2001 г., Нью-Ёрк.

(„Беларускія Ведамасьці”, — 2001, №3(33); „Народная Воля”, — 2001, 14 сакавіка).

ІДЭАЛЫ БНР НАМ СЪВЕЦЯЦЬ

(З выступу ў Нью-Ёрку)

Акт 25 Сакавіка зьяўляецца найвялікшай падзеяй беларускай гісторыі XX-га стагоддзя.

Галоўная мэта сацыяльна-палітычнага разьвіцця кожнага народа — стварэнне сваёй незалежнай дзяржавы.

Беларусы мелі сваю дзяржаву ўжо 1000 гадоў таму. Але ў канцы XVIII стагоддзя мы сталі ахвярамі змовы трох імперыяў і страцілі суверэнітэт. Потым, на працягу XIX стагоддзя, беларусы пяць разоў паўставалі разам з палякамі, каб вярнуць незалежнасць. Незалежнасць удалося вярнуць толькі ў 1918 годзе, але ненадоўга. Тым ня менш агонь свабоды быў запалены. І гэта быў вялікі подзвіг беларускіх адраджэнцаў.

Потым, калі ўжо адбылася расейска-большавіцкая акупацыя, большавікі, каб зрабіць нявыжымі *Акт 25 Сакавіка* і існаванне *РАДЫ БНР*, арганізавалі марыянеткавае адміністрацыйна-дзяржаўнае ўтварэнне пад назвай БССР.

На працягу 25 гадоў большавікам разам з палякамі ўдалося разграміць беларускі нацыянальна-адраджэнскі рух і фізічна знішчыць тысячы палітычна актыўных беларусаў.

Але беларускія адраджэнцы стварылі моцную палітычную эміграцыю, захавалі і актывізавалі дзейнасць *РАДЫ БНР*.

Гэта быў другі подзвіг беларускіх адраджэнцаў. Усе спробы большавіцкай агентуры разбурыць палітычныя структуры беларускай эміграцыі і знішчыць *РАДУ БНР* — прарваліся.

Дзесячы *Рады БНР* зьбераглі высокія *ідэалы 25 Сакавіка* і перадалі іх пакаленням на Бацькаўшчыне. Яны захавалі ідэі, дакуманты, цягласць незалежнай беларускай дэмакратычнай улады і нашы сьвятыя нацыянальныя сымвалы — *Бел-Чырвоная-Белы Сьцяг* і *гэrb „Пагоно”*.

У канцы 80-х гадоў мінулага стагоддзя *ідэалы Сакавіка* і сымвалы беларускай незалежнасці падкапіў Беларускі Народны Фронт. 25 жніўня 1991 года, скарыстаўшы гвалтоўныя правал кагэбўскага пучку ў Маскве, дэпутаты Беларускага Народнага Фронту ў Вярхоўным Савеце вельмі малымі сіламі (8 адсоткаў дэпутатаў), але пры падтрымцы ўсяго Вывольнага Руху, дамагліся прыняцця канстытуцыйнага закону аб незалежнасці Беларусі, спынілі дзейнасць КПСС і камсамолу на тэрыторыі Беларусі, прымусіўшы прагаласаваць за гэта спалоханых, разгубленых і дэмаралізаваных дэпутатаў-камуністаў — 86 адсоткаў „дэпутатскага корпусу” (дарэчы, кіруючую намэнклятуру). Гэта быў трэці ўнікальны подзвіг беларускіх адраджэнцаў у XX стагоддзі.

Потым усё нібы пачалося на другім крузе, як у першай палове XX-га стагоддзя. Зноў маскоўская акупацыя Беларусі, толькі ўжо знутры, праз прэзідэнта-стаўленьніка і старыя каліяніяльныя структуры ўлады. Зноў усё робіць арганізаваная расейская партыя

палітычнай агрэсіі. Толькі цяпер гэта не расейскія камуністы, а расейскія каргэбці, не ВКПБ, а КГБ.

Пасля захопу ўлады ў Беларусі расейцы зноў, як у 20-х і 30-х гадах мінулага стагоддзя, паспрабавалі першым чынам знішчыць Беларускі Нацыянальна-Вывольны адраджэнскі рух. Галоўны ўдар быў скіраваны супраць Беларускага Народнага Фронту. Але ім не ўдалося нас ліквідаваць, нягледзячы на дапамогу нямецкай дыпляматыі і розных заходніх фондаў.

Беларускі Народны Фронт дзейнічае і будзе дзейнічаць; умацавалася ягонае палітычнае *Кансэрватыўна-Хрысціянскае Партыя — БНФ*.

Цяпер настрой у беларусаў перамяняецца. Лукашэнка ня мае падтрымкі большыні ў беларускім грамадстве.

Сёлета антыбеларускі рэжым рыхтуецца прасевыць прэзідэнцкія выбары. У гэтым становішчы ён, каб ацалель, можа спадзявацца

толькі на ашуканства і сілу. Тым часам Масква можа спадзявацца толькі на ашуканства і замену Лукашэнка на іншага маскоўскага стаўленьніка. Калі не атрымаецца, то будзе імкнуцца пакінуць Лукашэнка.

Але што б ні здарылася, як бы ні разьвіваліся падзеі і колькі б Захад ні дапамагаў Расеі, *нішто ўжо ня знішчыць і не стрымае беларускай незалежнасці*.

Мы выступаем супраць расейскай агрэсіўнай палітыкі, дзе б яна ні адбылася: у Беларусі, у Грузіі ці ў Чачэніі. *Мы ня хочам мець ніякіх агульных справаў, ніякіх саюзаў і ніякіх агульных інтарсаў з Расеяй як краінай небясьпечнай, крмінальнай і агрэсіўнай*.

Наша нацыянальная будучыня, да якой мы імкнемся, — гэта вольная, незалежная, дэмакратычная і справядлівая Беларусі ў сфэры эўрапейскіх дачыненняў і эўрапейскай цывілізацыі.

Мы ўдзячныя амэрыканцам за падтрымку беларусаў у справе абароны правоў чалавека ў Беларусі, але мусім заявіць змест аднаго з галоўных лёзінгаў Беларускага Вывольнага Руху:

„Не правы чалавека — галоўнае для беларусаў, а незалежнасць і свабода, бо не бывае „праваў чалавека” над акупацый”.

Наша канцэпцыя палітыкі палгае на ідэалах БНР і дае магчымасць адразу вырашыць шэраг праблемаў людзей.

Гэтая канцэпцыя — незалежнасць і свабода Беларусі. Гэта Беларуская дзяржава і Беларуская мова, Беларуская школа і Беларуская культура, Беларускі грошы і Беларуская эканоміка, Беларускае войска і Беларуская палітыка, Беларускае права і Беларуская дэмакратыя. Наша канцэпцыя — далей ад Расеі і бліжэй да ўсіх эўрапейскіх суседзяў.

Гэrb БНР.

18 сакавіка 2001 г.
Нью-Ёрк.